

MPAJ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година III

књига III

свеска XII

децембар 2007

Траг

Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Ангелина Манев

Главни и одговорни уредник

Ђорђо Сладоје

Уреднички тимо

Небојша Деветак (оперативни уредник), Бранислав Зубовић
(технички уредник), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момчило
Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи,
Емсура Хамзић, Никола Шанта, Светислав Шљукић

Адреса

Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566 ; 794-640
e-mail: casopistrag@sbb.co.yu , biblvrbas@ptt.yu
web site: www.biblvrbas.org.yu

Штампа

Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

350 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас.

Рукописи се не враћају.

Илустрације: Горан КНЕЖЕВИЋ, акад. сликар.

САДРЖАЈ

шра̌ њоезије

Раши ПЕРИЋ.....	5
Зоран КОСТИЋ.....	7
Иван ЛАЛОВИЋ.....	10
Радојица НЕШОВИЋ.....	12
Радомир ВИДЕНОВИЋ Равид.....	15
Русомир Д. АРСИЋ.....	17
Весна ЕГЕРИЋ.....	21
Мирјана ЗЕЧЕВИЋ.....	24

шра̌ њрозе

Дражан ДРАГОЈЛОВИЋ.....	26
Рајко ЛУКАЧ.....	32
Мирко ДЕМИЋ.....	39
Андрија ЛАВРИК.....	46
Чедомир ЉУБИЧИЋ.....	57
Радослав ПАЈКОВИЋ.....	63

шра̌ на шра̌у

Мирослав ЕГЕРИЋ.....	65
Нада КРЊАИЋ ЦЕКИЋ.....	77
Мићо ЦВИЈЕТИЋ.....	83
Раде СИМОВИЋ.....	89
Милан НЕНАДИЋ.....	95

шра̌ минерве

Валентијина ЧИЗМАР.....	98
-------------------------	----

шра̌ гру̌их

Жан ПЈЕР САЛЕНС.....	111
Чарлс РАЈТ.....	118

иџраџ иџона

Јулијан РАМАЧ.....121

иџраџ боје

Добрашин ЈЕЛИЋ.....123

иџраџ сећања

Небојша ДЕВЕТАК.....126

иџраџ иџчиџавања

Милица ЛИЛИЋ ЈЕФТИМИЈЕВИЋ.....130

Славица ГАРОЊА РАДОВАНАЦ.....134

Владислав ЂОРЂЕВИЋ.....137

Дражица С. ИВАНОВИЋ.....141

Љиљана ЛУКИЋ.....144

иџраџ наслеђа

Борис СТОЈКОВСКИ.....149

Раша ПЕРИЋ

БОШКО У МАТИЦИ

Лаганим ходом Дунавским парком
па преко центра Српске Атине
к Матици српској, ка томе храму
из кога младо Слово просине

корача Бошко Петровић с књигом
и својом сенком тихом и сетном
што попут пчеле зујне међ липе
да се ороји Азбуком цветом

А та Азбука... то светилиште
од невен – биља и зимзелени
опет ка себи Србинство иште –
Господе, ка њој Србе окрени

А куд би они? К Вавилон кули –
са чијег зида пад им је скори
у општи тутањ, у немушт језик
зар глас туђинца да их обори

СОЛДАТОВИЋ НА ТВРЂАВИ

Нови Сад. Подне. А на Тврђави
ко да се ништа не догађа
у твојој вајар-соби сад се
више умире но што се рађа

Утихли чекић, длето и шпахна –
мирис се гипса не осећа
И мирис бронзе не голица
Прашина пада већа, све већа

Покаткад рикне јелен – јеленче
док млада срна бди у тузи
Дрхтуре роде, ждрали и чапље

а Кип рације у Дунав сузи
Па и сат уврх куле неми
само Дон Кихот уз бедем стреми

АНТИЋ У ПАРКУ

Мину плавуша... друга, трећа...
а твоје грло ни да штуцне
На врх ти чела врана села
да бронзу чује, да је кљуцне

Ал – све је немо: сед ти прамен
ни веђе ти се не костреше
И врана прну... Потом – гракну
Беше ти, Мико, то што беше

Смирило све се: гејзир, брезе...
и цигара ти с усне пала
Само ти око к води блесне
блесне ко капња с огледала

Опет плавуше... друга, трећа...
ни сенком да те бар закаче
Антићу, врисни. Врисни – или
заплачи, бронзо. – Песник плаче!

Зоран КОСТИЋ

ВОЖД И МИ

Треба нам, но шта с Карађорђем?
На смрт нам страшно кад год дође,

сем у сан. Знајућ, сам у јаву
Вожд не уноси више главу –

својеручно је себи скида,
баца у вјечност преко зида

и већ од крви црн Ђорђије
ступа у ватру историје

па нагорјело своје трупло
и српско (више него дупло)

пронесе као луч слободе
кроз ад до мира, до те воде

гдје се лучеви свагда туле
и гдје почиње све од нуле.

Непожељан је Вожд надаље,
осим претопљен у медаље

ливене за нас према глави
коју вјечности сам остави.

ТОПОЛА ОБЈЕШЕНИХ – ДОЊА ГРАДИНА

Смрт је толико собом проже
да умријети и не може,

палу, роси је суза Уне –
топола стога и не труне,

већ то су црни вршци њени
клекли пред вама, Објешени

о њу, за њене једре доби:
зло је искрља кад вас поби –

нађе тополи уши, очи
(нешто што може да свједочи

и да пред Богом одтрепери
све о ужасу), па звијери –

након вас, и њу! Ипак, она
упи ударе звјерског ђона

о сталак испод ваших пета –
гнуособа згусну срж дрвета

гдје и сад билом павшег трупа
пулсира било свих вас скупа

проструји трзај и кроз ропац
лет душе к небу уз конопац,

а, некад, сви из чина страве
мину тополом поред Саве.

СОНЕТ

Између неба и живота
кожа поете разапета.
По њој коб рише скалу нота,
поета-шифрант одгонета:

све оно што са коже скине
и што обасја бљеском смисла,
као катрене и терцине
једини тумач судбописца

по чистом листу одмах сложи
језиком људским исписано.
Тај складни превод, вјеран кожи,

сонет је, али пјесма – само
кад муња ума (ко сад ово)
дамару сваком нађе слово.

ЈА

На површини воде плаве
љеска се небо а у њему
ја, који носим дупљу главе
облаком мене испуњену:

облак у смијех – вода мрешка,
облак просузи – круг за кругом,
у чистој слици ја сам грешка
што и радошћу ко и тугом

ремети овај складни искон.
Јединству неба и извора
шта ћу пролазан, к томе и склон

знаном утиску смртног створа
који умишља, из навике,
да је он душа вјечне слике?

ЕПИТАФ

За мог живота моје не би ништа,
од првог дома – од породилишта

са мноштвом туђих и свијетлих соба,
па до последњег – крајпуташа гроба.

А све између ових крајњих кућа
бјеху станишта од шаша и пружа

за спас склепана и на брзу руку
тамо гдје мање него другдје туку

или гдје коб се устави упорна
да узме ваздух, па да ме, одморна,

са привременог погна боравишта
на пут суђен ми, од породилишта –

до ове хумке испод које лежим
ја, који немам гдје даље да бјежим.

Иван ЛАЛОВИЋ

СЛЕПИЛО

Пуна су ти уста мрака,
таме наопаке,
док испредаш о јутру,
о младости света.
Из заседе речи гризеш, убијаш.
Ништа не видим,
иако сам очи отворио широм,
до ивице ризика
да се откотрљају низ страх,
низ неверовање.

Шта те куражи
ти,
што светло гасиш
на крају тунела
и слепило нам множиш?

СРЕЂИВАЊЕ

Оче,
обуци свечану кошуљу,
наоштри косу,
много је корова, много је
гамади око куће.

Мајко,
захвати хладне воде
из каменог бунара
да зној, да жеђ отерамо,
очи поквасимо.
Воде захвати мајко,
земљу да охладиш.

Брате,
корак, па јак замах,
коси, са својтом,
уз стару песму.
Сатри уљез-траву, уништи чемер.

Нек блиста све
као на длану!
Да се муња лакше прими,
бес са висина.

КУСУР

Плаћао сам уредно
крвљу, удовима, оком,
нервима,
и док ми је још ових зуба,
питај те за кусур
краљу:
росу са дечијих песама,
дан чистих прозора,
имуне свакодневне обичности.

Све сам намерио
срцем и утробом,
ал' док ми је још овог језика
којег кроте и забрањују,
питај те за кусур
краљу:
одагнај прираслице са плућа,
стоглаве речи што претходе
твом мачу,
твом прљавом науму.

КРОВ

Зажмури,
па степеницама
од пуног мрака
силази, силази
низ рођено сопство,
да нађеш камен процветали,
лице сунца.

Кров да нађеш,
тако потребан теби
испод
разроких, лицемерних звезда.

Радојица НЕШОВИЋ

БОРОВИ

Самују. И дан за даном тугују
Борови црни, на стрмим косама,
Са љутим кршем што само другују
А, умивени јутарњим росама,

Ћуте. Из немих зелених долама
Ту, као страже, планине чувају;
На дну казана, са слатким смолама
Сви, листом, два-три столећа кувају.

Многа их сунца упорно жарила,
Многа се хладна стрела зарила
У срце старачко, препуно рана,

А они - ћуте, и ћутке богују,
Стрпљиво кроте сваку олују
У мудрост што сама капље са грана.

Блажоју Баковићу

Многе су тајне под твојим плаштом,
Добро угојене страхом,
Сурово нашој чепале маштом,
Док смо се ми борили с дахом.

И док су страрији везли приче
С треножаца крај фуруне,
Могло се чути како страх риче
Кроз наше уши зајапурене.

А ми смо, ширећи очи само,
Док лете страшне, живе слике,
Не смевши да се олакшамо
Ишли у кревет пуне бешике,

Јер твоје царство је преко прага
Уз светлост бубњара што лудо титра,
Сурово падало на лица драга
Што је згрејала четврта литра.

НОЋ

Заспало село, и до, и гај...
Одавно спава и мој вод;
На свету једини стражар сам ја,
А ноћ мирише на крв и јод.

Шуња се ноћна ухода мук,
Добро познајем његов ход,
И као да носи звезда хук
Што су напале небески свод.

И само чкиљи месечев лук,
Док сипи с њега тајновит прах
По брегу на ком је заспао ћук,

Свуда је само магла и страх...
Човек је човеку одувек вук-
Путује тамом модмукли звук!

Стао је стари сат,
Виси о време зид,
А поглед што је слат
Врати се у мој вид.

Сковао окно лед,
У њему, стар, и сед,
Самује тихо брег
И месец, сасвим блед.

Неми је свуда мук,
Намртво тачан след,
Потмуле слутње хук
Као лад пуца лед.

Нејасан неки зов
Као да слете на кров,
То је почео лов
На нови пол и ков;

То стоји стари сат,
Виси о време клин,
У мени траје рат;
Постаћу себи син.

ИНКУБАТОР

Толико ми је тесна соба
Да ме својом глувоћом гуши,
Да ми расте жеља да пробам
Графитиним срцем да је пробушим;

Па оштрим своју оловку пуку,
А знам да још је жута кљуна,
Одлучно дижем оловну руку
Да се са опном разрачунам.

А кроз њу ме очи помно следе
Напољу што се подмукло сјаје;
То ноћ ко црни мачак преде
И чека да се отвори јаје.

Радомир ВИДЕНОВИЋ Равиг

БЕЗГРОБНИ РОНДО ЗА РТ

Земља је тамна и сипрашина (Раде Томић)

Жиће ти би мрак и клет
На трonoшцу празна здела
И постриг за патњу и дела
А жиће ти би мрак и клет

На трonoшцу празна здела
Око куће пелин дрен и глог
И збрате але на тајна прела
А стих ти бит молитва и лог

И збрате але на тајна прела
Подрезаше ти крила за лет
А мами те и урвина и свет
За нови звук и звона смела
(А новосадски круг кредом!)
Не стиже да их на кур редом
И жене ти дођоше главе о јаде
О ПО(ИЗ)РОДЕ О БЕЗГРОБНИ РАДЕ!

ИСТОКИЈЕ ВЛАСТАИЗМА

*На све сипране
назраде, ипризнања –
нико не види РАНЕ! (Властѝа Младеновић)*

Власта изам исток и ја
Силна (војска) песмом сија
Ту балсамом семе клија
Док Србијом мутљаг зија.

Док лириком цака риче
И балсамом песма клија
Реч прејака пламом циче
Славом светим гнездо свија

Реч прејака пламом риче
ПОЕЗИЈИ ГЛАВА ЈЕ НА ПАЊУ
Из МАФИЈЕ извештај о стању
Што нагрдом постмодерном риче
(Круг крајински царског реза!)
О згасле звезде студен и језа
Ко да гони забитима стадо
О ВОСТАНИ ВЛАСТО О ПРХНИ РАДО!

СПРАМ РАСУТОГ ПОРТРЕТА

*Хладно сјаје звезде и судбине
(Мирослав Тодоровић)*

И кроз жиће корак по корак
До судњег дана самотан и горак
И до звезда стих по стих
А у песми пустошан и тих

И спис и длето и стих
И лог у изби самотној сних
И душин полен клет и горак
А кроз жиће корак по корак

И летеће бараке и слик
У сванућа гавранов крик
(А родно огњиште и праг!)
У пепелу судби је траг
И у епилогу што просину
Ко звезда у ледну висину
А кроз жиће корак по корак
И МИРОСЛАВ ИСПАЋЕН И ГОРАК!

Русомир Д. АРСИЋ

ПУТ У ПОВРАТАК

Када је... Уствари није. Сигуран сам само да је... Не. Ама ни говора. То што ми се под прстом померају обале није исто што и стајање на ветру, или на ватри. Можда је слично са стајањем на много ветрова и много више ватри.

Некоме је свеједно кад погледа у небо, или изнад неба које се још није појавило. Е то је оно што ме је навело да затворим и друго око. Искорак напред ми ништа не значи. И ништа ми никада није значило. Уствари лажем, значио ми је поодавно, али то је сада прошлост од које сам сачувао само заборав и још неколико и још више несећања. Али... Шта ли сам ја... Они су нешто... Сви смо ми... И...

Шта ли ћу још да доживим гледајући у небо испод и изнад онога што и није друго ништа до небо које ме држи затвореног са свих страна сем са оне која ми се најчешће указује и показује
ПУТ У ПОВРАТАК.

ПУТ ВАМ ЈЕ ОТВОРЕН

Кренуо сам полако низ травку. Водећи рачуна да не повредим оне који су пре мене одабрали исти пут. Обишао сам уморног мрава. Лептиру сам се захвалио на простору што ми га је уступио померајући се улево. Вилин коњиц ме је поздравио и пожелео срећно кретање наниже. Стеници једној мало нисам одузео живот, али нисам и пресрећан сам због тога. Када сам наишао на стоногу стао сам као укопан.

Било ме је стид и страх од ње. Она ме је гледала зачуђено и смејала ми се на сав глас. Траве око ње су подрхтавале. Нисам знао шта и како даље. За увод је доста што сам се од страха успавао.

Разраду сам баш преспавао. Не могу да верујем да је уместо мене неко други кренуо наниже. Да је одолео ветровима, многобројним гусеницама, црвима, глистама, сенкама убојитим. Када је сишао у корен траве разбашкарио се као никада пре тога. И почео је да прима госте. Незване највише. Долазили су му са свих страна. Гостици се до миле воље. Захваљивали му. Ја сам и даље спавао. Пријало ми је подрхтавање трава и путника што су се спустили низ њу. Када сам се пробудио од траве није остало ни Т. Испод и изнад мене није било никога. Ја сам размишљао куда да кренем, на коју страну да се окренем. Када сам схватио да стране више не постоје све је било касно. За рано није било још време. Ако мислите другачије пут вам је отворен низ стабљику траве поред мене.

ДА САМ НЕПРЕСТАНО СА ВАМА

И није било тако лоше у напуштеном облаку. Многи су га заобишли, избегли намерно и не-намерно. Ја сам сањао баш овакав облак. Да, баш овакав: напуштен и пуст, са свим оним што не чини облак, а што је саставни део живота других и седамдесет и неких облака.

Чим сам се нашао на очима облака свануло ми је. У облаку су боравили други и пети, можда и још који пре или после оних изван других облака. Одавно пре мене. Из облака нису никада изашли. А желели су то више него што сам ја волео да уђем унутра. Пре-познао сам их без већих проблема. Неколико њих је лежало по своду облака, чинећи све да се отргну и крену испод. Неколико хиљада њих се чврсто држало дна претовареног свим и свачим, оним што их је држало да се не проспу и учине зло невиђених размера. Или добро за све који су изван и у другим облацима, а таквих је било више него простора у нама што тежимо да будемо све, само не оно што смо били и што ћемо бити.

Умало да заборавим, а толико сам хтео да
вам не кажем ништа, јер би све друго било
сувишно и за мене у напуштеном облаку,
и за вас који нестрпљиво чекате да се не појавим,
а ДА САМ НЕПРЕСТАНО СА ВАМА.

И УВЕК

Видим да се један облак сурвава иза оштрих
врхова једне планине. Можда и иза више плани-
на. Али то није ни мало важно. Важно је, а можда
и није, да се облак губи сунцу с лица. Некима то
не годи. Хтели би многи да је облак и далје тамо
где је. Чак би и још облака навукли сунцу преко
лица.

Када је птица, јасно се видело, отворила крила
и слетела на планину непосредно пре пада облака,
једна је лисица отворила уста и чекала да птица
настави пад. Али птица је предосетила опасност и
стала на грану једног бора, разбашкарила се и
почела да пева:

Бадава ти
њух лисичји,
када немаш
мозак птичји.

Спустићу се
кад се смркнеш,
хоћу рећи
кад пандркнеш...

И заиста је тако било. Текли су сати, ноћи, дани.
Једног јутра лисица је изнемогла, од исцрпљености
и ината (а инат главу кида) пала и престала да дише.
Стало јој је недужно срце и птица се спустила доле.
Хоћу рећи горе. Није прекидала песму:

Сишла ја сам
с моје гране,
да те мезим
на тенане.

У наредних
пет - шест дана
бићеш мени
главна храна.

И би тако.
Ако се ништа другачије не догоди, тако ће бити
и сутра и прекосутра и до године И УВЕК.

Весна ЕГЕРИЋ

У ЛОНДОНУ, ЈОЈ, ВИДО

Четири врана коња су дошла издалека,
јој Видо,
четири коња врана,
никада досад тако нешто не видех,
као да пред вратима палате Боргезе
црна кочија на мене чека
да ме некуда води.

И шта ће мени ова земља страна,
јој Видо,
шта ће мени ова страна земља,
овде, у граду Лондону, нису моји броди,
не, нису.

У Риму чезнуо сам за Хиперборејом,
сад чезнем за земљом својом,
где ћу престати са својом одисејом,
на Итаку се вратити.
Макар морао ту закаснелу љубав
главом својом платити.
Помози ми топлом, голубијом душом твојом.

Нису за мене, нису,
јој Видо, подруми Лондона.
Мој завичај су Суматра, Исланд,
Напуљ и васиона.
У свој завичај да се вратим, на Итаку,
нико не може спречити,
у земљу да се спустим, у раку, паперјасто лаку,
на Фрушкој гроб,
и сви ће рећи: умро је Црњански,
што је тај био сноб,
али мој повратак тамо
нико не може спречити.

И сви ће рећи: умро је Милош Црњански,
путник вечити,
онај у чије крило су падале звезде,
лађа у немиру,
песник брда и вода,
луталица по свемиру.

А песници су тужни, јој Видо,
још откако се роде,
долазе неки црни људи по ноћи,
куда то мене воде?

ЦРЊАНСКИ, ФРАГМЕНТ

Да ли то к мени клизи
гондоле кљун,
или је то црни Харонов чун
што чека да ме одвезе
по месечини?

или ми се то Његошева сенка чини,
што кроз Риалто тужно рони,
а манастирско звоно звони
из Крушедола у катедрали у Риму?

Да ли ћу дочекати следећу зиму
у туђини,
или ћу умрети, витак и бео,
под италијанским сунцем?

И сви ће рећи: умро је позер,
штета, био је диван козер,
док је Италијанкама причао бајку
о леденој Хипербореји,

чист као снежни глечер залеђени,
или као монах, тек заређени,
осмехнуо би се и почео:
„Микеланђело је имао мајку...”

ПОЧЕТАК ПРОЛЕЋА

У зао час пада на нас
некакво снежно иње,
какав нам оно доноси глас,
шта чека очи детиње?

Пада ли то свег света зло
на нас уз овај снег,
или пролеће почиње то
и зелен развија стег?

Мирјана ЗЕЧЕВИЋ

МРВИЦА

Вече се спушта на њене очи
Душа смело
Снено бди
Прођоше дани оне ноћи
Тихо горе
Спава и сни

Поглед утонуо у вољена поља
Сећања рана
Узеше зли
Искра у оку – мрвица сна
Непокривена
Вечност је сва

IGNI ET FERRO

Огњем и мачем

Она га сања
У тишини шапат откуцаја два
На Олимпу светом чежње пун пехар
Испијајући живот буди се из сна

Хефест је силни исковао искре
Страсне зене везао за спруд
Ћудљиво игнис послао је гордо
Ах, igni et ferro растргну им груд

Небески три муње је лио
немир се свио на љубавни праг
Води звезде дну васионе
Ловором китећ` свој олујни траг

А она
А она трепти хладно и врело
Уснама дише тај непознат склад
Прстима лаким плете исхемон
Доживљају срца што носи га сан
Igni et ferro

ЕХО

Реци
Помози
Шапни срцу
Лутања је крај
Снагу и жар
Даром ослободи
Малене Ехо
Румени чар

У даху твојем
Истина се скрива
Њени пути
Понесени сном
Пробуди Ехо
На дну дна ћути
Отвори плавих
Осећања дом

Израж поезије - Мирјана ЗЕЧЕВИЋ

Драган ДРАГОЈЛОВИЋ

И БИБЛИОТЕКЕ УМИРУ

Мора да би се у библиотеци неког америчког Србина могла наћи та књига. Један пријатељ ми се смејао на сам помен књиге тврдећи да се на прсте једне руке могу набројати кућне библиотеке. Нисам се на то обазирао јер сам знао да има доста образованих Срба који их имају. Иако је у њима највише књига које су писали емигранти, на њиховим полицама има и књига објављених у Југославији, посебно у Београду. И поред тога, не верујем да би се могло наћи то што мени треба, мучио се Коста са собом. Ипак, треба покушати.

Пошто се већ налазио у Њујорку, чинило му се најбољим да се упозна бар са једном библиотеком неког од њујоршких Срба. Њујорчанку, госпођу Олгу Карпов знао је лично. Преко ње ће доћи у везу са другим Србима из Њујорка. Мислећи о томе, учини му се да би било добро да некако дође до увида у то које књиге Срби у Америци најчешће имају у својим кућама, и које од њих читају. Та мисао га удаљи од његове првобитне намере да дође до књиге за којом трага.

Зар не би било драгоцено доћи до тих података? Сигурно је да у неким од тих кућних библиотека има ретких и драгоцених књига од националног интереса. Нису ли људи, бежећи током и после Другог светског рата из Србије, понели са собом вредне ствари, па и ретке рукописне књиге из неког од протеклих векова? Читао је колико су Руси изнели са собом вредних и драгоцених ствари из Русије, после победе бољшевика. Руси су имали царску елиту, а Срби... Где је то национално руско благо сада? Растурено је по Европи и по свету, налази се у приватним и музејским збиркама и никада неће бити враћено у Русију, иако ни у Русији више нема на власти комуниста.

Мислећи о томе учини му се као да отвара драгоцено питање, златан рудник који је пред очима свих, а никоме не пада на

памет да ишта са њим чини. Ни у једним српским етничким новинама није прочитао податке који би говорили о таквим стварима. Могуће је да је тога и било и да му је промакло, што ништа не умањује потребу да се на томе ради, да се започне неко истраживање. Шта се дешава, како се чувају и коме ће бити остављене после смрти њихових власника књиге и друге реликвије, упитао се. Колико наследницима оне значе када не умеју да их читају? Размишљајући, наједном му првобитна идеја би неважна према овако важним питањима. И, на његову жалост, поче да се обесхрабрује јер се у истом тренутку запита колико би требало новца потрошити да се обиђу власници тих библиотека, или имаоци појединих драгоцених уметничких и других вредности. Како их све наћи у толикој Америци?

Требао бих да станем овде и да не ширим првобитну намеру, ако не желим неуспех. Питање је да ли ћу успети и у налажењу само те једне књиге до које ми је стало. Зашто да себи постављам немогуће задатке? Ко може убедити неке Србе у Америци да је прошло време комунизма? Ко неке од њих, или њихове потомке, може убедити да је Србија њихова домовина и матица када им је све што имају у Америци. Када им је енглески матерњи језик. Шта ће да раде са књигама на српском језику? Како је све лепше када се много не размишља, када се ствари прихватају таквим какве јесу и, уз то, све се препусти уобичајеним причама о завичају, о Српству, о емоцијама, док живот тече својим путем.

Неколико дана Коста се мучио са својим мислима и идејама о томе како књиге и изузетно вредне предмете од националног значаја за српски народ пописати и утврдити ко их поседује, како направити неки инвентар свега тога. Тек касније могло би се приступити сагледавању да ли су власници спремни да шта од тога поклоне неком музеју у Београду. Зашто се не би у Београду формирала задужбина српске дијаспоре којој би свако ко жели могао да поклони своје вредне слике, књиге или било коју другу драгоценост. Или, можда, музеј. Тамо би се све изложило, исписала имена поклонодаваца, обезбедили услови за трајно чување и заштиту. То би могло бити место које би на посебан начин окупљало растурене и отуђене Србе широм света. Ту би и потомци поклонодаваца могли да се осећају поносно, без обзира да ли знају српски језик.

Али, зашто се бавим овим стварима, замера Коста себи. Нисам ја неко ко води бригу о онима који су се растурили широм света. Како Србија може да води ту бригу када се бори за сопствени опстанак. Зар није најпрече да она прво ојача економски и створи услове да се млади људи не иселавају. Израел је подигла и одржава га јеврејска дијаспора. Срби у Србији имају велику наду у дијаспору, а неки из дијаспоре гледају како да шта добију од Србије. Нећу више о овоме, горко ми је у устима од ових речи. Зашто сам себи додељујем задатке који нису моји? Треба ли ја да кажем неке истине које

други неће, а можда и не знају? Љуте се људи и не воле да чују истину. Боље је да се вратим ономе од чега сам почео – да тражим књигу која ми треба. Мора да се она може наћи код неког американског Србина.

Убрзо је сазнао да је госпођа Олга Карпов отишла у Београд. Тамо је купила стан и борави од пролећа до зиме, када се враћа у Њујорк. О томе многи Срби сањају, па и сам Коста то има у плану када стигну пензија и године. До тада још има времена. Госпођа Олга је имала велику библиотеку и доста уметничких слика и других вредних предмета. Говори Коста у прошлом времену, јер је сазнао да је њена библиотека већ на путу за Београд. Неколико хиљада својих књига поклонила је библиотеци Српске цркве. Биће смештене у Патријаршији као легат. На вратима собе писаће да је то библиотека докторке Олге Карпов, Српкиње из Њујорка. Већ види њено име на сјајној плочици од бронзе. Треба сачувати за пример тако добра дела. Ако је много година провела ван своје земље, са овим ће њене драге ствари заувек остати у матици њеног народа.

Шта значи заувек? Нисам ли употребио храбро ову реч? Ако Срби наставе да се мало рађају и да се овако иселавају, где ће бити њихова матица? Зато морам наћи књигу за којом трагам. Добро би било ако би стигла у Београд са другим књигама госпође Олге. Била је она високи службеник у Уједињеним нацијама и нормално би било да је има. Ваљда ће, када њена библиотека у Патријаршији буде пописивана и каталогизована, неко открити ту књигу.

После неколико дана поново је почео да размишља како доћи до увида које књиге Срби, стари емигранти, најчешће имају у својим кућама. Поред емигрантских и антикомунистичких, колико је међу њима књига из области публицистике, колико песничких и прозних? Зна да су се најчешће куповале књиге од оних аутора из земље њиховог порекла који су били политички опредељени на њиховим идејама, али је био сигуран да су и њихове књиге ретко или их уопште нису читали. Са образованим усељеницима, који последњих година долазе, није тако.

Један лекар, кога је тих дана посетио у његовом великом стану у Њујорку, близу Пете авеније, рекао му је да је престао да купује књиге на српском језику пре неколико година. На Костин израз чуђења, додао је да је разлог то што нема ко да их чита, сем њега. Жена, Американка, ни раније се није интересовала за њих, а сада, пошто ниједан од три сина не зна српски, не види сврху да добавља књиге из Београда. Не зна шта ће ни са постојећом библиотеком.

На препоруку лекара Марковића, сутрадан је отишао да посети породицу ћерке његовог прошле године умрлог колеге и пријатеља. Велики стан био је близу чувеног њујоркшкорг парка.

Када је Коста стигао, није било поменуте ћерке, али је затекао жену педесетих година. Радила је као неговатељица код ње и мужа Американца, српског зета, како је та госпођа понављала. Управо је држала у наручју девојчицу од непуне две године. Имао је сагласност да прегледа библиотеку и да одабере књиге које га интересују. Ћерка Марковићевог пријатеља слабо је знала српски и била је спремна да очеву библиотеку некоме поклони. Њен услов био је обећање да ће се нови власник добро старати о књигама. Коста није имао услова да библиотеку преузме и чува, али се обрадовао што у њој може трагати за књигом до које му је стало.

Неговатељица је по цео дан проводила са девојчицом и одмах се Кости похвалила да је добро плаћају за тај посао. Хвалила је Хелен и богатог Американца, који је женидбом прихватио православље. Више пута је поновила како су сретна породица и како желе да имају четворо деце. Лице јој се уозбиљило, вероватно због посла који ће због тога имати, али истовремено потврдила је да ће све то њој бити добро плаћено. Он јој не противречи и са пажњом почиње разгледање књига по полицама. Одмах примећује да нису у неком реду, да нису спаковане по величини, ни по темама које обрађују. Изненадио се како тих неколико стотина књига делује јадно и запуштено. Немогуће да их је лекар држао у оваквом стању. Одмах је изгубио наду да ће ту наћи оно што тражи.

Убрзо је на поду спазио неколико изгужваних листова. папира. Узео је радознало један и видео да је текст писан ћирилицом, страна 149 неке књиге. Почиње да чита: „Разгранавање српског владалачког рода и његово расипање одласком у суседне земље имало је касније неповољне последице. Изданци владајуће династије били су погодно оруђе страних сила у борби за утицај и врховну власт над Србијом”.

Формат листа је већи од уобичајеног. Да ли је то из неке монографије? Радознао је Коста, јер реченице које је случајно прочитао не срећу се често када се говори о српској историји. Враћа се на почетак исте странице: „У то време дошло је до унутрашње кризе у Србији јер су се Властимирови синови међусобно завадили”. Неће даље да чита. Из које је књиге овај текст? Хтео би да пита жену која чува дете, али јасно му је да се не би могао поуздати у њен одговор. Одмах узима још један згужван лист. „Градитељи Ђурђевих Ступова су, преузимајући план Светог Николе Топличког и уносећи измене у духу романике, остварили нов тип рашког храма; спрегом двају градитељских токова византијског и романичког, створили су пример за будуће градитељство Стефана Немање и његових наследника”. Престаје да чита. На дну види да је то 276 страна. Тек тад примећује да на поду иза фотеље, помало раскупусана, лежи Историја српског народа – прва књига.

Зар је могуће, поставља себи питање и окреће се према жени.

Она, видевиши његово чуђење, говори како се са том књигом највише воли да игра „мала Лу“. То је за њу оправдање, додајући како она те погужване листове касније испегла руком. За кога их пегла, пита се Коста. Мала Лу се игра. Можда је и то боље него да књигу нико не отвара, хоће Коста да се нашали. Поново се враћа оном цитату са 149 стране. Помисли на борбе и ратове појединих чланова српске средњовековне династије између себе за престо и о погибијама народа, па о међусобној мржњи две српске династије у деветнаестом веку. Да ли се исто дешава са партијама? Увек су са стране умели да нас употребе једне против других, све до данас.

Баца поглед на друге књиге. Летимично примећује да су углавном антикомунистичке, да су већином аутори из дијаспоре, људи који су били губитници у великом сукобу двадесетог века. Више ни Америци не требају антикомунистичке књиге. Она већ исписује друге књиге за ово време. Које треба Историја српског народа у овој кући у којој се дете игра цепајући њене странице?

Да ли да се јавим доктору Марковићу, пита се Коста, седећи у бучном кафеу на Петој авенији. Доктор је велики љубитељ подводног риболова и спрема се на пут - далеко је до коралних острва на Пацифику. Богат је, ко у Америци може бити богат ако неће лекар! Његови синови ће возити, као и он, европска кола која у Америци значе престиж и богатство. То што неће знати српски, зар је то важно? Али живот иде даље, размишља Коста и као уживо види прецизне редове неке књиге који говоре како рушити мале народе, ако нису послушни. Ако не извршавају оно што госпођа Вукодлак наређује.

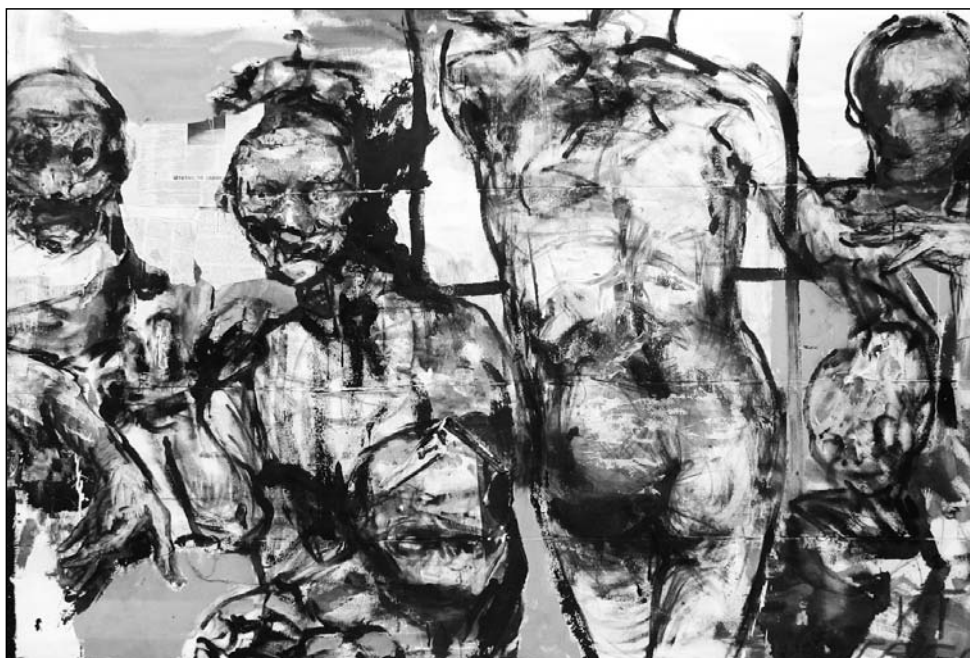
Која госпођа Вукодлак, пита се Коста. Можда је то нека министарка, или синоним за историју? Хоће да се помери, да нешто каже. Труд је узалудан. Све што види нека је друга стварност. Медијска машина, медијска машина, чује нечије речи. Народ треба протурати кроз ту машину док се сам себи не смучи, док не почне да се одриче себе и да се стиди свога имена. Тако припремљен терен..., не чује даље то што неко говори. Хоће да се окрене и погледа групу младих за шанком. Не, ово нико не говори, ово ја читам из оне књиге. Смешно, које књиге? Ниси је још ни нашао, а кажеш да је читаш.

Мобилни телефон звони. Зову из неког независног медија. Госпођа Вукодлак исписује нову страницу и тражи верне извештаче. Тачно се каже да је то намењено Кости. Кости, који не верује да је историја слушкиња моћних, који верује у оно што пише у историјским књигама, који би да трага за истином. Независни ће ти открити истину, независни, зависни, зависни, независни... Да ли су то речи које је слушао од доктора Марковића? Госпођа Вукодлак ће помоћи својим штићеницима ... Глупости, завапи Коста. Какви штићеници, какве трице!

Немој да се копрцаш, господине Коста. Напипаће те лока-
тори. Умираћеш у мукама свог примитивног идентитета, уместо да
идеш у подводни риболов на коралне отоке, као да говори доктор
Марковић.

Какве су ово глупости, пита се Коста. Ја имам амерички
пасош, ко сме мени да прети? Неко хоће да ме примора на самоцен-
зуру. Или то ја сам чиним? Сада ћу да цитирам оне славне реченице
изговорене у Америци да су „сви људи рођени исти”. Да ли је још
увек тако? Да ли је икада било тако? Осећа немир. Затим, мало
тише, поче да се пита да му жена што чува оно дете није у кафу
ставила какву дрогу.

Опет трабуњаш, опомену га неко гласом сличним његовом.
Почео си да се понашаш као да си прочитао књигу за којом трагаш.
И ко ти је уопште рекао за ту књигу? Она није завршена, она се пише
сваки дан. Демократија је отворена, вечна књига. Да ниси залутао?
Боље би било да прекинеш тај бесмислени унутрашњи монолог и да
слушаш безбрижни смех младих за шанком, да не трагаш за књигом
о којој говориш, а још мање да бринеш о библиотекама које су на
самрти. Уместо тога, брини о свом конту у банци.

Њираг ѡрозе - Дражин Драголовић

Рајко ЛУКАЧ

НАЈГОРИ ДАН ЗА УМИРАЊЕ

Учини му се да усташе опкољавају шуму и јурну према ријеци. Брзо скида све са себе, сем гаћа, и скаче у воду. “Топла је”, закључи, изненађен. “Топлије ми је него напољу.” Плива широким замасима, али без журбе, без панике.

Послије неколико минута зачу се пуцњава са обале и меци запрскаше по води. Окрену се на леђа, да се одмори. Угледа још двојицу пливача иза себе, који га сустижу. Гађају само њих двојицу и он одахну. Њега не виде. Опет заплива прсно. Обала је већ близу.

Леже у плићак. Не устаје му се из воде. Хладније је напољу, а хоће и да предахне. Усташе још гађају ону двојицу, а они, помажући један другоме, полако се приближавају обали.

Схвати да сједи поред леша, којем су руке везане жицом на леђима и који се већ распада у пијеску, ширећи задах трулежи. Хитро устаје и трчи у врбак, мрмљајући:

- Жив сам! Опет сам човјек! Смрде ми лешеви! Жив сам! Жив!

Уморивши се, крену кораком. Све му је хладније: цвокоће и дрхти. Гаће су мокре, а кожу је осушио вјетар. Тешко се пробија кроз врбову шуму, у којој је прилично мрачно. Док пред њим опет не искрсну ријека.

- Како?! - пита се наглас. - Па препливао сам је. Јесам, гаће су ми још мокре. Нисам ли полудио?... Можда је то само велика кривина? Али, како толика, да ми се чини како сам опет на славонској обали?... Да се вратим? Да покушам поново?

Трчи кроз густо шибље, дрхтећи и даље. Зачу људске гласове. Притајивши се, послушкује. Зуби му цвокоћу од хладноће и страха. На неколико корака угледа двојицу голих младића. Један је крвав.

- Јесте ли рањени, другови? - довикну им, излазећи из грма и схвативши да су они пливали иза њега.

Они се тргоше, спремни на бијег. Али га препознаше и одахнуше:

- Чедо, ти ли си то? Погодило ме у плећку.

Притрча му, раширених руку, клекну и загрлише се.
- Да ти видим рану, Ахбаб... Имаш среће, метак је само окрзнуо лопатицу. Скинућу гаће, да те превијем.

Цијепа гаће. Сад су сва тројица голи.

- Уух, што пече! Стегни, стегни, не жали! Само да не крвари.

- Да пођемо. Смрзнућемо се овако.

Светозар, снажнији од остале двојице, узима Радована, дјечака кога су у логору сви звали Ахбаб, под другу руку и помаже му у ходу.

Неколико пута избијају на Саву. Голи и мршави, дрхте од хладноће. Све су нервознији. Схватају да се врте у кругу.

- Нећемо се извући одавде. То је врзино коло. Дође ми да опет пливам. Од муке. А и топлије је у води.

- Смири се, Чедо... Мора да смо на Млинарицама. Од рибара сам слушао да је ту негдје велики савски бок. Полупрстен ваљда... И ваљда ћемо се некако извући. А и киша престаје.

- Јој, што пече рана!

- То је од хладноће. Стегни зубе. Главно је да не крвари.

- Пливао сам и одједном осјетим да ми је рука остала у води.

Не могу да је извадим. Виси у води, одузета. Не могу замахнути. Не слуша ме. Тек пред обалом помислим да сам рањен.

- Нећемо се ми извући одавде, богоми. Из логора јесмо, али одавде... Већ је и сунце на заласку, а ми се вртимо по овој шикари...

- гунђа Чедо иза њих.

- Само ми логор не спомињи!

- Стварно, ево га сунце! Нисмо ни примијетили да је стала киша. Ваљда ће сад бити среће.

Избијају на овећу ливаду. Одатле се јасно виде обронци Просаре. Угледаше и двије куће:

- Ех! Ни из једне дима!

- Ту нема никага. Сигурно су исељени.

- Море, побијени. Какви исељени!

- Ако ништа друго, наћи ћемо бар бунар. Жедан сам.

- Пустите жеђ. Од глади ћемо и хладноће поцркати.

Угледају сељака и двије жене, с мотикама на рамену. Жене се зауставише, а мушкарац им се опрезно приближава. Гледа их сумњичаво, голе и мршаве.

- Не бој нас се, добри човјече - довикну му Чедо.

- Ко сте и куда, акобогда?

- У Просару. Побјегли смо из логора.

- Ја сам из Гашнице. Чикић.

- Не знам ја никакве Чикиће - узврати сељак. - А немам ни чиме да вам помогнем.

- Бар нам реци како да се извучемо из ових врба, да избасамо на пут.

- Идите колским трагом, док не прођете засеок. А онда право, на Просару.

- Хвала ти и за ово.

Сељак се враћа женама.

- Можда мисли да смо одбјегле усташе, дезертери...
 - Откуд знам шта мисли. Али ће сад бар одахнути. Не мора да се плаши ни за курузу, ни за живот.

- Треба и њих схватити. Четири године у страху.

СТИГОШЕ У ЗАСЕОК. И овдје су куће пуне, а многе и попаљене. Не налазе баш ништа за јело, нити какве одјеће. Нема ни крпа, да се бар огрну. Голи, тумарају по двориштима, траже било шта.

ПАДА МРАК. Све им је хладније. И даље траже, али не налазе ни струк сламе, ништа. Улазе у кућу и збијају се један уз другог, у ћошку најдаљем од отвора за врата и прозоре, којих нема. Дрхте.

- Зима ми је... и гладан сам.

- Ја сам више жедан... Кад сам гладан, сјетим се увијек првог ручка код Пићилијеве жене. Био је то шаран са рестаним кром-пиром.

- Што си онда костур, кад те Татјана толико шопала?

- У октобру је одвела дјецу у Загреб, а Пићили ме вратио на логорски казан.

- Је ли, Ахбаб, како си му запео за око тако жгољав?

- Кад сам дотјеран са Козаре, тог дана су усташе побиле све млађе обућаре, па сам ја, као писмен, одведен из строја у Шустерај. Годину касније, кад су побијени шегрти из Сајцинице, пребачен сам код сајција, одакле су ме двојица водника, прошлог априла, узели за посилног. Сљедеће недјеље, видјевши гдје пумпам воду, Пићили ме узме од њих, да му пазим дјецу која су дошла из Загреба.

- Што ниси побјегао? Плашио си се и усташке дјеце.

- Куда да бјежим? Могоа сам, јер сам водио дјецу на плажу, али нисам био сигуран да бих препливао Саву. Напливавао сам, али сам се умарао већ на половини.

- А сад си, ето, и рањеном руком препливао.

- Него, Ахбабу, шта би са твојом клепком? Ниси је ваљда Пићилију за успомену дао?

- Је л' баш мораш, Чикићу, да ми гурнеш прст у рану? Шта ми је сад и за клепком и за Пићилијем? Бацио сам је, ето.

- Ајде, не дури се. Ниси ти крив.

- Крив сам што сам жив. А ту клепку је требало теби о главу да разбијем.

- Шта сам ти ја сад крив? Само сам питао.

- Да си је ти носио само један дан, знао би. Некад ми се и смрт чини лакша од ње.

- Ајде, болан, не свађајте се. Зима ми је. Гладан сам.

- Откуд ми клепка? Па Пићили ме закитио, да ме чује, крвник... Клепетао сам по цијелом селу. И роде су ми се ругале, клепећући за мном... Народ се крстио, дјеца ме исмијавала, пљувала за мном, потезала клепку, а ја у земљу пропадао... Шта да вам причам? Нас посиљне, због тих клепки, у селу су звали усташким овцама. Једном су дјеца на мене и право овна напујдала, једва сам умакао.

Ахбаб ућута, јер су друга двојица заспала. Па и сам заспа.

- Аааааа! - тишину проломише Чикићеви јауци. - Аааа! Не бодите ме! Нисам крив, нисам! Болиии! Нееее!

- Шта ти је, Чикићу? - Ахбаб се први пробуди. - Смири се! Нисмо у логору, Свето, пробуди се!

- Јооој! Немој!

- Бунца. Смрзô се.

- Да ми је стићи до Саве... Само до Саве... Неће, ваљда, баш мене... Остаћу жив... жив... остаћу... остаћу... Још мало... Стигни ме ако можеш... Нико више Свету не стиже... нико... Још мало... још... још... - Крупно дише. Глас се утишава.

- Не вриједи. Смрзô се. Мисли да трчи.

- Нека трчи. То га смирује... Ево, заспô је. Вриједи ли трљати?

- Јок. Ту нема повратка.

- Гдје сад нађе да умре!

- Зар првог дана на слободи?

- Бар није у жици.

Зачуше кукурикање. У отворима куће је свитало.

- Е да је како наћи овог кукурикавца. Било би меса!

- Нека кукуриче, то ми је милије! Три године нисам јео пилетину, али ни три године чуо ову пјесму.

Свануло је. Буде се, полако испружајући скврчене ноге, протежући руке. Трљају утрнуле мишиће и промрзлине.

- Промрзли ми и прсти и стопала. Ух, што горе!

- Ма нека се само може устати. Раскравиће се.

Стоје, наги, руку скрштених на груди. Гледају Чикића, наслоњеног о зид. Буље у његове отворене, стаклене очи. Прекрстише се обојица. Полеђушке иду вратима. Брзо корачају преко дворишта, па ливадом покривеном мразом. Остају им трагови у раскрављеној роси.

Спазе два коња и човјека који их сапиње. Коњи фркну и човјек се усправи. Ниског је раста, са црвеним фесом на глави, у црним панталонама са туром и у бијелој, тежињавој кошуљи. Видјеше да је хром. Кад их угледа, узјаха несапетог коња и потјера га ка њима. Тргоше се и потрчеше према шуми.

- Еееееј, не бјежите! Чекајте, своји смо!

Он заустави коња, па и они стадоше.

- Јесте ли логораши?

- Били. До јуче. Што питаш?

- Има ли још кога?

- Не. Један се синоћ смрзао и умро.

- Не плашите се. Своји смо. Помоћи ћу вам.

- Ми би до Орахове.

- Ма каква Орахова! Куд ћете у Орахову, кад је Орахова пуна усташа?! Ја сам Ораховац и знам шта вас тамо чека.

- Па куда ћемо? Зима нам је... Гладни смо.

- Боље останите овдје. Ја одох по кола, да вас возим у Просару. Тамо ми је и отац. Нашао је пчелу у пању, па је јутрос поранио да је извади. Он ће нам наћи партизане.

- Да ти вјерујемо?
- Вјеруј ми. Не био ја више Хусо Дудак, ако вам усфали длака с главе. Дина ми!
- Нађи нам неке прње за обући. Не можемо више овакви.
- Хоћу, хоћу. Тамо се негдје сакријте, ено под крушку, биће најбоље. - Сјаха, да одвеже конопац с предњих ногу сапетог коња. - Идем ја! По кола! - Коњ с јахачем загалопира, праћен другим коњем.
- Каква крушка! - проговори Чедо, кад несташе силуете јахача и коња. - Идемо до шуме. Ако доведе усташе, можда нас и не нађу у шикари.
- Рана ми опет квари.
- Завлаче се у грм. Дрхте, леђима збијени један уз другог, браде ослонивши на кољена и рукама обавивши савијене ноге. Ћуте. Послије неког времена, Чедо узвикну:
- Ахбаб, ено га! Чујеш ли кола?! Ено га! Сам је! Ми смо спашени!
- Хеј, стварно! Кола! Спашени смо!
- Истрчавају на ливаду. Машу му. Кола успоравају.
- Еееееј! - продера се кочијаш и коњи стадоше. - Ево и одјеће и хране! Обуците се и да одмах идемо.
- Пењу се у кола. Пружа им ланена одијела у закрпама, два поцијепана џемпера, по чутурицу млијека и комад кукурузе. Брзо се обукоше.
- Не једите сад, јер за то нема времена. Усташка фукара је узнемирена у селу, само што не уједају. Морамо да пожуримо. Вриштик није баш близу.
- Фијукну бич. Мали босански коњи касају из све снаге. Пролазе крај спаљених кућа, кроз пусто село. Пут полако прелази у узбрдицу, кривудајући кроз шумарке. Коњи зацјенили под теретом.
- Крвариш ли? Блијед си. Гдје те је стрефило?
- Откинуло ми парче плећке. Погодили ме док сам препливао Саву.
- Овдје ћу мало зауставити, да не проспете млијеко. Де, попијете, па да идемо даље.
- Још је топло! Ух!
- Три године нисам окусио млијека! Ни капи!
- Нећете курузу? Јутрошња.
- Не могу да гутам. А не могу је ни жвакати. Поиспадаће ми зуби, чини ми се.
- Сачувајмо је. Ваљда ће се ојачати.
- Ајде, дорате! Риђане! Опа!
- Пролазе кроз све брдовитију и гушћу бјелогоричну шуму. Коњи, ознојени, сад иду кораком. Чује се цвркул птица, сунчеви зраци трепере на влажном лишћу.
- Данас је топлије.
- Данас да. А ових дана пасје вријеме. Пропашће воће. Мраз и сусњежица су свему кумовали... Ево нас под Вриштиком.
- Наиђоше на старца са трнком и пчеларским прибором крај

шупље букве, око које зује пчеле. И он има фес на глави, гуњ и панталоне с туром, сиједу браду. Димом запаљених крпа омамљује матицу у дупљи.

- Ехеееј! - коњи стадоше. - Ово је мој бабо Јусуф, а ово су, Јусо, бјегунци из Јасеновца. Траже партизане.

- Јеси ли их нахранио, Хусо?

- Јесам, болан.

- Ево и моје погаче! - вади је из њедара. - Узмите! И у овом злу се нађе шака 'шен'це. Има и сира мало. Није сољен. - Пружа им завежљај. - А партизани нису далеко. Мораћете низ поток. Док не наиђете на три воденице. Прије ћете их чути него видјети. У једној дјевојка меље куруз, мало прије је пронијела врећу. Она ће вас упутити до страже.

Силазе с кола. Поздрављају се, захваљују. Одлазе уз поток. Пију воде из шака. Дјевојка их проведе поред воденица и покаже куда да иду даље. Пролазе букову шуму, па храстову. Нађоше три издвојена храста и крај пласта сијена угледаше стражара. Он им пружи руку кад приђоше:

- Ја сам Лазар. Лазар Јанков.

- Кад прије партизан постаде, Лазаре?

- То си ти, Чедо? И Ахбаб! Има ли још живих?

- Не знам. Јуче смо сви кренули на капију, многи су изгинули, али има нас, ево, и живих. А кад си ти то побјегао?

- Мене и Јакицу Атијаса је партијска организација одредила да 19. априла препливамо Саву и позовемо у помоћ партизане са Козаре. Пошли смо, али је Атијас погинуо и ја сам се вратио на логорску страну, да сачекам ноћ. Саву сам препливао тек прексинаоћ, кад су тукли минобацачима по логорским зградама. Ујутро сам већ био на Козари, међу партизанима. То је све. И не чудите се, јер и вас чекају униформа и оружје. Потребан је сваки човјек.

Показа им стазу за партизанску болницу.

Док болничарка превија Радована, улази Чедо:

- Једна дјевојка одјури у твоје село, Ахбаб. Однесе ти мајци муштулук... Како изгледа рана, сестро?

- Искрварио је, али не толико. Јуначина је то. Одмах ћемо га оженити, је л' да?

- Ала ће се маја изненадити. Три године нису мало.

Нешто касније у болничку бараку улази жена у црнини:

- Тражим сина. Јесу ли ово рањеници?

- Мајо, ево ме! Ја сам, мајо, Радован!

Жена стоји изнад кревета, ћути и гледа. Одрично клима главом:

- Не познајем те, синко. Који Радован?

- Твој син! Радован Поповић! Жив сам!

Жена и даље одрично клима главом. Ћути.

- Жив сам, мајо! Жив сам!

- Кажеш да си ми син, а не личиш ми на њега.

- Јесам! Твој сам! Ево, пипни ми ожиљак на тјемени. Знаш да ме је ту, оног Петровдана, угризла чичина кобила. Ево ти и биљега

на подлактици... Мајо...

Жена се заплака. Спусти прсте у синовљеву косу, напипа два паралелна ожиљка. Обоје ридају.

Мирко ДЕМИЋ

НЕВЕРНИК УСРЕД РЕВОЛУЦИЈЕ
(политично-психологична студија)

*Између славног и срамног џек је
један корак, ако је и толико.
Оскар Вајлд*

Ја сам Сентандрејац, један од мнозине Србаља који су отишли предалеко, удаљивши се и од отаџбине и од осећања за њене тежње и потребе. Толико далеко да и кад се вратимо у окриље нација не чинимо то без видног белега и страног воња.

Интимно сам велики шовиниста, али поседујем урођене филтере, омекшиваче и пригушиваче кроз које мој шовинизам пролази и излази углађен, учтив и опрезан, мењајући свој првотни суров облик, задобијајући изваншарни шарм и дозу однекуд произашле туге.

Између узаврелог срца и руку које су могле да ураде неко непочинство, стајала је ова глава, сумњичава и нечим непоњатним устрашена, као сметња и кочница неустрашивости, што ме је довело да будем виђен за колебљивца и на крају – за издајника.

Испричаћу вам једну епизоду која, како то већ са таквим епизодама бива, говори о читавом мом животу пре и после њеног одигравања. Светло тог животног одсечка порађа сенке које сужавају а тиме и одређују видик на све оно што му је претходило као и на оно што ће после њега доћи, трујући ми живот и кварећи успомене.

Пре тога, ред је да изложим и свој, испоставиће се, проблематичан однос према завичају у којем сам поникао и народу којем свим срцем припадам.

Читавог живота сам био раздиран дилемама да ли је преча слобода домовине у којој сам рођен или слобода земље предака; треба ли да се тучем са онима са којима се храним плодом исте земље или да заријем у рану једнокрвног брата?

На овом питању многим компас испада из руке и узде лабавог разума.

Колико је то истина сведочи и ово признање да сам данас – као и мој завичај – лепа руина, угашени вулкан, тек сетна успомена.

Дакле, епизода о којој сам рад да прословим коју реч пада у годину 1848, када се грмљавина Француске револуције чула до Будима и Пеште, те се од ње и Мађари наелектрисаше да преиспитају свој однос са Бечом, а по угледу на њих, шака тамошњих Србаља поче снівати сличне снове. Видела жаба да поткивају коње, па и она дигла ноге.

Све је почело збркано, па је тако и завршило.

Једни урлају српству, други кличу словенству, трећи за Србље траже равноправност и нове привилегије, четврти шире захтеве и траже некакву деспотовину, пети обнову Душановог царства. Пометња је у већини глава, па и у мојој, мада ми онда тако није изгледало.

У првим месецима мађарске револуције упознао сам и песника Петефија. Један пријатељ, мађарски песник, повукао ме је за рукав у кафани „Комлокерт” и одвео за сто где је овај седео. Представио ме је као Србина. У његовом црним очима нисам видео одушевљење. Пре се у њима огледао умор.

Пружио ми је руку и наставио да разговара са друштвом за столом. Говорило се да је српског порекла, да је, у ствари, од Петровића, који мора да су овамо дошли пре Чарнојевићеве сеобе.

У његовом мађарском шовинизму видео сам и српских црта. Говорио је радо и незанимљиво, али зато арогантно и у сваком смислу претерано. Носио се као хусарски каплар у цивилу, надмено и трапаво. У мојим очима га је још више одавао тип лица и главе, за које сам увртео да је нарочито српски.

Мађарска влада покушава да умири Србе, сазивајући црквени сабор. Она зна да је простор где Срби живе налик касарни, па с опрезом и пажњом мери сваки свој корак. Испоставиће се да тиме на ватру пушта ветар.

За то време из Србије се увелико потпирује незадовољство и удаљује Србе од сваког помирљивог решења.

Митрополит Рајачић удара по своме, те уместо црквеног сабора сазива Народну скупштину. У црквеним општинама увелико трају избори представника за Скупштину. Међу њима изабраше и мене у Чобанцу, селу надомак Сентандреје.

Први пут идем у доње крајеве, међу Србе. Препун сам стрепње и жарке жеље да видим и то чудо.

Кад сам у Новом Саду сишао са пароброда зачудио сам се кад сам на сваком кораку чуо српски говор. Тако усхићен одвезем се колима у Карловце, које су, не знам зашто, са Сентандрејом упоређивали, иако је она неупоредива.

Ту, у Сремским Карловцима, дан пред велику Народну скупштину, већ се искупио свет са свих страна. Посвуда се агитовало са импровизованих говорница.

Нисам одолео да и сам нешто кажем. Поготово након једног говорника који је дизао глас против Мађара, полажући све наде у руског цара. Попео сам се на буре са кога се обраћало успаљеној

маси.

Онако ноншалантно, са цигаром у левој руци, ударио сам посве другим смером од претходника, позивајући окупљени народ да се мане приче о Мађарима и Војводини и да се не узда у цара Николаја, већ треба да мисли на увећање Србије, доле, на југ, по форми Душановог царства.

Данас ми је то буре са кога су се говорници вековима оглашавали посве адекватан симбол свих наших политика. Несумњиво је да су сва наша бурад са којих су говорници надвисавали масу била празна, подразумевајући да су их пре свих говора надушак испразнили. Тако су декламатори неизоставно били под дејством њиховог опојног садржаја, које нам је савезник у нагваждању и будном сневању оног што нам се свиђа и што бисмо волели.

Мој “надахнути” говор прекинули су повици и позиви на линч, уз разјарено витлање пиштољима и ханџарима. Захваљујући срећном случају неко ме скину са бурета и одведе ван домашаја зајапурене масе, да би ме, након што се граја мало утишала, поново попели на исто оно буре, гонећи да са десницом на грудима појасним како сам једнако ватрен Србин као и они.

Ту, на том бурету, спознао сам да је национални осећај мешавина тронућа и увређености.

После тога су ме пијачарски демагози саветовали да никад не говорим оно што народ неће да чује, већ да му ваља ићи низ длаку и увек се приклањати већини. Један од њих ће ми сажаљиво пророковати: “Амице, ви сте претеран, једаред ћете страдати. Постаћете или несрећан или самоубица.”

Убио се још увек нисам, иако је за тако нешто разлога било напретек, али сам оно прво посве испунио. А нисам далеко од мњења да свест о сопственој несрећи понајвише личи на самоубиство. Непрестано или одложено, сасвим свеједно.

Сутрадан ме је на нечији предлог (без моје сагласности, али и без одбијања) Народна скупштина изабрала међу честрдесетседморицу који су чинили Револуционарни одбор. Нисам био одушевљен, али се нисам ни успротивио.

Они који не верују у револуцију обично су јој најбоље слуге. Она од њих има највише користи, што ће се ускоро и показати.

Након тога сам отишао за Нови Сад, једнако се дивећи смелости револуционара и сажаљевајући њихов фанатизам. Ни један од тих дарова, ако су дарови, нисам поседовао.

У мени су бојазан да све не крене на лоше и слутња да може бити користи уколико се налазим близу великих и важних догађаја били неразлучиво помешани.

Упознао сам и значајан број људи умерених погледа који у Војводини нису видели спас, али ни у југословенству које сам пред њима ватрено бранио.

За мог кратког борвка у Новом Саду свашта се издогађало. Одбор у Карловцима већ је узурпирао сву власт. Клицало се Војводини, а да се није знало шта то значи. Револуција почиње да

шикља, па куд удари – удари. Тече по својим законитостима, нејасним и непредвидљивим.

У то доба по Новом Саду мувао се кнез Михајло Обреновић, док су новине из Србије, дакле Карађорђевићи, једнако потпиривале мржњу на Мађаре. Династичка борба се водила дуж *Границе*, на том најистуренијем српском рову.

Свештеници који нису показивали одушевљење према Рајачићевим хазардерским идејама били су послати у манастире.

Повлачила се демаркација између родољуба и издајника. Јао оном ко покуша да је пређе или се начини да је не види.

Дођем поново у Карловце, али видим – мени ту места нема. Формира се народна војска, револуционарни ентузијазам је овладао већином познаника. Припрема се клање између Срба и Мађара, а ја не видим начина како да се то спречи.

У Новом Саду пријатељи ми понуде посао варошког вице-бележника и ја прихватим. Убрзо схватим да то није за мене. То се поклопило са временом кад је у град дошао Петар Чарнојевић, краљевски комесар, у мисији измирења устаника и мађарске власти. Он је био малешни апостол мира међу зајапуреним усташама. Замолио ме је да му се ставим у службу, што сам прихватио, дубоко сагласан са његовим настојањима и уверен у искреност намера.

Убрзо сам саучесник Чарнојевићевог покушаја преговора на Јарку, пред самим устаничким шанчевима. Још увек ми је све то изгледало безазлено и помало смешно, као у каквом дилетантском позорју.

Тако је и било све док устаници нису узрујали генерала Храбовског, заповедника оближњег Варадина, који са војском крене на Карловце и почне да продире у први ред кућа. Устаници запуцају на њих. Падне неколико мртвих на обе стране, испали се пар хитаца из топова, плану најистуреније куће, па се војска врати у утврђење.

Иако без војног успеха обију страна, ова акција запали нову ватру у срцима устаника. Револуција је добила замах првим жртвама и мученицима. Са њима се појавише и песници који све то опеваше и надградише. Њима раме уз раме наступише и теоретици који од гомиле случајности и успутности створише узрочно-последични низ и систем од самог Бога дарован.

После тога ме је судба бацила да као изасланик комесара Чарнојевића поново одем у тај узаврео лонац од Карловаца. Кад сам стигао, Карловци су били пренапучени људима разних фела. По улицама су марширали батаљони. На све стране се видела револуционарна стрка и махнитост. Севале су зажагрене очи и стиснуте песнице.

Уместо преговора са водством устанка збуде се да ме шест недеља узапте у биргермајсторовој соби, правдајући да то чине ради мене и моје безбедности.

Тако испада да сам био, ако не први, онда сигурно међу првима заробљеницима револуције, без којих се она, такође, не би сматрала озбиљном работом. И ја сам, дакле, камен у тој климавој

кули. Не баш угаони, али свакако један од оних који повећава масу и доприноси њезиној висини.

У тој соби-ћелији надгледао ме је послужитељ, бивши граничар који је живот протраћио по европским бојиштима. Како и приличи свакој револуцији – све се постиже импровизацијом. Тако соба постаје ћелија, кућепазитељ – тамничар, стражмештер – заповедник.

Ту сам успознао читаву галерију по револуцију опасних и сумњивих персона: старог Јерменина, новосадског поседника, по па што је стихаре “по шокачки” кројио, хусара залуталог у извиђању и допалог у шаке неким Србијанцима који су га голог у Карловце довели, још једног попа, као и шајкачког оберлајтанта...

Гужвали смо се у нашој тамници и причом прикраћивали време до заседања револуционарног суда. С почетка је све изгледало као плод нечије шале и неспоразума, да би, како је наше утамничење одмицало, постајало све озбиљније и злосутније. Лоше вести нам је доносио наш профоз, чувар револуционарног плена.

За нашег робијања могли смо кроз прозор посматрати све карловачке мене. Видели смо како се на улице слегла силесија свакојаког света, спремног и податног револуционарним лудоријама. Царевало је шаренило униформи и војски.

Завладао је србијански шик. Препоручивало се ношење феса на главама, уз њега је обавезно ишао чибук и кеса са турским дуваном, док се на ноге неизоставно обувале јеменлије и шарене чарапе. Тако се демонстрирала приврженост Војводини и оданост Српству.

Поред људи склоних револуционарним фантазијама, побуна је била магнет за торбаре и пробисвете. Пристигли су многи хајдуци и Арнаути разне сорте ради пљачке и цабалука. Потврђивало се да савки покрет, ма колико прожет светим идеалима, има своје стрвинаре, доброг њуха и вида за сваки плен у изгледу.

Као у каквој панорами, кроз тај прозор видео сам и простор иза кулиса рата, главне и споредне глумце пре и после одиграних улога. Понајвише је било статиста, спремног на сваку мрвицу од улоге. Ипак, највише су ме се дојмили србијански ратни волонтери.

У том гледању и бечењу кроз замагљено стакло дочекао сам и пресуду. Револуционарни суд ме је као опасног по Војводину осудио на заточење у манастир Крушедол. Учинило ми се да је то омиљена казна тада већ извиканог патријарха Рајачића.

Кад смо већ код тог традиционално демократичног обичаја да светина по гумнима и у црквеним портама извикује вође који ће му по својој вољи радити о глави – ваља констатовати да се ту нисмо помакли ни педља.

Још се препричава Рајачићева бруталност док је био игуман манастира Гомирје према несрећном Сави Мракаљу, тада монаху Јулијану. Упућени кажу да је Рајачић заслужан бар за половину Мркаљевог лудила.

На крају сам, опет милошћу новоустоличеног патријарха, пуштен на слободу, под условом да не смем мрднути из Карловаца.

Добронамерници су ми саветовали да избегавам додир са Србијаницима, јер су они готови да смакну сваког ко сумња у Војводину. Тако сам скучену тамницу заменио нешто пространијом и по живот опаснијом апсаном – Краловцима. Тако ми је радијус кретања зависио од њихове поткупљивости, односно – дебљине мог новчаника.

Нарочит тон и печат чаршијској атмосфери давали су Пеша и Батан, режни карловачки полицаји. Први је био чувен по свом дубоком гласу од кога су прскале ушне шкољке, али у ствари добродушан и склоном лакрдијању, док је други био колико тих и затајан, толико свиреп и подмукао. Оно у чему се нису разликовали била је поткупљивост. Наизменично су пратили сваки мој корак и љубазно ми то давали до знања.

Врхунац овог замешатељства био је кад су ми понудили да будем уредник *Вјестника*, тада званичног гласила Војводине. Тако је мене, мађарона и издајника, допала дужност да, упркос одсуству поетско-шовинистичког дара и жара, исписујем лист који ће славити идеју револуције и српског Војводства.

Прихватио сам дужност, настојећи да пишем што општије и неодеђеније, а своје отровне стреле одапињујућу углавном у правцу Беча и дволичне политике тамошње реакције. И доиста, спочетка моји налагаоци нису имали примедби.

Тада сам научио да добри новинари, као и добри војници, хвалисавост о бојевима препуштају цивилима, најомраженијој и најбројнијој касти сваког револуционарног гибања.

Ипак, било је питање дана када ћу починити грешку или гест који неће бити по вољи будног револуционарног ока.

Стављајући револуцију све више под скрбништво Беча, њене вође су ми измицали мету на коју сам испаливао ћорке својих инвектива. Ваљада да би ојачали персонал званичног гласила, доделили су ми цензора да надгледа моју првирженост Револуцији.

Изаз из клопке у којој сам заточен налазио се у одласку или бекству. Нигде се није могло побећи до у Србију.

Срећан случај је хтео да изненада добијем понуду за сарадника Србских новина у Београду. Отишао сам, одахнувши једнако као што су одахнули и они који нису знали шта би са мном у Карловцима. Био сам им несношљив и за револуцију опаснији међу Мађарима него међу устаницима. Србија је била треће, обема странама сношљивије решење.

Није дуго прошло па да ствар са Војводином славно пропадне. Срби су се сурпотставили Мађарима, па још ревносније похитали под скуте Бечу. Погубиле су се многе главе, крварило се обилато, али ништа зато.

Зауврат је патријарх сачувао своје жезло. Српска војска се претопила и аустро-српски војни кор. Подељени су чиновни и одликовања, исписани укази о новим постављењима, док је гробове прекрила трава и заборав.

Сви наши порази причињавају нам се као победе, а ретке и случајне победе имају горак губитнички укус. Ни у победи ни у

поразу никад нисмо ишли до краја, па све постаје половично и просечно, јадно и понижавајуће.

После свега сам још јасније видео контуре црва који ми налаже да увек пливам против струје и идем мимо логике. Видео га јесам, али нисам имао снаге ни куражи да га спљескам међу ноктима.

Кад гледам у свој лик очима политичара, видим неугледног и недаровитог књижевника, кад се књижевнички упиљим у огледало – видим исто тако недостојаног и недаровитог политичара.

Нисам успео да сагледам откуд у мени толика страст за политиком, иако ми је доносила само невоље и понижења. Терала ме да у недогед тражим непостојећа оправдања за своје поступке које чак ни оволики Дунав не може опрати и избрисати.

Остајао сам ничији чак и онда кад сам свим својим срцем желео да постанем и останем нечији. Тада – особито! Зато посебно пазим да ме неко други доведе у положај да будем нечији, ни тамошњи ни овдашњи. Радије међу неприпадајуће ступам сопственом вољом и избором. Не желим да ме неко други доведе у ситуацију да будем ничији, ни тамошњи ни овдашњи. У такав положај једино сâм себе могу да доведем, сопственом вољом и избором.

Зато не пледирам да моју муку неко разуме, али ћу дати све од себе да се супротставим онима који се на њу олако набацују камењем. Моја распетост код знатижељног пука увек буди подозрење и завист, заборављајући да убоди чавала несносно боле.

Остало је све како је увек било, као што ће увек и бити.

Прастаре су чак и наше лудости.

Нови су само они који старе лудости запоседају.

Андрија ЛАВРЕК

ПРЕПАРИРАЊЕ

*Сћарим причама и сћарим љушевима
не зна се крај.
Р. Валије-Инклан*

I

Пуначко и помало жуто шездесетогодишње Катаринино лице данас је изгледало још строже него обично. Обавеза редовног јутарњег рапорта је шефу полиције ионако тешко падала, а још кад је царица овако нерасположена... Свербејев се прибрао и наставио чврстим гласом:

- Од енглеске фрегате „Джук Марлборо“ одвојио се чамац и око поноћи пристао уз обалу. Кријумчарену робу је примио Корпов повереник Иван Милер. Роба је заплењена али је Милер пуштен, јер су и он и Корп грађани слободног града Либека...

У два сата после поноћи гардијски поручник кнез Чадов се попео на звоник цркве Фјодора Стратилата и почео да удара у звоно. Поручник је изјавио да је то учинио због предстојеће женидбе, опраштајући се од младости и момачког живота...

Кад се изненада зачула звоњава, ђакон те цркве Пантелејмон Богојављенски је истрчао на улицу и налетео на медведа. Медвед се откинуо са ланца у дворишту куће грофа Безбородка. Грофов домоуправитељ је пристао да плати казну за медведа, али је истовремено затражио од Богојављенског надокнаду због повреда које је нанео медведи приликом рвања...

Извештај о поручнику и поповом рвању са медведом Иван Фадејевич Свербејев је намерно оставио за крај надајући се да ће тако орасположити царицу, али се ова само још више намрштила. Зурећи у Свербејева, она му рече:

- Ваши извештаји су безначајни и увредљиви за престоницу. Слушајући вас, као да нема разлике између Санкт Петербурга и последње селендре. Пијани поручници се пењу на звонике, ђакони се рву са медведима на улици... Срамота! Идите сад, господине, и размислите о мојим речима у слободно време. А колико видим,

слободног времена имате и превише.

Увукавши главу у рамена, Свербејев је почео узмицати према вратима али га на самом прагу заустави строги глас:

- Још нешто. Најкасније до прекосутра препарираћете Корпа и донећете ми га овамо.

Ма колико Свербејев желео да се изгуби испред царичиних очију, ово наређење га је зауставило. И не само да га је зауставило, него је изазвало у њему револт и увређеност. Макар не од Рјурика, али ипак су Свербејеви били стара племићка лоза, а сам Иван Фадејевич, пре него што је постао шеф полиције, био је официр под командом фелдмаршала Салтикова још за време царице Јелисавете. Све ово прође кроз његову главу и он се испрси и храбро рече:

- Ваше величанство, мојој племићкој и официрској части не доликује да правим пуњенене птице за вас!

Катарина Велика се запрепастила. Њено жучно лице је пожутело још више, ситним је корацима брзо пришла шефу полиције и почела тихим гласом:

- Ма кога ја то видим пред собом? Да ми није Дидро поново стигао у госте? Да ме није Русо удостојио својим филозофирањем? Или се то јавио нови Пугачов?! А сад ме добро слушајте, маркиже Свербејев...

На помен Јемељана Пугачова кога је Катарина звала маркизом шаљући га у руке целата да га рашчерече (одлука је у последњем тренутку промењена па му је само одсечена глава), Свербејеву клецнуше колена. Управо је хтео да се баци пред царичине ноге и моли за милост, кад га зауставише њене речи:

- Племићка и официрска част се састоји једино у верном служењу свом владару! А сад се губите и донесите ми пуњеног Корпа!

Разгневлена велика царица се окренула и ситним старачким корацима удаљила у своје одаје, а шеф полиције је похитао да изврши њено наређење.

II

Грађанин слободног града Либек Фридрих Јохан Корп био је спретан трговац и богати банкар. Почевши као мали посластичар, Корп је, вођен својом срећном звездом, брзо стигао до трговине житом које је из руралне Русије бродовима транспортовао за Ливерпул, Копенхаген, Стокхолм, Авр и свој родни Либек. У његову банку сливали су се суверени, талири, дукати и рубље. Део тог новца селио се у џепове виших и нижих руских чиновника, али Корп није био на губитку јер је трошкове и подмићивања надокнађивао новим повољним трговачким уговорима и неометаним шверцом. Међу његовим високим познаницима били су већ и неки министри, био је већ и царичин миљеник Потјомкин, па чак и код саме царице Корп је једанпут био на пријему, однео јој мали поклон и, чини се, оставио добар утисак...

Лимбуршки сиреви, хамбуршке кобасице и бургонско вино –

заплењена роба намењена свадбеној трпези његове Амалије – за Корпа нису представљали озбиљан губитак и он је управо тумачио то свом поверенику Милеру.

- Видећете, драги мој Милеру, чим платимо малу сумицу, наш пријатељ Иван Фадејевич ће нам све то лепо вратити. У крајњој линији, ово може да нам послужи као добра лекција. Ред мора да се зна; чак и у оваквим ситницама...

У том тренутку у собу уђе слуга и најави поменутог Ивана Фадејевича а одмах за њим, не чекајући, уђе и сам Свербејев у пратњи једног полицајца.

- Ми о вуку а вук на врата; да извинете на изразу, драги Иване Фадејевичу. Седите овде и скините тај огртач, забога! Сигурно нисте доручковали? Слуге, фруштук! – ужурбао се љубазни Корп.

Свербејев скиде мокри огртач, пребаци га преко наслона фотеље уместо да га да Корповом слуги и, оставши у полицијској униформи, седе. Полицајац је стајао иза фотеље тупог израза лица.

- Није ми данас до фруштука, Фјодоре Ивановичу, а неће бити ни теби кад чујеш зашто сам дошао.

- Драги мој пријатељу – рече Фјодор алиас Фридрих Корп, гледајући са малом нелагодношћу огртач са кога се вода цедила на тепих. – Па зар сам ја нешто скривио? Не мислите ваљда на ову ситницу, на овај синоћни догађај? Признајем, мало сам погрешно, али знате колико би то задржали на царини, а свадба не чека. Удајем ћерку, а ћерка ми је само једна... Добро, Иване Фадејевичу, реци колику ћу новчану казну морати да платим? Није ваљда толико много...

- Новчану казну? – прекиде га Свербејев. – За тебе ниједна новчана казна није много. Не, овог пута новац неће средити ствар...

- Па нећеш ваљда да ме шаљеш у затвор – Корп га одмери свисока. – Припази се, Иване Фадејевичу; кад царица чује за тако грубе мере...

- Царица ме је и послала овамо. И није на теби да судиш о томе шта су грубе мере, а ни да причаш толико. Твоје је да ћутиш и слушаш, а ја ћу да говорим!

Корп је одједном изгубио самопоуздање. Одлучни одговор шефа полиције га уплаши. Ако га је царица послала овамо, онда нема шале, а ако није новчана казна па, изгледа, ни затвор...

- Нећете ме ваљда у Сибир? – упитао је намах промуклим гласом.

- Шта је за тебе Сибир? Ти би тамо узео да тргујеш са Кинезима, или би се проширио до Руске Америке. Какав си, још би тамо нашао злато и вратио би се у Петербург десет пута богатији. Не, Фјодоре Ивановичу. Куда ти идеш, одатле повратка нема.

Фридриху Јохану Корпу се стеже у грудима и он готово паде у фотељу. Овако нешто ни у сну није могао да предвиди. Али његов виспрени трговачки мозак још је радио а језик млео:

- Повратка нема... Само с једног места повратка нема. Господе боже, па нисте ваљда на то мислили?...

- Па и на то место стиже се разним путевима, а за тебе,

Фјодоре Ивановичу, за тебе је спремљен посебан пут.

Корп се стаде присећати свих начина извршења смртне казне у Русији: вешање, стрељање, одсецање главе, черечење, истезање на точку... Али шеф полиције каже – посебан пут! Па зар има нешто још горе?... У тај мах Сврбејев устаде и званично изговори:

- Фјодоре Ивановичу Корпе, имам наређење да те препарирам и пуњеног донесем њеном величанству царици Јекатерини Алексејевној Великој Романовој најкасније прекосутра!

Изговоривши ово, Сврбејев с олакшањем опет седе и, док га је Корп запањено гледао, избегавајући његов поглед шеф полиције спази слугу са послужавником на коме су били чаша вина и тањир из кога се пушила дебела кувана кобасица и кувани кромпир. Сврбејев одједном осети страшну глад и сети се да од јутрос ништа није ставио у уста. Он даде знак слуги да спусти послужавник на сточић и узне чашу.

- Па, Фјодоре Ивановичу, у твоје здра...

Корп је зурио у њега и Сврбејев се готово загрдне и спусти чашу на сто. Који му је ђаво да наздравља човеку којем треба данасутра да одере кожу? Али, штета је остављати вино и кобасицу.

- За њено величанство, императорку Јекатерину Алексејевну! – чврстим гласом изрече шеф полиције, испи вино и прихвати се кобасице и кромпира.

Доручак га одобровољи и он стаде, између залогаја, да теши Корпа:

- Ма јасно је и мени, Фјодоре Ивановичу, да је повод за тако драстичну меру ништаван. Али то само значи да ту има још нешто, нешто што ја не морам да знам. И да је требало нешто да се разговара са тобом, не би мене ни слали овим послом. Био би ти сад у шапама мог колеге Шешковског, а он би већ знао да извуче од тебе све што кријеш. Овако, мора да је највишој инстанци све јасно – треба те препарирати, и готово. Ја кад бих могао некако да ти помогнем, ти знаш, Фјодоре Ивановичу...

- Па зар нико не може да ми помогне? – тргнуо се из обамрлости Корп. – Толико познаника, блиских круни... А осим тога, не можете ме одмах одвести, Иване Фадејевичу! Па треба да напишем тестамент. А у њему бих могао да споменем и вас. Онај пар енглеских касача који вам се толико допао? И педесет хиљада рубаља у корист полицијских удовица?...

- Оставићеш ми сто хиљада рубаља и на меницу ћеш ставити датум од прошлог месеца, тако да се може подићи у случају конфискације твоје имовине.

- Одмах ћу средити да се то уради – рече Корп, гледајући Сврбејева са очекивањем.

- Дobar си ти човек, Фјодоре Ивановичу... то јест, иако си опасан злочинац, ипак ниси тако лош. Ево како ћемо. Нећу те одмах водити. Остаћеш овде под стражом до сутра па можеш да пишеш и да шаљеш људе коме год хоћеш. Ко зна, можда ће нешто и бити од тога. Али касаче и сто хиљада даћеш ми у сваком случају – припретио је Сврбејев. – Па, збогом и срећно.

Свербејев изиђе, сит и задовољан оваквим развојем догађаја, а Корп га испрати здружно се захваљујући.

III

Са хладним повезом који му је на чело привила његова Амалија-Кристина-Доротеја, у православном крштењу Анастасија Фјодоровна, Корп је пребирао по мислима и по папирима. Само у новцу имао је око милион рубаља, али већи део је био у роби и дуговањима. Управо ту, међу дужницима на високим положајима Корп је морао тражити људе који ће се заузети за њега. На врху листе зајмодавца Корпа свакако је био, са петсто хиљада на рок од десет година и са посебно малом каматом, нико други до Катаринин син и, ваљда, престолонаследник, Павле Петрович Романов. Бољег гаранта не би требало ни тражити, да није, да није...

Да није можда баш он тај узрок Корпових невоља. Кад је његов отац, Петар Трећи, отишао са овог света на начин о којем се слободно смело само размишљати, на трон је, уместо престолонаследника Павла, засела Катарина. Непожељни принц је практично затворен у дворца Гатчину близу Петербурга. Истина, тамо је имао буљук слугу и пук војника, али ни са тим пуком није смео нос да промоли изван Гатчине. Пошто и осујећени престолонаследници имају велике прохтеве (Катарина је намеравала да после себе остави на престолу Павловог сина Александра), Павле је потражио, и нашао, дарежљивог зајмодавца у Корпу. Корп је имао своју, врло једноставну рачуницу. Дајући, сасвим недавно, тај зајам на десет година, веровао је да у време наплате Катарине више неће бити међу живима а од новог цара ће добити не само дуг него и нове повластице, па можда и неко високо државничко место.

И не само то. Не само што је новцем помагао палог у немилост царичиног сина него је и он, као Павле, био члан масонске ложе. Учлањивањем у масоне Павле се надао да нађе подршку за свргавање царице, а Корп – да прошири круг утицајних познаника, што је једном трговцу, банкарџији и уопште амбициозном човеку увек од користи. Ето како ће му амбиција доћи главе! Катарина је мрзела слободне зидаре. Њихов горди назив „франкмасони“ поспордно је изговарала као „фрамазани“ и, ко зна, можда је само чекала неку згодну прилику да их се отараси. Корпа на тренутак обузе незнање: принц Павле и масони, његова нада за још бољу будућност, људи који су – на тренутак је био помислио – могли утицати да се Катаринина одлука промени, изгледа да су баш и довели до ње! Али у овој ситуацији морала се искористити свака постојећа могућност и Корп журно написа писма низу дужника, нудећи им опроштај половине дуга ако макар само покушају да се пред царицом заузму за њега. Треба рећи да је једно писмо примио и син шефа тајне полиције Шешковског – веза за коју ни Свербејев није знао. Али треба рећи и то да ни на једно писмо није било реакције. Свакоме је била дража глава која се лако могла изгубити изласком пред

окрутну царицу а, уосталом, ако пропадне Корп, свакако пропада и читав дуг...

Разаславши курире са својим, како је и сам горко слутио, узалудним молбама, Корп је тек сад приметио да се у кући налази гост. Гост и младожења, кнез Пјотр Иванович Чадов, тешио је уплакану Амалију љубећи јој руке и све више се примичући врату. Корпов поглед га заустави у томе.

- А ви, кнеже? Зар хоћете да добијете моју ћерку и наследите моје милионе а да и не покушате да ми помогнете? – огорчено је упитао Корп.

- Шта то причате, оче – тргнуо се Чадов. – Ја сам већ намислио да одмах одавде одем свом ујаку, његовој светлости кнезу Шчербатову. Он је утицајан човек са везама, знаће да да неки савет и да помогне. Па зар је могуће да такво варварство...

- Тише, младићу! Неће нам помоћи да грдимо њено величанство – Корп показа главом на полицајца који је седео у другом углу собе. – Ако си одлучио да се обратиш кнезу Шчербатову, онда похитај; није нам остало много времена!

И Чадов изиђе, испраћен уплаканом Амалијом.

IV

Кнез Михајло Михајлович Шчербатов, свестрани писац међу чијим се делима нашло и једно фантастично, утопијско »Путовање у земљу Офир«, смејао се сада мало не од свег срца.

- Увек сам говорио да не бих био у кожи тог Немца, а сад знам и зашто, ха, ха! Али Каћа – он се наједном уозбиљи – Каћа је права кучка. Сама Немица – Софија-Августа-Фредерика Анхалт Церрербстка – (стари кнез је кривио лице настојећи да што поспрдније изговори царичино право име на немачки начин) – сама Немица, а овамо – другом Немцу дере кожу! Да, све је то политика. Ви-со-ка политика! – (Шчербатов је показа прстом увис.) – Док се Немци међу собом деру – нас се то много не тиче, али шта ако се маторој вештици то допадне па крене и нама да гули кожу с леђа? Ту не треба бити пуно паметан: док се не види шта она то заправо хоће, не треба јој излазити на очи. Ако сад одеш код ње да молиш за свог будућег таста – највероватније ћеш и сам остати без главе – завршио је кнез, покровитељски гледајући младог Чадова.

- А ви, ујаче, можете ли ви да одете код ње? – замолио је Чадов, сачекавши да кнез заврши своју поучну тираду.

- Само би ми још то требало! Не-е, ја само могу овим случајем да употпуним свој трактат о кварењу руских обичаја. Сâм нећу ићи, а ни теби не саветујем. И још нешто: ако се ожениш Корповом ћерком, нећеш нанети зло само себи, него и читавој племићкој лози Чадов и Шчербатов. Знаш шта ће народ говорити о нама? „А, то су они што су се ородили са пуњеним страшилом!“ Не, Чадове. Не треба више да идеш ни код Корпа, ни код његове Амалије.

- Али, ујаче! – младом поручнику само што нису пошле сузе. – Па ја сам дошао да молим за помоћ једном Корпу, а ви не само што

одбијате да му помогнете, не само што и мени то браните, него још хоћете да истргнете из мог загрљаја мученикову кћер!

- Шта?! – запрепастио се Шчербатов. – Па је л’ сад у војсци уместо стројеве обуке уче „Патње младог Вертера”? Или ти је то твоја Амалхен потурила на читање? Слушај ти мене: Амалију да оставиш, а ако хоћеш да се жениш, имам ја више него добру прилику за тебе. Остала ми је на старатељству моје кумче, Јелисавета Павловна, девојка из добре породице која има и посед са шесто четрдесет душа...

- Ујаче, каквих шесто четрдесет душа! Па Корп има милионе а, осим тога, близак је највишим круговима и... - ту се Чадов прекиде, увидевши да је сметнуо с ума најновије околности у којима се богати трговац нашао.

- Твој Корп близак је само ножу и слами – цинично рече стари кнез. – Сачекај мало – и Шчербатов пошаље слугу по Јелисавету.

О поручнику Чадову може се рећи да је био млад, леп и глуп, што су, мање-више, пролазне врлине. О Јелисавети се може рећи да је била млада, лепа и не баш тако глупа. Свесна да се нашла на терету и бризи свог крсног кума, очекивала је да ће он покушати да је се реши брзом удајом. А он ју је могао дати за било кога – чак и за неког истог таквог старца као што је био сâм. И зато, кад је угледала младог кнеза (слуга ју је већ обавестио о разговору који је вођен), њено срце радосно закуца и она упути Чадову напола стидљив, напола заводнички поглед... А Чадов, већ готово убеђен аргументима старог Шчербатова, одједном помисли да шесто четрдесет живих душа и није тако безначајно ако се уз то добије тако лепа рука... и лице... и остало. Одбацивши сва колебања, он се окрете старом кнезу и одлучно упита:

- А кад би могла бити свадба?

V

Григориј Александрович Потјомкин, већ годинама други човек Русије, вратио се из Прицрноморја где је водио ратну кампању против Турака. Мада је мало претерано рећи да ју је он водио. Фелдмаршал, главнокомандујући свих војних снага Росијске империје, он се могао само мудро потрудити да не смета превише Суворову и осталим генералима. Они су се, заузврат, трудили да не показују сувише јасно своје ниподаштавање. Никакав војник, без порекла, без имања, Потјомкин је на положај вице-императора, како су га понекад звали, доспео захваљујући својој енергичности и оштроумљу, а не треба занемарити ни креветске везе са Катарином. То је било некад. Сада је Катарина имала шездесет а он педесет и, макар га амбиција и није сасвим напустила, леп изглед, углед и популарност јесу. Читава војска му се смејала због оног случаја са кулисама - „Потјомкиновим селима” - које су на брзину подигнуте да се Катарини што убедљивије предочи његов успех у колонизацији степа југоисточне Украјине. Па и његов допринос тој колонизацији није био богзна како велик. Степе су од Турака и

Татара чистили запорошки козаци дуго пре него што су се тамо појавили Потјомкин и росијска армија, а становници насеобина „Нова Сербиа“, „Славјаносербија“ и других, као и Росијани, Украјинци, Немци, нашли су се тамо и пре њега и без њега. А онда је прекрдашио, подижући лажна села да их издалека покаже Катарини. Видео је он да му царица од самог почетка није поверовала, а касније, војници-дрводеље су причали и пукла је брука по целој Русији...

Најболнији ударац његовој сујети представљао је један наизглед сасвим безначајан случај. Верујући да је за све способан, Потјомкин се једаред латио писања поезије. И, пре него што ће дати своје хвалевердне творевине у штампу, одлучио је да их покаже песнику Кострову. Са каквим је увредљивим чуђењем и олимписким презиrom та пијандура узела његове песме! Прочитавши један део, Костров му врати његову поезију отворено иронишући: „Изванредно, велеуважени Григорије Александровичу, баш изванредно! Какве су то само дубине! Можда кад бисте само малко променили стопу, риму и садржај, а иначе – дело је од просто неоцењиве вредности!”

Сузбивши нагон да га задави голим рукама (уосталом, тај Костров је био медведина), Потјомкин му је платио цело буре вина, надајући се да ће се та хуља удавити у њему.

Сада је Потјомкин посетио Катерину, добио критике на рачун свог оронулог лица и тела (од ње, бабускаре, олињале вештице која још доводи у свој кревет младе љубавнике!!!), по старом обичају обишао дворац распитујући се код слугу о новостима и, на крају, одлучио се на неубичајену ствар: на посету Гатчини. Свака птица своје јату лети, и изгледа да су Павле и Потјомкин сада припадали истом јату.

Када је Потјомкин у подне, баш у време доручка, ушао код шкартираног престолонаследника, овај се нервирао понављајући у мислима разговор са Милером који га је дигао из кревета (право зајмодавчевог изасланика) да би му испричао о сулудој наредби његове царице-мајке и пренео му Корпову молбу за помоћ. Павле и његов секретар су хладно примили, саслушали и испратили Милера са поруком Корпу: нека слободно дође кроз неких девет година (од пријема зајма прошло је нешто мање од годину дана), па ће принц видети шта може да се учини. Милер је отишао мрмљајући псовке на немачком, а Павле је сада препричавао читав случај Катаринином кнезу и фелдмаршалу, бившем швалеру. Овај као да га није добро разумео.

- Катарина је наредила да препарирају трговца Корпа? – упитао је Потјомкин збуњено.

- Да! Моја поштована мајка мора да је сасвим полудела кад...

- Павле се мало тргнуо, сетивши се да разговара са Катарининим миљеником, али се тек онда разбеснео на самог себе и на Потјомкина: откад то један принц треба да стрепи пред једним скоројевићем?! Зато он понови, гледајући Потјомкину право у очи: - Мора да је сасвим полудела кад наређује да препарирају човека!

- Али она... - почео је Потјомкин и прекинуо се. Наредних неколико тренутака његовог размишљања могло је променити ток историје. Да је размислио боље, можда би све било другачије. Али Потјомкин никад није био човек мисли, већ човек околности и акције. А околности у којима су се сви они тако ненадано нашли могле су, одлучном и брзом акцијом, прерасти у нешто сасвим ново и повољно за њега. И он поче излагати Павлу свој план, оном брзином којом се тај једноставни план склапао у његовом уму.

VI

Увече, у сумрак, полицијски фијакер и затворска кола зауставили су се пред Корповом кућом. Корп је изведен брзо и грубо; полицајци се нису обазирали на његове слабашне, већ безнадне молбе и упозорења да му је шеф полиције Свэрбејев дао на располагање читав дан. Сва распамећена и уплакана Амалије, Јохан Милер и слуге су остали у кући под полицијском стражом.

Истовремено, Шешковски и још неколико царици оданих људи хитно су позвани на разговор код Потјомкина. Ништа не сумњајући, јавили су се на тај позив после чега их више нико није видео живе.

VII

На јутарњи рапорт у царичин кабинет ушао је бледи Свэрбејев. За њим је ушао Потјомкин а за овим, на царичино запрепашћење, принц Павле коме је било најстроже забрањено да напушта Гатчину.

- Paul? Was machen Sie hier? Шта радите ви овде? Како се усуђујете да...

- Ваше величанство! Наређење о препарирању господина Корпа је у потпуности извршено. Унесите препарат! – довикнуо је шеф полиције према вратима.

Прво се појавио један војник, па колица на којима је стајало нешто непомично, па други војник који је гурао колица. Катарина је, изгубивши моћ говора, зурила у оно на колицима. Из пода колица се дизала мотка на коју је био прислоњен и привезан веома лош, на брзину урађен препарат трговца и банкара Фридриха Јохана Корпа. Корп је био у фраку, а на лицу му се могао наслутити израз ужаса и бола, вероватно од брзодејствујућег отрова који је морао да попије.

- У име Бога, правде и Русије, а по вољи новог императора Павла Првог, хапсим вас због злочина чије сте извршење у помрачењу свог ума наредили! – с муком је изговорио Свэрбејев.

- Ви... Ви сте сви луди! Ја нисам... - Катарина је почела да виче, али су је Павлови војници зграбили и одвукли. Пред вратима више нису стајали њени гардисти. Током ноћи насилна смена је обављена где год је то било неопходно, другде је успех преврата био загарантован удруженим ауторитетом престолонаследника Павла,

„вице-императора” Потјомкина и шефа полиције Свербејева. Катарина Велика је одведена у Петропавловску тврђаву, али тек пошто су јој Потјомкинови джелати одсекли језик како не би могла да открије оно што Павле и Свербејев, неупућени у споредна збивања на двору, нису знали. Наредба о Корповом препарирању односила се на прекјуче угинулог пса, названог по ономе ко јој је пса поклонио – по Фридриху Јохану Корпу.

VIII

Иако у најдубљој тамници Петропавловског казамата, Катарина Велика је живела све до 1796. године. Вероватно ју је у животу држала мржња према Павлу и Потјомкину и жаљење због тога што није у колевци угушила првог, и што је тако дуго веровала другом.

Григорије Александрович Потјомкин није пожњео жељене плодове свог муњевито смишљеног плана. Шта год да га је на стварање и извршење тог плана навело – осветољубивост одбаченог жиголоа, нада да ће под новим владарем повратити стари углед или, ко зна, можда чак намера да од вицеимператора постане император и сâм заснује нову династију - тек, све је то пропало, јер га је већ сутрадан, по Павловом наређењу, ухапсио исти онај Свербејев, а после недељу дана је обешен.

Шеф полиције Свербејев је, отишавши у пензију са Корпових сто хиљада, зачудо умро у старости природном смрћу.

Кнез Пјотр Иванович Чадов и Јелисавета Павловна су се венчали и живели дуго и углавном срећно.

На живот писца и кнеза Шчербатова сви ови догађаји нису се битно одразили.

Амалија-Анастасија Корп, изгубивши још у детињству мајку, изгубивши на тако ужасан начин оца, изгубивши вереника, изгубивши највећи део имања које су развукли Корпови повереници и рођаци, изгубила је, најзад, и разум када јој је Павле вратио препарираниог оца, одлучивши се на такво решење као компромисно, а у недоумици да ли да препарат уништи или да га чува као доказ наводног Катарининог лудила.

Остаци препарираниог Корпа врло брзо су пропали.

Сâм Павле I владао је десет година али је, иживљавајући своје дуго осујећиване владарске тежње, повукао дугачак низ таквих потеза који су само ослабили моћ руске државе и војске. Разболео се и умро 1799, вероватно помало и нагризан кајањем због својих поступака. Сва је прилика да би, да се то није десило, и он био превратом уклоњен са власти.

Александар I, згађен над низом злочина и окрутношћу своје руско-немачке лозе (његов најславнији предак Петар I Велики убио је властитог сина Алексеја 1718. године, његова баба Катарина Велика свог мужа Петра Трећег, његов отац Павле – Катарину), потајно се дивећи Наполеону, сачекао је његов поход на Пруску, Аустрију и Русију 1812. и, уместо да му се супротстави, склопио

савез са њим. Генерал-фелдмаршал Кутузов, који је говорио да би радије видео Москву у пламену него Французе у Москви, пензионисан је и са њим је отишло више старих официра. На њихово место постављени су млађи, профранцуски оријентисани.

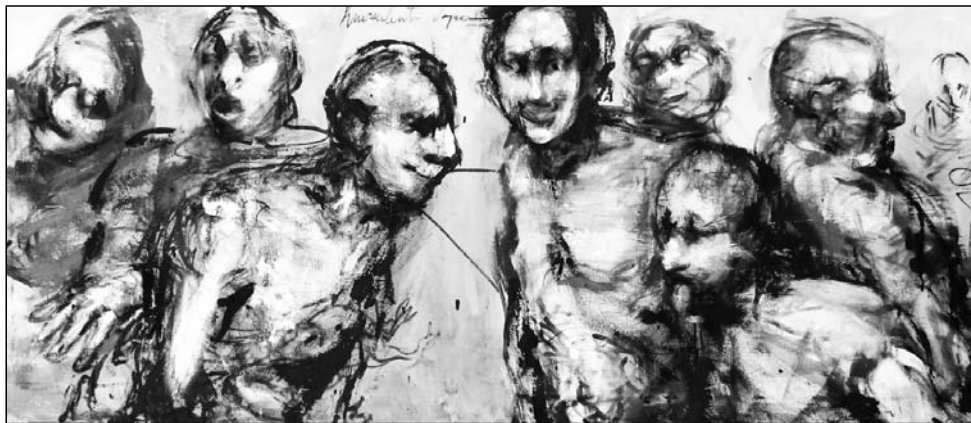
Избегавши рат са Русијом и, чак, добивши савезника у њој, Наполеон је убрзо ујединио Европу под својом влашћу. Изузетак су чиниле шведска краљевина и острвска империја. Турци су избачени из Европе тако што је, после неуспеха Првог српског устанка, Други у потпуности успео уз помоћ руских и француских трупа. Одмах након тога Турци су потиснути и из Румуније, Бугарске и Грчке.

Новонастали романско-словенски савез опстајао је доста добро чак и неколико деценија после Наполеонове смрти. Међутим, у самом средишту Европе, тињало је постојано незадовољство Немачке, Аустрије и Угарске. Средином века Немачка је, потпомагана Британијом, покренула низ сецесионистичких ратова. Нетражено ангажовање Уједињених Северноамеричких Држава претворило их је у II светски рат. Који није био и последњи.

* * *

Причу сличну овој оставио је у својим мемоарским записима гроф Segir d'Agaso, последњи амбасадор царя, пре буржоаске револуције, Француске у Русији, при Санкт-Петербуршком двору. Причу сличну овој по његовом запису сачинио је руски писац Сергеј Наровчатин. Ако би била и четврти иути написана, вероватно би и тада била истинита.

1789-2005.

Чедомир ЉУБИЧИЋ

ОБИЧНА ЉУДСКА ПРИЧА О ЧЕКАЊУ

Утврђене и изанђале претпоставке о причама о чекању, почињу, а многе ни не одмакну много далеко, од усамљеног, нервозног дреждања на празном тргу усред леденог плјуска. Појачавање нервозе убија, претходно припремано, добро или еуфорично расположење пред састанак од кога се очекује договор, први пољубац или фуриозни трк у скровиште за мешање ногу.

Последње чега се човек сети у чекајућим минутима, сатима, данима, вечностима је сат. Не на справу која ће показати колико, већ, дуго траје дреждање већ на једну дванаестину времена од свитања до заласка сунца. На последицу те чињенице да су сати током летњих дана дужи него зими а да њихова дужина зависи од географске ширине и локалног времена.

Римљани и Грци су делили ноћ на три или четири ноћне страже.

Ни данас није другачије, нарочито онда када се чекају жене.

Мада, чекајући неке мушкарце само од себе искрсне питање, најсличније оном вечном: шта је старије кокошка или јаје? Чекајући неке мушкарце, сасвим природно, се наметне питање: шта је старије-сат или чекање? Јесте, сат је један од најстаријих људских проналазака. Али није старији од човека а млађи је од чекања само под условом да тај човек старији од сата није имао потребу за ишчекивањем већ је све добијао одмах. Милом или силом.

Ја, Валентина Кетлин, рибетина, заносна женска парадигма двоструког живота не би требала никога да чекам а ево, управо сада, играм ту глупу улогу на минус три степена целзијусових испред биоскопа „Јадран”.

Изражавате чуђење над признањем да водим двоструки живот?

Да, у првом варам људе пројекцијом срећне, самосвојне, еманциповане девојке са плућима пуним живота. И верују ми. У другом сам усамљеник са књигом у руци, са очима испред компјутерског монитора или са главом у шакама. Можда су те три собе усамљеништва идеалне за стварање нечега али када се тај чини учини беспредметним онда је призивање добрих мисли, добрих речи

и добрих дела једина имовина универзалистичких вредности којих сам лишена а којима тежим. И верујем да нисам једина.

Вирус повлачења у себе десио се одједанпут и необјашњиво. Необјашњиво за мене. И добро је ако сам ја једина којој то није јасно.

Свет пролази. Ужурбан, уморан, раздраган, глупог осмеха и са свим другим греховима који се тако лако препознају на лицима.

Чекам једног црноког мацана који ме је, преко чета на интернету, убедио да је потпуно друкчији од других. Можда оволико дугим чекањем само плаћам своју наивност? Не верујем да људи док чекају помисле на неке друге људе и њихова осећања док су чекали нешто много значајније и веће од чекања обичних смртника у облику само једне жене или само једног мушкарца и само због разбијања атома самоће и фузије нагомиланих похота.

„Одакле ти само идеја да је глад за љубављу мање значајна од ишчекивања Нобелове награде за књижевност”? - није то био глас онога кога сам чекала. Добро сам обратила сам пажњу на ту сугестију иако сугестије, обично, не частим пажњом. Зашто би се моја потреба за уласком у нове живуће кругове прогласила мање вредном од несанице коју је имао Алберто Моравиа док је ишчекивао доделу Нобелове награде за књижевност. И није је добио. Због чега би моју глад за љубављу, сједињавањем, разумевањем поништило поређење са вагањем правде и неправде у соби Чехова док је бирао речи за беседу приликом доделе Нобелове награде за књижевност. И није је добио. Јесте, хладно је и дува кошава и, највероватније, ћу (а одавно нисам) испасти наивна будала али зашто би такав осећај нелагодности био мањи извор тескобе и неспокоја него онај код Федерика Фелинија док је чекао да му се догоди спектакл, док је пецао ситуацију да оголи људе без циљева.

Чекање подражава флукутирајућа стања духа.

Они веома упорни могу се наћи у водама инокосног неоромантизма а они са, нешто краћим фитиљом у таласима наративног модернизма. Продрите у младе дане алхемичара фудбалске цивилизације - Пелеа или Драгослава Шекуларца и биће вам све јасно. Како су се осећали у ишчекивању тренутка да им неко каже да су највећи онда када су и сами знали да није довољно то показати док то неко други не призна. Пеле - заносни лиризам метафоризованих љубитеља неочекиваних кретања лопте. Шеки-медитација о идеализму са освртом на ход по мукама.

Дуго чекање занемарује неугодне погледе и климатске промене. У дугом чекању човек се не бави собом већ предметом, субјектом или објектом чекања. За време дугих чекања непримећено се одвија трансмисија племените утопије стрпљења на унификовани код рационалности и толеранције.

Не појављује се црнокоси мацан који убедљиво лаже. Препотопски лажов. Уљез у виртуелном свету потраге за срећом. Успео је да упише још једну рецку. Овога пута не на обнаженој, облој, мамећој женској гузи већ на искрзаном обрасцу дугогодишње наивности.

Посматрам људе и повремено мислим.

Групицама шетача одређујем карактере, усуде, изневерена надања, илузорне еуфорије несвесног смеха, откривам им предрасуде у којима се даве и не дају им да буду бољи, отворенији, слободнији, смиренији. Неоптерећени апсурдом званим стрес када већ миленијумима царује истина са позлатом да је живот дар.

Предрасуде су ланци и катанци унутар бића.

Апсурд је случајни успех недовршених појединаца са намером да добротворне цивилизацијске аквизиције упуте у погрешном смеру.

Петорицу младића означавам као пет добрих царева: Нерву, Трајана, Хадријана, Антонина Пија и Марка Аурелија. Загледам их подробно и поред јасне свести да сам их претенциозно почаствовала поређењем које ни издалека не заслужују, проналазим да у њима постоји резервоарчић са понеком капљицом памети и способности и да би уз велики самопрегор могли да донесу моћ, славу, раскош и просперитет ако не римском царству а оно сопственој клици егоцен-тричне сензибилности веровања у себе. Нерва има тикове. Трајан пали цигару на цигару. Антонин Пио има сјај у очима и изгледа да иде у сусрет некој спонзорушици са силиконским грудима (само да се ослободи ових морона). Хадријан је на тврдим обалама дубоких мисли. Марко Аурелије је логореични зависник. „Држи банку” и судара се са шетачима.

Све је то дивно али једна нимфа још увек чека. На овом месту могу, само, да подсећам на нимфе храстовог дрвета-Хамадриаде. Од једне такве Хамадриаде је почела потеря за златним руном. И оне пролазе поред мене. Нежни духови природе. Земалске нимфе, водене нимфе, музе, сирене, хелиаде, менаде, Калисто са ванредно извајаним ногама, Калипсо са пудлицом на повоцу, Климена у свеже украденој бунди, Персеја са вишком килограма, Електра мами мушке уздаха и непристојно им окреће главе уназад. Само Хармонија постојано и упорно чека, трг је све празнији, на лицима шетача више се не примећује смиреност и задовољство које доноси лагано ходање.

Више ме уморе ретроспективе и померена перцепција него стајање у месту. Чекамо, дакле играмо се сопственом маштом или она нама.

Из ноншаланције са којом је просипао кораке избијао је јединствени безобразлук. Пружена рука и полуосмех нагнали су ме на питање које не волим да постављам ни себи ни другима: „Ко је овде луд”? Није ме питао колико дуго чекам? Нисам га питала зашто толико касни? Испоставило се да су ћутање и погледи направили јачи ефекат ишчуђавања над природом оног другог него што би то учинио неки исхитрени, прозукли вербални напад.

Размишљам да ли ми се допада или ми се не допада? Размишљам да ли бих могла са њим отићи у кревет и подати му се? Размишљам да ли бих свршила или би то исто одглумила. Не размишљам колики му је. Размишљам да ли је потентан. Размишљам да ли зна колико врста сатова постоји када се већ понаша као неко коме време уопште није битно. Између размишљања о томе да ли је

маљав по грудима пред очима ми се указао астрономски сат. У првом сусрету погледа, са сваким мушкарцем до сада, покушавала сам да откријем колико дуго може да води љубав, као и о репертоару шармантних вербалних небулоза у наступу страсти које су ме толико пута у току љубавног чина натерале на смех. И сада је исто али сада се у виду треперавих приказа указују сатови. Један за другим. Астрономски, атомски, дигитални, железнички хронометар, поморски хронометар, пешчани, радио, сат са одбројавањем, шаховски, сат са кукавицом. Сат са клатном.

Ако професија проститутке треба да има свој грб онда то свакако треба да буде сат са клатном. Плати па клати.

Не могу да фокусирам мисли на тему која је иницирала сусрет са црнокосим мацаном, мужевним, привлачним, неодговорним и расејаним. Што више ћутимо и што се више гледамо то ми је мање јасно које ћу пиће поручити када седнемо у кафић. Али ми кристално јасно, пред очима, парадирају сатови: кварцни, штоперица, ручни, водени, светски, сунчани.

И сви они куцају док мени један откуцава. Проклет био !

Једини сат који је апсолутно сличан овој мојој зебњи је пешчаник. Састоји се од две стаклене кугле које су повезане узаном цевчицом. Горња кугла је напуњена финим песком који цури кроз узани пролаз у доњу куглу у одређеном времену. Кад сав песак исцури у доњу куглу, сат се окрене наглавачке и поново мери време. На количину мереног времена утичу количина песка, величина и угао кугле, ширина цевчице, врста и квалитет песка. Као замена за песак користи се прах од љуске јајета или прах од мермера.

Да ли ишта боље подржава опис женске судбине и њеног исходишта од описа пешчаног сата?

Пешчани сат је чест мотив на пиратским заставама као симбол пролазности људског живота. У Енглеској су пешчаници стављани у ковчег да би симболизовали истицање живота. На неким сликама се приказује како смрт држи пешчани сат.

Кафић. Напокон топлота. Кашњење црноког мацана је превазишло сваку меру а теорију о „академских петнаест минута“ понизило је до границе ниподаштавања. Сада треба о нечему разговарати. Мацан је ћутљив на најгори могући начин. Ћути али и вреба најпогоднији тренутак када ће ући у екстазу надахнутог полихистора.

Познајем те акционаре језика позитивне акције. Наравно да ћу остати хладна на тираде о образованости, успешности, коленовићком пелцеру, пословним везама у Европи, бизнисменском значају на домаћем терену, духовитости, шармантности, искуству са женама и антиподима естетског поимања реалности. Гледам га најхладније могуће, онолико колико ме тренутак инспирише али водим рачуна да у мом погледу не осети да га у изражавању опијености собом не поистовећујем са бледуњавом сличицом из омота за жваке.

Када мушкарац од жене очекује важан одговор на индиректно постављено питање он ишчекује разгнање магле са жељене слике својих хтења.

Дакле,мацане, сада ти чекаш!

То што би му рекла и што ћу му, свакако, и рећи није дозрело изговарању. То је, ипак, строго поверљива информација за уши којима недостаје фундус слатких, прљавих петарди уз чији прасак малограђански хипертоничари скачу до горње границе на којој је, са једне стране мождани удар а, са друге-кајање, поразни закључци и размишљање. Као процес повезивања дешавања у прошлости и садашњости са могућим у будућности.

Испијамо наручена пића онако како и ћутимо а тактизирајући погледи не одустају од наивности са којом почиње свако истраживање.

Леп је. Јебем га у уста.

Дала би му...даћу му...нисам још сигурна.

Психолози ће рећи да су људи промискуитетна бића и вероватно је то и тачно али у који огранак психологије уденути оне које онерасположује проношење гласа о непостојању основне јединице карактера али, молим, без везивања за ону филозофску категорију. Ако је могуће. Не постављам питања јер ми је јасно да сам, овим сусретом, доспела на двоструке муке. Колебљивост је моја велика болест. Желим да је се решим а да ли је баш мушкарац и његове последице, најбољи начин за лишавање, такве, тегобе заиста нисам, посве, сигурна.

Биолошки сат куцка. Нестрпљива сам у жељи да моје тело добије посвету у плачу малог бића. Плачу новог човека коме ће, једино, рађање и смрт личити на рађања и смрти непрегледног људског мора насталог пре њега. Све остало може бити само он сам, уз помоћ сличних.

Пре неког времена сам га упорно и истрајно чекала на минус три а сада га, на истоветан начин, разоткривам као појединца коме егзистенција, из минута у минут постаје неизносив проблем на слабашним леђима. Човек, просто, не схвата да га док га бомбардујем својом зеленооком експлозијом, препоручујем психолошким дисциплинама, да му омогућујем врхунски естетски ужитак - све-прожимајуће уношење духа и тела у уметничко дело, што моје тело свакако јесте.

Када једну своју ногу положим на твоје стопало а другу на твоје бедро, када те једном руком обгрлим око леђа а другу ти ставим на раме, десиће ти се загрљај пењања на дрво. Десиће ти се просветљење. Или ако можда више волиш, један стародревни цитат који ће ти објаснити афицираност надражајима из спољашње средине: „Кад једном почне сношај, страст ће сама управљати покрети-ма љубавника”.

Разговор је отпочео заблудом коју у корену имају сви смирени разговори. Ако би, којим случајем, дијалози отпочињали виком и дреком завршница би била мирнија због преморености и истрошености гласних жица, због сужавања неурозних путева. Из таквог разговора долазим до закључка да је мацан, заправо, неодговорни интелектуалац. Женскарош али и један од оних који је растао са женама, један од оних који познају женске слабости, један од

оних која има потребу да васцелог века буде тетошен, мажен и титран по јајцима. Никада ми се нису свиђали људи којима је потреба за мекотом и ушушканошћу јача од исконске тежње за борбом.

Изгледа да ми нешто фали а то је, највероватније, зауздана снага хедонизма јер једино та фалинка може објаснити моју, досадашњу, ненаклоност бонвиванима.

Ово је први због кога ћу дозволити организму да напусти неодговарајућу околину и препусти се оној која му одговара. Мада, не одустајем ни од оне варијанте у којој организам мења околину и прилагођава је својом потребама.

То што испуштамо артикулисане гласове које називамо говором, не значи да нисмо животиње које су, исто тако, обдарене поменутом способношћу у оквиру споразумних кодова које ми не разумемо. Управо одатле се пружа анимозитет животиња према људима и љубав човека према животињама.

Неке древне књиге кажу да жене не одбијају своје суђенике ако им се ови обрате у право време и на правом месту.

Зачудо, црнокоси мацан има и име а од имена све почиње и све се завршава, релативно брзим, забором индивидуе док само име остаје да лебди и каткад се понуди као подсетник. Тај црнокоси, мужевни, згодни систем структурисане јединствености као да искуством и понашањем одаје своје име. Не изговара га а већ ми је јасно како се зове.

Само неколико минута по завршетку четовања на интернету, нехотично сам ушла у то стање иако и сада у мени постоји отпор да га назовем телепатским. Какве год вибрације биле постале су јаче захваљујући чекању. Да је дошао у договорено време не бих имала времена да се упустим у мисао о пројектованом фантазму а можда индукциона струја би остала без напона.

Староставне књиге кажу и ово:

„Жена која извире из човекове природе, која се може разгорети умећем и коју је човекова мудрост ослободила сваке опасности, постаје чврста и трајна. Паметан човек који се ослања на властиту способност, који пажљиво посматра мисли и замисли женске и који отклања узроке због којих жене одбијају мушкарце, најчешће ће задобити женско до које му је стало.”

Као да читавог живота није радио ништа друго него је читао староставне књиге. Упијао поруке и поуке. Наручивао две топле чоколаде, њему-црна, мени-бела.

После физике долази метафизика.

После секса цигарета.

После дубоке замишљености долази одушевљеност раним грчким филозофима. Мишљење и биће се не могу подвајати. До највиших принципа можемо доћи само мисаоним путем. Природа је умна творевина.

То исто мисли и он док плаче из свег гласа. Док глас новог човека обједињује две врсте ишчекивања. Моје чекање више није тако нелагодно као његово а, богами, није му лако. Док чега да га подојим.

Радослав ПАЈКОВИЋ

СТРИЧЕВ КОТАО

У дворани старог Бисокипа, где су деца играла у чуњеве, дрвене буње и даље је скупљао дечак, травар из Пешчног, Пајо Пишче. Делио их је час девојчицама, час дечацима.

– Колико си досад убрао пелина, Пајче? – упита га Шијан Каћун.

– Још не могу да искитим град.

– Можеш ли бар Гимназију? – провери Геро Дабетин.

– Могу своју учионицу. Трећи спрат, други прозор лево, код јужног испуста.

– Биљке нам доносе толико радости, али оне нажалост то не знају – уздахну Ната Дробњак.

Археолог Видан Ђеранић је размишљао како пулсира сок у биљкама, како се кроз цевчице и сунђере пење од корена до врха стабла моћ цветања.

– Најтеже је трпети сопствено тело. Стално би да искочи – рече, замишљено.

– Тело се бори само – изговори апотекарка Милица Кандић, али ни она није знала да ли је тиме желела нешто да пригуши, или да нађе утеху.

– За све ти је потребна добра подлога – трже се Нино Весковић. – Нема венца, ако за њега не набереш цвећа и струкова. Руке, руке, руке стварају све!

– Да има сира и масла, и моја би мати знала гибати гибаницу! – заошија Мидо Лабан.

Летописац Светозар Поповић приседе на поваљене чуњеве испод прозора у Куглани. Прикупи пешеве танког мантила, којег је носио и лети, па их подвиг испод колена.

– Знаш ли ти шта је Стричев котао? – упита дечака Нина Весковића.

– Било који котао са сељачких верига може бити стричев. Један такав има и самохрана Марица Кораћ. Нигде се не одваја од њега. Ено га и сада носи по Игу.

– Овај није да се у њему кува качамак. А Марица зна шта је

у животу сиротиње најдрагоценије, зато га и носи.

– Па за шта друго може бити котао, до за храну? – отресе дачак.

– Постоји овде код нас Полимски Бог, али се не види. Треба га само осетити. Он је Отац Свију, Владар неба и земље, зове се Вишелики. Писмо је његов изум. Бог је земљорадње. Господар над вештинама магије. Мудрост му даје котао његовог стрица Мимира. Зато сада у Лимској котлини има толико Миомира. Вишелики је судија над животом и смрти, ратом и миром. А у Игу се непрестано смењују ратови и смрти.

Онемео од мистике, Весковић није могао да склопи уста.

– Идем да то кажем мом другу Пишчету – рече библиотекар. – Он воли такве бајке. Весковићи и његова фамилија су са Цеклина. Ми смо рођаци. А којег Миомира-Мимира ти знаш у Игу?

– Ако ико пронађе тог бога, то ће бити пешчански фрулаш! – довикну за њим Ладо Мисин, док се удаљавао преко Сале.

Пајо Пишче рашири новине преко шкартираних чуњева, да види шта још пише “Наша стварност“ о шаховским Велемајсторима.

– Ти си носио икону Свете Ђурђевице? – упита га бућар Мано Прелевић. – Цеклинске? Танкосави Делевић?

– Икона треба да живи са људима.

– А где ти је фрула? Из пастирсих дана?

– Оданост се учи од рођења. Важно је знати претковину.

– Доносим ти Вишеликог – јави се Нино. – Мани те Велемајсторе!

Куглаши Милица Конић и Видан Ћеранић дуго су ћутали, припијени једно уз друго, а онда Видан изненада рече:

– Љубав је у додирима, а не у захватању пуним прегрштима. Линије сензуалних облика.

– Љубав је оно кад ти дрхти душа, а тело мирује – чу некако удаљен њен глас, али осети како му се сад јаче приви уз мишицу. Био му је пријатан мирис њене свилене блузе.

– То је једна ментална скитница по космосу – рече за Видана новинару Братку Смолочићу доктор Миљивој Јабучина, кад виде како овај пажљиво притвара врата од Куглане.

Мирослав ЕГЕРИЋ

ЗА СВЕТАО СПОМЕН ДАРИНКЕ ЈЕВРИЋ

У првој недељи марта месеца ове године умрла је српска песникиња Даринка Јеврић. Ближило се, званично, пролеће, а већ је било некакво *болесно* лето, са превисоким температурама за то доба. И некаква слутња заопштравања косовске драме.

Чудан сплет околности: да баш у те дане умре значајна песникиња Косова као да најављује јек тамних животних таласа изазваних положајем њеног завичаја, изазвала је и у писцу ових редова и бригу и мисао о значају мишљења и певања у „нашој малој земљи“ која се бори за опстанак. У изразито снажним опасностима за тај опстанак.

Даринка Јеврић је - као што сви знамо - рођена на Косову, расла на Косову, сазревала песнички, интелектуално на Косову, награђена високом наградом за поезију на Косову; кад су многи бежали од Арнаута, у Београд, Краљево или Крушевац. За време погрома над српским живљем, остајала је, са свим ризиком, у Приштини, сведочећи тако да поезија обавезује песника на *шешка и неогсџуина* издржавања, са својим народом.

У том смислу, Даринка Јеврић заслужује поштовање не само за високе резултате у пределима мисли и емоција, риме и ритма, живих слика у поезији, већ и као *биће срчаносџи, које до краја живи духовно богајсџиво ђојмова: кућа, род, вера оџаца, насџављање живоџа. Кад је све џо у оџасносџи, џесници не смеју да џуџе*. Како ће говорити зависи од степена и врсте дара. Али, основа говора мора бити – апсолутно поштење, настојање да се говори без страха од цене која се плаћа после говора.

У знак оданости њеној поезији, за дух наших читалаца, обновићемо сећање на њене дарове принете српском песништву, онако како смо их видели у протеклим деценијама певања Даринке Јеврић, наравно у главним линијама њеног дара и израза:

Тамо где се у поезији Десанке Максимовић једна уска путања одваја од тронутости и води ка сазнању да „никад више исти цвет неће нићи на свету“, да никад више исти лахор у пролеће неће сусрести исте очи, настањује се лирика тишине Даринке Јеврић. Није ли, ако не више и друго, то довољан разлог да њене збирке читамо са дужном пажњом?

Мој понешто критички сусрет са збирком *Преварени тишином* само је у неким видовима акцендовао чињеницу да је са овом збирком српско песништво добило једну зrelu песничку индивидуалност. Та збирка је истовремено показала да су рецидивне борбе на релацији *реалистички - модернистички*, у тежишним струјама, давно постале прошлост, а да су искуства модерне поетске мисли и осетљивости постала саставни део *нормалне њојске праксе*. Дух и духовност нису у поезији више никоме били предмет подсмеха или могућност за освајање политичких поена на штету „грешних“ песника! Ту улогу као да је, стицајем околности, преузела на себе проза; „грешници“ су тражени у њеним забранима; поезија, у потрази за својим субјективним изразима раја и пакла, безазлености и искуства, стварности и маште, као да тих очајних, седамдесетих, година по некој логици није иритирала домаће власнике „објективног света“!

Ипак, у овој сажетој слици поезије Даринке Јеврић, коју сам тада дао, недостајало је пуније тумачење једне особености коју је критика са разлогом означавала синтагмом: *словенски бруј*. Шта она управо значи? Којим се путевима може допрети у зоне њених скровитих подстицаја? Колико је она израз вербалне досетљивости а колико израз унутарњих интензитета потеклих са извора песничке традиције коју сугерише овај појам? Наравно, веома је напорно одговорити прецизно на ова питања, али и само настојање да се приближимо одговору може бити прилог тумачењу природе лирике о којој је овде реч.

Наиме, ако поетски субјект у песмама дозива „златни прах фресака“, „бијели храм“, „младу Гојковицу“, ако се у духовном видуку тог поетског субјекта настањују, и живе уверљиво, „хлеб и со“, госпа „славјански тужна“ што „сутоном се тјеши“, ако се целокупним пољем душевних догађаја (лирика као *догађај у човеку*) шири атмосфера извесне строге сетe, уздржаног бола над животом који се није имао - шта је то друго него израз патријархалне сензуалности која спољашње препреке живи и казује као свој свет? Ено, Дечани се узносе мирно, у столетној свести о себи; имагинација спаја векове, оживљавајући у колективном памћењу: *и лелек звона, и ушве златнокриле, и светишћорске монахе, и девети Јужовића, и жудњом створених девети Обилића, и митску жртву младе Гојковице, и неку сублимну, древну грешност: (грешина се дому враћам / са клетвом дечанских звона у ушима / прашићу љубави)* у којој као да је кондензована дубинска свест о томе да је љубав и распон између жудње и

преступа, драма коју свако пробуђено и осетљиво људско биће доживљује на свој начин.

Укратко, њена песма „Дечанска звона или светковина срца“ показују да је у српском љубавном песништву љубавни мотив, или мотив љубави, постао рафинованији, пунији, за једно необично сензибилно и мисаоно једињење; нису Дечанска звона само евокација невиних жртава, тужног одсуства оних који би, да су живи, могли бити зачетници нових плодова. Она су и бруј неутољиве жудње за настављањем живота („могла бих ја дојити и девет Обилића / могла бих ја да цвјетам и бременим сваког прољећа“) и опомена да постоје висинске, унутрашње дужности човека на земљи и да пристајање на „лако и површно“ постојање јесте скраћивање животних дарова и могућности.

У том смислу, може се рећи, ова песма - и поред веома ретких сентименталних честица - „болујеш ми косу“ - садржи несумњиве потврде изречене мисли о имагинацији као стваралачкој сили првог реда. Захваљујући тој сили љубавна емоција се креће од корена ка врху духовног узбуђења, чинећи цео простор песме стаништем једне чулности која је у себе упила целу скалу узбуђења - од чулног импулса до смирења у молби за праштање („прашћај љубави“). То је једна од ретких песама у српском љубавном песништву која додирује само језгро љубавне тишине, остављајући читаоца у осећању тихе зачараности оним што се није догодило, а што се ипак догађало, у сугестијама, у ритму остварене духовне целине. Бруј дечанских звона је, тако, универзализовано трајање, ланац љубавних субјеката са истоврсним жудњама за плодношћу и, истовремено, владавина неке *силе невидовне* која спречава да се та жудња оствари. Дискретна и на свој начин болна, *она више суђерише но што преводи на разумљиве знаке*; сва је меланхолични, благи сјај. Сјај затомљене чулности.

Оно што чини особеност *мотива љубави* у песништву Даринке Јеврић јесте свест да се љубавно осећање не да сувоњавим дефиницијама па ни развијеним љубавним призорима или сликама. Оно, попут музике, највише другује са тишином. Тишина дарује том осећању драматичну интензивност; *одсуство жељеног наглашава његово присуство; јачина бола сведочи о дубини жеље*. Цела песма „Ратникова љубав“ је лирска студија одсуства оног који може „у вријеме сјетве“ да буде оплодна снага будућности:

*ниш прољеће у дворе ниш ја у прољеће свратиш
оћкако дуждево бродовље низ црне воде оде
храм бих да зидам
од тијела свела
од шрулежи чела
ја да те бијела од бисерја кујем
у фреске претачем.*

Љубав, дакле, велике вере, то ће рећи велике страсти, неуто-
љена а дуго жуђена, јавља се овде и као дискретна тужбалица над
сазнањем о неком суровом времену, *свевремену*, које односи ратнике
у даљину док „под кровом ми се само лоза и ласте вријеже“.

*Пролазе ѿролећа и леѿа
ја ѿужна
наједном свела
како и ѿрилич славјанској ѿосѿи
суѿоном се ѿјеѿим
а ни ѿолен ме не доѿаче
ѿосѿодару мој*

У тој слици види се као на длану, сва трагика оних бића која
се у срце повлаче - словенска туга која одједном, преварена
тишином као за себе створеном илузијом, нагло разазнаје да је једно
сан, негована висока вера и љубав, а друго, немилосна, равнодушна
стварност која мрви идеал, механичком снагом без милости и
изузетка...

Унутарња клима песама такве врсте као да евоцира, у
дубљим слојевима једно сложено стање духа и душе поетског субјек-
та у којем жудњу не прати реализација, нити увереност да ће до ње
доћи, већ се процесу призивања љубави, целом низу препрека и
болова које оне изазивају, придају својства судбински пресудна.

Моѿив љубави на тај начин израста до темељног сазнања: да
живот људском бићу у облику жене, за љубав створене, не „одго-
вара“ на пожељан начин. Жуђена као врхунски богата музика, емо-
ција чији се траг назире „у кругу годишњих доба“, у одлажењу
ждралова у позну јесен, у ствари је *сѿироѿа сеѿа*, немилосна јасност
свести да је љубав, какву у унутарњем оку *види* поетски субјект, само
сан, само илузија. Па ипак, поетски субјект нигде не плане
револтом, не ошине гневом „клету судбу“, или век који му је доде-
љен за живљење. „У дугим и стрпљивим чекањима, рећи ће пре-
цизно један од критичара песништва Даринке Јеврић, те наше
балканске и словенске Пенелопе у танка платна уткивају снове,
кошуље везу цветовима и сузама, сричући отмену и пригушену
елегију.“ (Мирослав Ђуровић, у часопису *Овгје*, бр. 64, септембар,
1974) Оне су ту *да чувају дом*, као у епској народној песми;
унутрашњу цену тог самоодрицања знају само њихови сутони и
погледи уперени у даљине.

Даринка Јеврић је, да тако кажемо, на тој жици дала неко-
лико сјајних, пригушених и отмених мелодија. Неколико њених
песама: „Ратникова љубав“, „Музика“, „За тишину“, одиста иду у
ред лепих, сублимних победа у српском савременом љубавном
песништву.

Пуну меру, међутим, Даринка Јеврић досегла је у рафиновању љубавних емоција, у чаровитости сугестија, у уздржаној отмености патње, објављујући 1976. *Несћварне записе*, збирку испуњену садржајима који су у претходној збирци (*Преварени тишином*) били наговештени као тежишна снага њене лирике. На нешто више од педесет страница, овде је развијена скала љубавног осећања необичне интензивности: од чистог љубавног жара, од безазлених памћења неутољене љубавне глади, од слушања певајуће тишине заљубљених бића, од одсутности „које везују оне који су одсутни“, од „тихих арија понорница“, од тешко саопштивног јединства света, и људског бића које у љубави осећа дамарима тај свет, од неке усудне туге: што ће тај антропоморфни космос најзад наћи смирење у *узалудним њесмама* - све је то, нарочито у циклусу *Казалке иодешене на чекање*, развијено у *Шесћ снова*, праћених живим поетским сликама, као мостовима између тих снова, показало руку поузданог уметника; песникиње чији дар *зна да слуша висину и зрачност*, али и дубину драме човекове љубавне реалности и надреалности.

Ма колико то било ризично тврдити у тако флуидним просторима као што је простор љубави, *искусћиво њоећског субјекта* како се испољило на страницама *Несћварних записа* у суштини понавља стару причу о љубави која је, из незнаних разлога, недосегнута и, што је парадоксалније, која своју унутарњу снагу црпе из те чињенице. Унутрашње очи поетског субјекта, прво, виде оно што желе да виде, као у свим чистим љубавним узбуђењима. Он је тај велики знак смисла и живота, носилац плодности и сигурности, чврсто људско поуздање и кретање кроз тмуше и богате света: Он је чврста мушка мишица, мукло и стамено ћутање, „крчаг сахарске воде“, „нож у грлу срне“, „враћање без повратка“, „мирис зелене шуме“, „бол у крстима рудара“; Он је, Посвећење љубави, Зрно вечности у времену!

То биће због кога

*бијела бедра дрвореда заусћављају дах
ни јесен ни њолен не сћаре
свићта се дворјанска ѡрећћвара у мраморје
сћираже забоду ханджаре у зарћале браве
ѡзлаћта са сћарих слика силази да ѡе доћтакне...
(„Уводна пјесма“)*

То посвећено, унутарњом адорацијом узнесено биће имагинативног света којем „зачаране пчеле са трепавица пију злато“, истовремено је и блиско и недоступно, чулној жудњи забрањено биће. Нека древна туга испуњена осећањем добра и нежности, али и свешћу о даљини „од тебе до мене“, згуснула се у слике које су стварност и нестварност, мудрост љубави и „бодља у срцу“ од сазнања да је све то само „ријеч снена“; свест да „окивам те ко вино златом и пехарима / у нестварне љетописе“.

Тако се у песмама *Несћварних записи* осећа: и дозивање, скоро детињско, богате љубави и бол од пролазности, тачније речено од свести о пролазности, која ће на својим таласима, та неумитна крила бремена, однети и сан и стварност, и дух и глас жуђене и маштом позлаћене стварности. Остаће можда нека у слова замрзнута *Соба*,

*соба у којој дишеш као услили свећаца одавно тје нема
вјешћо њовијен у дане
бивше мирисе ријечи сањане
соба од тјисе и руја
џдје сјокојно сјарии срасћао са ваздухом.*

Цео циклус „Молитве“ у збирци *Несћварни записи* као да несумњиво потврђује ову мисао о духу љубавног песништва Даринке Јеврић. Већина тих песама већ и насловима, изврсношћу до врха испуњене, „славјанске госпе“, јасно акцентује *узалудност* људског напора да се нађе *дом у срећи*. Пет Узалудних песама - „За Усамљеницу“, „За Утопљеницу“, „За Еуридику“, „Весни Парун“, „За Марину Цветајеву“ - говори исту мисао: гозба је завршена и „тајне мудре нестају у вијавици неважних слова / око нас паучина сребрни покров тка“. *Као да су сјиранице велике књиџе унутрашње жудње склољене и нешћо од леденог вејра остјаје у срчаним записцима чићаоца.*

Несћварни записи су зато једна од победа српског љубавног песништва, трагична љупкост „дозива без одјека“, песма љубавне жеђи и сублимне тишине у срцу. Она показује и до којих се пропанака љубавних сазнања винула једна имагинација у трагању за богатствима љубави и какве је препреке савлађивала у кретању ка тим пропанацима. Љубав, као да нам казује дубинским токовима ова лирика, *није заједничко* искуство и заједнички сан; *свака ироне-на на древној оси љубави у њосћојању људи јестје и нови видик*, кап свежине у вечитој реци живљења. Клатно сазнања се увек креће од позлаћене илузије до горчине праха („*сазидам њирамиду / окујем тје у злато / и не докучим срце*“) али је само то кретање *њоћврда живојне воље да се настјави, макар и свеићу о узалудности крећјања и њосћојања*. Како су давна времена у којима су књижевни критичари хвалили наше ретке песникиње због храбрости да буду искрене и којима је сама та врлина била приступница у свет књижевности! Десанка Максимовић, па можда и Исидора Секулић, уверен сам, застале би са осећањем присности и поштовања за „освојене *њренућке*“ Даринке Јеврић... Јер није овде реч о *сјољаињој афирмацији* (стварати архиву, дрхтати уз рукопис, у страху пред невидљивим очима потомства!) *већ о духовном сјремљењу ка унутрашњем живоју, њо ће рећи светљосћи у себи* („као предео неки бити, кад га покрива магле слој“ - Пастернак), *о живоју који зна да се све људско џрана, разлисјава у милијарде даљих и њунијих боџаиствјава* („смрћу ништа довршено није“), чак и

онда кад се чини да је „човјек увијек на губитку“. Уздржана умност ових љубавних песама, призрак строге сете над животом који се жудео а није имао, или не у мери сагласној жудњи - све то показује да у имажинацији Даринке Јеврић постоје својства високе осетљивости за пределе људског унутрашњег живота. У њима се смењују сунчани просјаји и тучани облаци, чаша меда која, његошевски, иште чашу жучи, и то је тако од памтивека, а песнику остаје да живо, сеизмографски осетљиво, изражава драме и смираје таквих противности. Даринка Јеврић то чини уверљиво и снажно у *Несћварним записима*; то је, вероватно, једна од најсугестивнијих књига љубавне лирике у новијем српском песништву. Она је то и због синкретичке евокације нечег патријархално чистог у нашем духовном и културном простору, и због живости рељефа и језика којим своју чистоту љубавне жеђи казује, и због снаге сажимања вербалне енергије у стиховима која држи фантазију „на оку“, не допуштајући да се освојена луцидност распе у баналности виђеног и већ стилизованог.

Ижице, следећа збирка песама Даринке Јеврић, појавиће се 1980. године. У њој се, од прве, могла препознати духовна атмосфера из претходних књига песама ове песникиње - уздржана сета, осећање за *историјско као живо и делујуће*, утишаност љубавних струја заустављених у осећању да се све мора поднети и разумети - а све то праћено је одсјајем нечег дискретног, спиритуалног, што захвата свет и језик тишине. Али, истовремено, мисао сугерише да *истод* слика, у дубини, ради слух за нешто само *наше*, присно, чисто као жар-слике народне лирске поезије.

Мисаона без позе, и меланхолична без тронутости, Даринка Јеврић у *Ижицама* осваја пределе сублимне лиричности, урањајући дубље, одлазећи даље, у просторе оних питања на која и не може бити дефинитивних одговора, али која, прецизно постављена, проосећана, могу да упуте свест и сензибилност модерног читаоца смером истинске умности. Песме „Како отићи у Дечане“, „Подударности, тајанства“, „Монолог пјесника“, „Притворство ријечи“, „Досељавање предака“, „Пјесник пред стећком“, показале су осетљивим свестима у нашем књижевном простору да модерност није само у знању како се спајају дотле неспојене речи, него и у томе како се духом претходно прониче у *време пре нас*, којим и каквим наслеђима у себи дугујемо своју особеност. *Ижице* као да желе баш такву врсту суочавања са светом; свет, па и овај који сматрамо својим, далеко је од тога да буде идилична сликовница. У најмању руку, мрачно је стабло из којег ничемо и разлиставамо се. Песма „Родослов“, на пример, као да суровом једноставношћу казује истину о свету као „составу паклене неслоге“:

*Издајнички се наносим
и прелиставам љећојисе,
скидам визире и круне.*

*А све је нејојамно:
 по свуда бијела авети лицу предака налик;
 на тирезама још ситоје помало жорка вина
 у која иреблаже жосје
 наливале љубезан и ошров.
 Под челом сваког ирејка по тириса жуја
 вијезовима под ребром зарђали бодез и свила.
 О срамног родослова;
 мој предак ловио утву
 а устиријелио браћа.*

Свет се, другим речима, не даје нашем уму као осветљена пољана којој видимо почетак и крај; у њему су помешани *невидљиви мојиви и видљиви чинов*, „љубезан и отров“. Па ипак, „да нас не потре мемла“, треба све памтити и претварати у облик. Слагати грех у прах; срицати године; слушати тишину у мрамору; кротити лукавство камена („да изнова ријеч срочим / знак маглени да бјесмо“); бити нека врста унутрашњих очију времена, гледати и записивати виђено, „да ништа не мине“; можда је судбинско одређење песничке мисије. Даринка Јеврић у *Ижицама* ту мисију осећа тоном неке брижне умности, која као да је, силазећи у дубље слојеве времена, видела и сеновите пределе па је, уз златасте боје „досељавања предака“ прислонила и оштру светлост сазнања: *ружан је говор, крхко је знање људско, неистийане и иешко саглеживе сјазе жосјодње*. Кад мислимо да носимо свет, ми смо ношени, кад мислимо да смо победници, нисмо ослушнули победнички пропањ непријатеља; кад смо пуни себе - празни смо од милости божије.

Ижице не говоре директно, инцизивно, такве поруке, али се оне могу назрети у штимунзима духовне озбиљности њихових виђења. *Ижице* су лирика духа који је прошао кроз суштине разноликих искустава, па би да буде, као што и наслов сугерише, последње слово азбуке, тестаментарна свест и реч. Машта је летела преко безмерја облика, људи и ствари, ум је испитивао њихов смисао и значење. У том искуству освајана је свест о трагичном карактеру и личног и националног постојања. Заносе је захватила студен; постала је спорна и „вјештина да се премости вријеме“:

*Моје су ријечи укорицене мрким сводом.
 Умилни вјетар
 јалово сјеме.
 Охол би мајсторов усхић кад нареди да
 ирођоворим.
 („Споменак“)*

Од вере да, крај свих искушења живота и света, говор поезије јесте стуб сећања, бедем и отпор пред најездом привида, вере која је и у стишаности зрачила у претходним збиркама (*Преварени иишином, Несиварни заиси*) овде, у *Ижицама*, пламен сумње захва-

та и дело песника:

*висак се вазда у ѿнору њише
обноћ ѿемеље нађриза мјесечина
виле бацају чини.
Шѿа сам ѿо зидао и ѓдје бијах ѿодучен ѓрешно.
(„Монолог пјесника“)*

У сваком случају, делујући уверљиво исказом, тихим дејством умности, *Ижице* су степен у развиту песникиње Даринке Јеврић. Последња у низу, књига песама *Јудин ѿољубац* у извесној мери је нов *сакржај и емотивни ѿоналиѿиетѿ у ѿесниѿиѿву наше ѿесникиње*. Наиме, ако смо се раније уверили у њен несумњив дар за расцветавање имагинативне осетљивости окренуте унутарњем животу, нарочито у *Несѿарним заѿисима*, овде се „магнетна игла“ духа нашла на пољу бриге за опште, па чак и на извесним искушењима да крене у пределе сатиричног певања. *Јудин ѿољубац* ће тако за унутрашњи вид својих читалаца прибавити читаву суму појединости, поступака, каткад и карактерних особина појединаца у нашем времену што би могле бити предмет оптужнице некој будућој историјској „пресуди“ виновницима наше савремене драме.

Даринка Јеврић у овој књизи песама, у извесној мери ненадано, показује и развија необичан слух за *однос времена и дужности ѿесника у времену*. Носталгичним призивањем оног времена кад се знао неки древни, исконски ред, створен не радом државних установа и начела већ тихим и неумитним везама корена и њихових изданака, предака и потомака, кад се знало *шѿа је оѿац, маѿи, браѿи, сесѿра, кућа и ѿраѓ*, кад је човекова дужност, одговорност, правичност имала дубину и стаменост, наша песникиња је испевала читаве серије контраста таквим моделима живљења и одговорности у живљењу. Вријеме оно имало је своју етику и естетику кажњавања и праштања, своја неписана *ѿравила виѿиѿиѿва*. У том времену, гласовити преци су тестамент срицали и „душом печатили“, знали су шта је битно оставити „сину и за синовог сина“, умели су чувати књиге староставне, октоихе, требнике, бревијаре („отачеству и унучадима - до у потоње колено - до - саклони боже - црног барјака на шљемену“). Тај свет „мрких горштака“ знао је своје, *унуѿарње знање*, преношено ћутљивим праосновним сигнаlima заједничке судбине:

*Душа, зна се, Боѓу на аманетѿ
и аѿосѿолску ваѓу –
ѿа шѿо Виѿиѿи ириѓоѿови.
Од медаља и барјака са Скадра,
Мојковца, Цера, Вучедола,
шѿо сѿиѿцали су ѿрадједови,
одувијек смо имали музеј
и ѿаѿриоѿску школу.*

Као супротност том времену, аутентичне мушкости, аутентичног братства, и сестринства, у којем појам отаџбине није био степеница за освајање веће и уносније власти, дошло је *ново* време:

ма какви тестаменти,
ма какви родослови...

У том новом времену, потомци „перјаника, војвода, оберкнезова“, седлају и „узјахују форда“, женици „мерцедес-ђогине, снаге триста ата“, „бедж-коланом снајке / ките свате и фурају најке“;

*Залудна нам тјечевина
кроз ошчестиво фијукнуо ћорак
и срама укус ѓорак.*

Овде се може приметити да је поезији песникиње запретило опасно суседство реторике из Змајевог публицистичког арсенала, али свака часна провера штимунга нашег времена и стихова у *Јудином пољуицу* о том времену може нас уверити да и данас може да одјекне стара Гетеова крилатица: *Надахниће евој дух идејама вашеџ доба и - дело ће доћи*. А идеје нашег времена, надајмо се, нису сведене на уносна правила: *саџни ѓлаву и слушај, шути с роџајим не може, јунакова мајка најирије заилаче*, и слично.

Даринка Јеврић нас подсећа својим одсечним стајањем уз „вријеме оно“, *да није увек овако било и да су се људи, мушкарци и жене ове земље, некада одређивали не по томе ко се чиме вози, неџо куда ѓа возња води; не колико ко има већ колико му пристаје да има*, и не колико збори о љубави према патрији, већ колико твори, њој за хасну. Песме: „Ускоци на Метохији“, „Записано са крстача“, „Бојева глава“, „Сабор врана у Приштини“, „С душом на готовс: логистичар Достојевски“, „Општи збјег“, „Повијест о сјекири“, „Генерали“, „Стрижба брава у Подрињу“, „Семендра“, „Запис о јунаштву“, „Вријеме оно, вријеме ово“, „Порука у боци“, „Мостарска елегија“, „Јелена Анжујска“, „Дјечаци свих војни: прах“, као и песма „Свечасни збор: молитва Десанке Максимовић“ - јесу снажна и свежа обнова патриотске и сатиричне поезије у исти мах.

Те песме нас подсећају да су некада и наши сјајни лиричари као Лаза Костић, Ђура Јакшић, Змај, један елегични, меланхолични Војислав Илић и месечарски нежни Владислав Петковић Дис имали отмености и храбрости да, горчином протеста, воле своју земљу. Нису ни Змајеве сатиричне песме, ни Јакшићев „Отац и син“, ни Војислава Илића „Маскенбал на Руднику“, ни Дисови „Наши дани“ бринули шта ће рећи пресити мандарини и филистри уверени у лозинку: *после мене поштој*. Даринка Јеврић то зна и такво знање изискује и поштовање и захвалност. Они који се, иза танких свешчица стихова крију у заветрини изговором да је све то узалудан

данак времену, можда и не знајући, дају већи данак времену од оних који не пристају на узурпације разних врста и намера у времену. „Ко год живи без туге и гнева“, певао је гневни Нјекрасов, „тај не воли отаджбину своју“. Песме Даринке Јеврић у збирци *Јудин пољубац* као да нам сугеришу став: отаджбини се може служити луцидном горчином, духом непристајања на њене „корифеје“ и „професионалне патриоте“.

Ми који смо имали ту срећу или несрећу да живимо у два епохама, тоталне самовоље једног незналачког владара, и релативно усавршеног макијавелистичког демократизма (*демократије*) новог „власника наших судбина“, знамо и колико је важно да књижевна реч прими на себе улогу *јасне свеслости* о времену које живимо као своје. Наравно, то није све, и није сва поезија, далеко од тога. Али, нека се не каже да је то мање поезија од оне која се бави искључиво тиме како песник „није написао своју најбољу песму“. Дух који, скривен, сјаји, у тамним понорницама времена, налази пут на себи својствен, неочекиван начин; спољашње препреке које му могу стварати свести жељне корисних догми, било које врсте, није дух који ради за стварање.

Поезија нове збирке Даринке Јеврић јесте против свих Јудиних пољубаца, против сваке националне и индивидуалне хипокризије, кадре да заведе, а не и да на пут изведе жељне чистог пута и спокојног путовања. На својеврстан начин она значи позив на поштовање темељних начела људске одговорности у времену: *поштовања даће речи, вишеишке етике, висинских напора да се живи у окриљу људског достојанства и зрелости*. Није реч о нелагодности једног вида патријархалне културе пред експанзијом друштва обиља (од којег смо иначе далеко) и техничких неопходности - *реч је о чувању унутарње суштине, о неопходности ауθενличног живота, да би се живело за неки циљ и смисао*.

Даринка Јеврић је била песникиња спорог али стабилног развоја. У том развоју - од младалачке збирке *Додир леђа*, штампане заједно са Тодићем и Делетићем (1970), до збирке *Јудин пољубац* - видна је линија успона. Мисао јој постаје раскрыљена за метафизичко, онтолошко, психолошко, социјално-политичко; бива изразитија, са рафинованијим слухом за многострано, и многосекло, у људском постојању. Емоција која неизбежно прати тај процес, или напор откривања света и живота, све више је прозирност, мирноћа, стишани *одблесак умности*. Отуда у овом песништву нећемо наћи вртложне, понорне струје ониричких заноса, али скоро никад ни болешљиву навалу сентименталног сажаљења над властитим препрекама и искушењима.

Чувајући у темељима додир са трагичним у националној и појединачној судбини, песништво Даринке Јеврић је избегло ризик да постане монотонија исповести о нашим не малим поразима у вре-

мену или „лирска индустрија“ истих мотива.

Брижно наднесено над златастим рефлексима фрески, над унутарњим зрачењима не само Дечанских звона, успешно слушајући и разазнајући шта нам говоре ти *гласови из дубине*, бритко се одређујући према нашим падовима и клонућима у *времену*, са сталном сабраношћу дара и осетљивошћу имажинације, то песништво нас стално опомиње на скривене одговорности према својој прошлости и задацима будућности. Пошто поруке тог песништва, у целини узев, нису беседничке, нису жудња за тренутним ефектима и спољним успесима, оно тражи пуну концентрацију, живост *целе духовне организације* која га прима као јединство садржаја и облика. У том смислу *дечанска звона* Даринке Јеврић после физичке њене смрти крећу на ново путовање, позивајући на то путовање оне који „нису дефинитивно оградиле свој персонални врт“. И који знају за чари открића на таквим путовањима.

Пираџ на тиражу - Мирослав ЕГЕРИЋ

Нада КРЊАИЋ-ЦЕКИЋ

*УЛОГА ЖЕНЕ У РОМАНУ „ФОРСИРАЊЕ РОМАНА РЕКЕ“
ДУБРАВКЕ УГРЕШИЋ*

Питајући се, зашто би писци производили књижевне хамбургере, аутор овога романа подвлачи, да се никако не осећа женом-добитником, већ једноставно писцем, седећи тако у стваралачкој грозници за својом писаћом машином, признаје, да на свом репу већ увелико осећа критичарев зуб, а војску критичара види као чопор гладних паса, који ће појаву новог дела оглодати до најситнијих кошчица. Свесни, да уметничка дела представљају бескрајну самоћу, којима се ничим не прилази тако тешко као критиком, верујемо да се истински критичар не понаша као господар, већ као песников слуга не изостављајући и не заборављајући Заратруструину последњу највитаљнију поуку „а сада без мене!”, пукушаћемо да кренемо непристрасно са мишљењем, које не би требало да буде бесмислено и стерилно скамењено у својој мртвој укочености или само вешта игра речи у којима данас побеђује једно, а сутра супротно и сасвим друго мишљење.

Савремени роман Дубравке Угрешић “Форсирање романа реке” добио је у оно своје време три запажене награде (награда „Меша Селимовић“ за најбољу књигу 1988. године, признање Ксавер Шандор Ђалски, Друштва књижевника Хрватске и СИЗ-а Забок, као и НИН-ову награду за роман године), а критика га је у НИН-у следеће године оценила као „прозу каква нам је била неопходна” и као „књигу за интелектуални ужитак”, једном речју, као једно од „дела, која су наградила награду” („Политика” 19. 03. 1989.). Аутор се одмах већ тада побојао, да ли ће ово његово дело издржати тежину свих ових признања. Отада је протекла деценија и по, а изнад ових балканских простора, које је ауторка давно напустила, разбијено је стаклено социјалистичко небо у парампарчад. Наслов романа не престаје ни данас да збуњује. Шта форсира роман-реку, пошто се ипак ради о роману кретања у круг, баш као што то и сам живот чини са нама.

Одлучивши, да непостојећу радњу смести у Загреб, одржавајући притом духовни контакт са Београдом, предочен нам је на почетку романа пишчев доживљај Загреба, после једног ноншалантног и освежавајућег боравка у Америци. Док говори о дискриминираним женским писцима, дознајемо да ће аутор, свестан, да лош писац мора много да пази на тему, писати о писцима, јер њих понајвише воли, „зато што су тако мали.“ Наглашавајући и подвлачећи непрестано „ми писци“, „нас писце“, „женски писци“, наилазимо у роману, могло би се рећи, на извесну пишчеву опседнутост писцима и књижевношћу, мада сам аутор касније резигнирано саопштава, да „нема ни писаца, ни књижевности.“ „Овдје живот пише романе, а књижевност нам је за к...“ Аутор има претензије, да женски писци буду увршћени међу мушке, па многе оригиналне вулгарности ставља баш у уста жени, да их она изговори, заливајући их притом, онако мушки и једним жестоки пићем.

На интернационалном скупу писаца у само четири дана, мотају се ту и домаћи писци, који око ових кљуцају само књижевне мрвице, учествујући у Загребачким књижевним разговорима у кристалној дворани хотела „Интерконтинентал“ са својим досадним рефератима.

Не дознајемо, када они свакодневно пију своју прву јутарњу кафу, што је свакако неважно, али нам их је све наш женски писац представио као сексуална бића. Поред теме културног живота, пратимо размену партнера и њихово вођење љубави у та четири дана. Сви учесници су са неким у хотелској „љубави“. Ауторка нам то овако на једном месту саопштава „Послије вечере водили смо њубав. Фала ти. Баш сам липо свршија.“ Читаоца, између осталог и то нервира, што га аутор и на почетку и на крају романа сачекује са својим досадним ишијасом.

Док нас односе странице овога штива, аутор отпочиње да форсира свој роман-реку, извлачећи тако своје ликове из ш е ш и р а. Не знајући, шта да ради који лик, добија се одговор „Нека се ј... То је најлепше. Како у животу, тако и у прози“.

Ишчитавајући овај роман, давно пре него што је зашао у своје данашње тинејдерске године, упитам пок. проф. др Јована Деретића, једног од чланова горе додељених награда, откуд оволика сутеренска и псовачка терминологија. „Псовка је данас свеприсутна“, био је његов одговор.

Из свог женског шешира аутор прво извлачи шпанског писца и удахњује му особит живот. Смешта га у базен. Лепо описујући притом сиву јутарњу светлост, која је упузала у собу и затим неповратно одмилела даље, оптерећује нас употребом пуног имена шпанског писца и то, на само једној страници понавља га равно девет пута. Да ли зато, да би читаоца натерала да запамти то дуго име или су то рудиментии од раније из романа о Штефици Цвек, где

на једној страни употребљава 10 или чак 14 пута пуно име, па то звучи као прозивка, оптерећујући притом приповедање и умањујући уметнички доживљај. Поновивши његово пуно име неколико пута и на следећој страници, дознајемо напослетку да се ради о једном обичном старом и ћелавом господину. Аутор свог првоизвученог писца из шешира убрзо и сахрањује. Узрок његове смрти били су непажња и неспретност. Био је то, могло би се рећи, несрећан случај и крајње бизарна смрт. У опису тога лика помешани су музика, жена и трапава дозирана љубав. Аутор нас не жели разочарати. Пратећи своје јунаке, форсирајући тако неумитно свој роман-реку, он се још једном враћа са неколико безначајних речи, сећајући се несрећног Шпанца.

Мада је неинтересантан оронули и духовно трули министар за културу, који уз то још презире писце, он се са својом типично послератном биографијом заједно са креативним освежењем, љубавницом Вандом, протеже кроз цео роман као две „маце”. За читаоца то све дође некако шокантно, да га, чим је изашао из хотелског базена и ванвременски опојних звукова Бизеове „Кармен”, сачекује садржај Вандиног ружичастог хекланог шеширића са његовом сексуалном лутријом и адекватним сексуалним приручником. Реч је о ауторовом шеширу кога он позајмљује Ванди за њене љубавне позе. Он је ружичасте боје, баш као и пенис на наредним страницама романа, час је ружичаст, час тамноружичаст, скоро као у делу Ерике Јонг.

Роман је препун псовки и еротских описа. Ауторка без комплекса разоткрива сексуалност готово свих својих ликова. Та свеprisутна вулгарност и псовка коју смо престали да перципирамо, уклапа се некако складно у нашу суморну стварност коју аутор касније у роману необично разврстава. На неким местима, просто нам се учини, да би боље звучало „Или се свијету фућка (а не глагол) за вас. Ма тко их ... ! И то те ...”. (опет глагол). Тако псовкама обојених реченица има сијасет.

Мада је аутор на страни жена романописаца, устајући у одбрану тзв. „фаличке и клиторисне књижевности”, жена је у овоме роману изједначена са својом интимом. Довољно је навести само понеки пример. „Ту је п... требало давно по... . Или „Штета што је нисмо пошевили.

По роману се као авиони мотају жене, погледа мачјег или као какви згодни комади. Оне морају да буду ту, да се нађу, макар само за мушко око. Жена, као протупринцип воње за моћ, као она, која је одмор ратнику, односи се насупрот мушкарцу као природа према сапетој слободи, како је то исказао и сам Ниче женомрзачки, али искрено. Оне ништа паметно не говоре и не раде. Доминира тело. По Ничеу права истина човека и није дух, већ тело, а дух је само оружје и играчка тела. Стиче се утисак, да и сам аутор у себи

мрзи жену, или само такву жену, коју управо описује и нама је презентује. Не треба поверовати, да је аутор сасвим намерно деградирао све оне вредне квалитете жене, исмејавајући их на ироничан начин на рачун њихове сексуалности. Превише их је само оголела. Као продавци новина, који свакодневно попљочавају зидове својих стаклених киоска разноврсним порно-позама, као да се и без тих слика не би знало, да жена крије за мушкарца безброј недокучивих тајни. Многи, а превасходно повређено женско око, заобићи ће овај роман као горепоменуте киоске.

Мада је жири тада истакао суптилну иронију ове загребачке списатељице, читалац ипак остаје увелико разочаран, што на многим страницама романа доживљава, да та иронија ипак пробија нека сасвим мека и суптилна ткања женствености.

Аутор говори „себи својственим хумором” и о „страњкињама преводитељицама”, како рече један књижевни критичар. Оне, по мишљењу ауторке, преводе из пијетета према давном „туцању”.

„Потуцао их неки домаћи писац, потуцао и заборавио.” Питамо се, опет згрануто, шта би на то рекла ТАЛБЈ, која је са жаром преводила једног Гетеа, наставивши се тако, макар и у свом кратком овоземањском времену у његово бесмртно дело? И још многе, многе друге. С правом би се грдно наљутиле. Остаје крајње нејасно, барем за збуњеног женског читаоца, из којих побуда онда преводе мушкарци, када су побуде жена преводиоца тако приземне и потрошне.

Жена се у овом роману расипа, безсадржајно даје и отиче као бесповратна река понорница. Аутор то зове складиштењем. Ипак, читалац ту жену доживљава само зато присутном, јер она је ту само да својим телом пригуши и утиша неки новонадошли немир или утоли тренутну мушку жеђ. Она је за мушкарца само сексуални магнет за његову даљу узвишену креацију, наркотичка утеха или једноставно обезличени трен пролазности. “С већином је спавала. Одспава, па се заљуби.” Неопрезно је ауторка признала и ову женску слабост, посматрајући жену из неизбежно њеног угла. Видимо, дакле, жена је само синоним за кревет или обичан селотејп, по ауторки, која то покушава да мушки искаже. У роману, међутим, избија искренији опис жене, када је жена сама. За полуписменог министра праве жене су оне, које непогрешиво скидају мушке гаће. Питамо се кроз цео роман, шта жене имају да искажу и шта су сви ти ликови тражили у својој и туђој потрошној сексуалности.

Мушкарци са интересовањем читају женске писце и женске романе. Књижевном критичару Ивану Љуштини, који је женску књижевност прогласио кухињском, као да жели свима нама довикнути, да женска књижевност није женски фудбал. Мора да се мушком читаоцу приликом читања овог романа преплићу смех и

забава, као што се расуто перје, расуло и разлетело по хотелској соби и нагим телима, када три жене из освете покушавају да силују мушкарца. Све је ту смешно и на извештан начин опоро и оригинално. Аутор истовремено побуђује мушку машту, делујући еротски и опасно. На крају, сасвим неочекивано побеђује упорна, доминантна и самосвесна жена са својим униженим, али најмоћнијим оружјем, не допустивши притом, свесно или несвесно, да мушкарац постигне свој мушки подвиг. Можда ће неки женски читалац да се осети тужњикаво и бедно, ако се запита, зар смо ми жене само на такав начин осветољубива бића, поседујући у својој немоћи само такву моћ над супротним полом. Женски читалац се на више места може осетити повређеним и деградираним, али ипак истините и тужне речи које наш женски аутор оставља, да их изговори мушкарац, плене својом снагом и изражајношћу, као рецимо ова реченица „Како могу написати велики роман, када живим мали живот?”

Лепи су такође и описи наше вечито туробне и тесне свакодневице, наших културних комплекса, инстант културе, интелектуалаца, полуинтелектуалаца и овог напаћеног Балкана. Загребачки књижевник Пипо, један од хиљаду постојећих, који у разговору са једним безличним Американцем себе назива „ходајућим грчем“, дубоко нас доима, мада му не опраштамо, што није поштедео Николу Теслу и његове гениталије у свом вербалном разобличавању.

Надање следе још многи ликови из ауторовог шешира. Ту су још један Чех, по имену Јан, затим Финк, Прша, мушкобањаста Ена, два Руса, Дуња, Тања, Данкиња, Сабина, Мађарица, француски представник и још неки. Хумором осенченог Чеха Јана, затрпаног до гуше нерастерећујућом свакодневицом, упознајемо наог насред купатила и дознајемо сав његов одживели живот. Ауторка приказује реално и доживљено људе од пера и културе, када су се растрчали по граду да купе интимни веш. Средства њене пародије долазе максимално до изражаја у описима, како књижевног, тако и обичног и до тада минулог живота њених ликова. Јанова копија његовог антидржавног романа уништена је код куће у вешмашини, а оригинал је у хотелу украден, што њега тотално слушају и депримира, али зато је ту мушкобањаста Ена, која га теши својим телом и помаже човеку од пера да купи гаће убацујући га потом опроштајно у воз да отпутује својој кући.

Сви ликови се сећају нечега из детињства, што их прогони и оптерећује, па се, ваљда, због тога фрејдовски исповедају. У кревету обично дознајемо све мале и велике трагедије њихових бивших живота. Ту су још укомпоновани извесни Рус и једна Аустријанка. Међу њима није посредни интернационална размена интимности, већ се ту ради о вођењу њубави са пасошем. Читаоцу некако дође жао једног Руса. С друге стране били бисмо разочарани, да је он другачије обликован, изашавши такав из ауторовог шешира. Стога је његов инфаркт у возу олакшање и за самог читаоца. Све се то свакако

уклапа у нашу већ постојећу слику о једном обичном Русу- патри-
оти.

Прочитавши роман, читалац је на крају срећно одахнуо, што
и паразитски министар, глупо скончава. Лажна вест о његовој
смрти преко ТВ, па стварни инфаркт, све то истовремено засмејава
и сневесељује. Тај министар је дуго нервирао својим досадним пен-
зионерским сексом. Сметали су нам и пишчеви описи његовог пужа
или сомића, кога понекад јонговски назива божанским, те некакав
еротски Дизниленд, и све побројане позе, сексуални возови и
којекакве немаштовите предигре. Увек је ту као освежење била
присутна млада, шупљоглава и успаљена секретарица Ванда са сво-
јим командно спремним еротским адутима, да сексом затоми и
највеће спознаје о људским трагедијама. Секс је за њу био и остао
највећа животна спознаја. Овде би најбоље пристајала Гетеова
мисао, да је за спознају и најграндиознија величина премалена, а за
уживање и малено довољно велико.

Не мора читалац на крају да се пита, за кога је ово штиво и
коме конкретно намењено, јер у њему су, што је и сама ондашња
критика подвукла, комбинације љубића, кримића, порнића и дици-
дентића. Не знамо, колико је роман отада читан. Данас би рекли да
је тај љубић отрцан и јефтин, кримић малокрван, порнић пун депре-
сивне сексуалности и разуђеног дицидентића.

Да ли ће неко читајући ове редове наћи опет само женско
мишљење, далеко различитије од мушког, преостаје ипак само, да се
понови арапска пословица узете од Ерике Јонг да „нико не баца
камење на неплодно дрво“

Мићо ЦВИЈЕТИЋ

КЊИЖЕВНИ ГЛАС И ГЛАСНИК

Управо у години, када се заокружује једна деценија Ћоровићевих сусрета, није са нама више Милорад Радов Блечић, свестрано обдарен писац, сјајни чувар изворне приче. Уз ове сусрете био је од првог дана, активно судјеловао у свим његовим програмима, али и у другим књижевним и културним садржајима који су на овим српским просторима организовани. У њих је улагао цијелог себе, подстицао и друге да то чине. Са неком посебном радошћу је одлазио у Херцеговину. Себе је сматрао Србином и Старохерцеговцем, а мргодио се на новије национално црногорство. Прошле године, у ове септембарске госпојинске дане био је овдје међу нама, да би недуго послје тога, заувјек отишао са овог свијета. Остала је велика празнина, коју бар дјелимично може ублажити сјећање на драгог Блека, сјајног бесједника и расног приповједача, већини, сигурно, блиског друга и пријатеља. Претпостављате, о њему ће овдје бити ријечи.

Из родне Пиве, на своје Погледине, смештене изнад чувеног Пивског Манастира, Милорад Радов Блечић давно се упутио у свијет, да стиче знања, да ствара, да умно и са умнима збори, бесједи и приповиједа. Дошао је у Београд, који је увијек сматрао својом пријестоницом и свесрпским духовним средиштем. У Београду је утемељио своје нове коријене, али није заборавио завичајну Пиву, Погледине и Стару Херцеговину, и свеколики род тамо, како претке тако и савременике. Из тог духовног миљеа, епског и хајдучког, понио је драгоцјено обиље народних кажа, вуковски језик и бајколику причу коју је у својој стваралачкој радионици оплеменио и надградио. Волио је да приповиједа, да се у тој изворној вјештини надмеће, а мало коме, боље рећи никоме, није дао испред себе.

Био је угледни антологичар, аутор вриједних књига студија и есеја, књижевних панорама и прегледа, књига о славним Пивљанима и Херцеговцима, а посебна стваралачка и истраживачка опсесија био му је Бајо Пивљанин. Аутор је специфичних,

тематских антологија, био заокупљен великим историјским и књижевним личностима. Писао је о књижевним великанима, као што су Вук, Андрић, Црњански, али и Десанка, Лалић, Конески, са којим је био у блиским и присним контактима. Његова прва објављена књига је монографија о Десанки Максимовић (1971), да би потом услиједиле антологије, књиге критика, есеја и друга дјела. Међутим, прву приповједачку књигу „Каже с Погледине“ објављује 1994. године, која ће бити топло поздрављена. Срба Игњатовић, један од рецензента, указаће на изворни дар приповједача који његује култ језика; истаћи његово умијеће приповиједања. Он у Блечићевом приповиједању види „со древног и наук модерног памћења, обликовања и преношења крупних егзистенцијалних искустава и истина предочених на естетски успео и вредан начин“. Ранка Куић, такође рецензент, поздравља Блечићев „маестрални првенац приповедне прозе“, У тексту „Враћање коренима“, она анализира свих пет уврштених приповиједака, а посебно уводни дио „Погледина“, који се може узети као снажан лирски пролог свему ономе што је у прози касније написао и објавио. Јер, Погледина није само Блечићево родно село у коме је угледао свијет, она је његова стална стваралачка инспирација, стварни и имагинативни топос, као што је, рецимо, код Братића Биш.

Ове двије рецензије, како ће то чинити и у каснијим књигама, објављује као поговоре, а извод из рецензије трећег рецензента Марка Недића, доноси на задњој корици. Недић посебно издваја Блечићево „изванредно наглашено осећање за простор и за светлост у простору“, односно у причама види наративну афирмацију свјетлости и простора. Наравно, са Погледине, са тог повлашћеног мјеста које му и име потврђује, освајао је и у приповједачкој прози обликовао та два феномена свијета.

Годину дана касније, 1995. у Српској књижевној задрузи објављује књигу „Јабука чудотворка и друге каже“, са афирмативним поговором Данила Николића. Садржај је као у претходној збирци, само са новом причом, по којој је дат и наслов књизи.

Затим, слиједи дужа прозна књига „Очеве (не)освештане луле“ (1997), па онда „Велики ђаво из Мрчајног дола“, 2002 /роман од венца посвећених приповедака/, „Пивска крвава бајка“, 2003, „приповетке са ратном тематиком“, како их сам аутор дефинише, и коначно „Гласник с Погледине“, 2005. године, посљедња за живота објављена књига Милорада Радова Блечића.

Дакле, како се да примијетити, убрзаним темпом излазиле су књиге Блечићеве прозе; као да је предосјећао скори крај и журио да посвршава што више књижевних послова за живота. Међутим, у посљедњој књизи „Гласник с Погледине“, у оном дијелу о аутору и објављеним књигама, изостављено је једно објављено дјело поетско-прозног садржаја, под насловом „Пива опевава себе“,

публиковане страшне 1999. године. Поетски дио објавиће као посебну књигу „Језичка бисерна кованица“ (2002), са поднасловом: „Поетска топонимија“. Наравно, ради се о поетској топонимији пивској. У другом дијелу су двије дуже приповјетке, „Кажа о науму лингвисте Јована Вуковића“ и „Кажа о осмеху учитеља Дамјана“, које ће уврстити у посљедњу књигу „Гласник с Погледине“, при чему је изоставио одређење *кажа*, па оне гласе: „Осмех учитеља Дамјана“ и „Наум лингвисте Јована Вуковића“.

И управо ћемо скренути пажњу на последњу за живота објављену Блечићеву књигу „Гласник с Погледине“, о којој за годину дана од њеног објављивања није било ријечи у нашој књижевној периодици. То није мањкавост ове књиге, већ иде на душу књижевним критичарима и самој књижевној периодици. А њен аутор, нажалост, није међу живима, да је мало погура, како то многи други чине. Двије поменуте дуже приповјетке су на уводном мјесту. Рецензент и писац поговора Драго Ћупић означава их *приповијестима*, што је у дослуху са основном темом овог скупа, а то је новела. И у овој прозној књизи Милорада Радова Блечића теме и мотиви су завичајни. У основи је аутобиографска проза, гдје се идентификују и изједначавају улоге наратора и писца, најчешће. Реални ток приче зачињава и умјетнички функционализује богата пишчева имагинација. Као човјек коријеном и духом из епских крајева, чудесно посједује изузетну лирску жицу, претвара у свом стваралачком поступку епско у надахнут прозни лирски говор. У причи о учитељу Дамјану, коју ће писац поговора Ћупић означити и *новелом*, односно *педагошко-психолошким њемом*, ријеч је о дјечаку који жели прије времена да пође у школу. А да би у томе успио, морао је савладати бројне препреке, исказати невиђену смјелост, упорност и лукавство. Савезник му је била бака Божица, која се исказује као светачки лик у његовој прози. Писац је увјерљиво уронио у сложену психологију бившег дјечака жељног школе и знања, приказао све ломове и драме у некадашњем сопственом бићу, као и оно олакшање када се његов сан остварио. А знак да је постигао циљ, био је осмијех учитеља Дамјана, „онај његов тајанствен и охрабрујући осмех, који ме је непрестано пратио ових педесет година“, завршава причу Блечић.

Обимнији прозни текст „Наум лингвисте Јована Вуковића“ није писан у првом лицу, како је то Блечићев приповједачки манир у већини књига умјетничке прозе. Посредник у причи је пишчев братственик, гласовити ботаничар Вилотије Блечић, пријатељ и земљак чувеног лингвиста, који је изучавао биље по Пиви. Научник Вилотије послао је своје студенте у Пиву и дао им двоструки задатак; да за њега испитују флору, а за његовог пријатеља Вуковића биљеже топонимску грађу, од које би сачинио језичко-поетски азбучник. Намјеравао је да покаже како обичан свијет у тим крајевима посједује пјесничку душу, како у народу има врских чувара и градитеља пјесничких ријечи и сјајних метафора. А такав

је Видоје Ћаласан, изузетан домаћин студентима, изворни причалац и гуслар, који ће младим гостима из Београда преносити легенде и предања, испричати им повијест о људима и догађајима Пиве, што писац на дуго и нашироко преноси. Дочараће и ондашње вријеме, политичке прилике, вријеме сумњивих, што ће студенте коштати притвора и полицијских испитивања. Милорад Блечић причу продубљује и шири; она посједује главни ток, али и више рукаваца. С разлогом ће је Драго Ћупић назвати малим романом, „о судбинама и наравима, о умним људима и људима широког срца, гдје, поред два академика, истакнута Пивљанина, Јована Вуковића и Вилотија Блечића, врхунски лик сељака Видоја Ћаласана, старине са богатим животним искуством и високим моралним квалитетима“. А што се тиче наума Јована Вуковића и његовог поетског азбучника, о томе се на крају приче губи траг. Међутим, као да је писцу Блечићу оставио у аманет да сачини своју „Језичку бисерну кованицу“, са језичким обиљем пивским и завичајним.

Остале четири приче у књизи „Гласник с Погледине“ много су краће и згуснутије. Све четири заједно мањег су обима него прерходна. У двије је главни јунак Рецо Циганин, који у љетњим мјесецима долази из околине Подгорице на чергарење у Пиву, и на мјесту Отока разапиње своје цигањске чадоре. Блечић изузетно описује локацију на којој се смјестила циганска дружина, а то је „мало острвце налик на лист ораха“, како сјајно дочарава писац. Искузује посебну наклоност према Рецовој фамилији и дружини, а пишчево младалачко срце задрхтаће пред појавом његове прелијепе кћерке Јуле, чију ће наклоност узалуд покушати да придобије пјесмом и причом.

Приповиједа о Рецу као врском мајстору, који се лијепо слагао са мјештанима; о његовој честитости и бистрини, о његовим прецима, чувеним поткивачима коња и мајсторима за седла, њиховој вези чак и са Бајом Пивљанином. Писац је посебно одушевљен његовом живом причом, те уопште циганским причама и догодовштинама, причалачком маштом која зна да створи јело које није ни постојало, Аутор је на страни Реца Циганина и кад Петра Урошева покушава да га превари, да избјегне обећани дуг, да му умјесто обиљеженог подвали друго, мршаво јагње. Посебно ће нагласити морални став њеног сина који спашава образ и исправља грешку непредвидљиве мајке, „на леп начин, пивљански смерно и душевно“, поентира писац.

У изводној причи ове књиге, под насловом „Гласник“, и са поднасловом „Ноћ бајковитог сна“, Блечић прилично вјешто сеже у просторе ониричког, преплиће неке фактографске и биографске детаље са догађајима из сна. На једном мјесту експлиците наводи да је складао „сновне каже и приче“, односно да су биле све „с кореном из завичајне Пиве“. У овој причи у сну се враћа у завичај и дубину предања, путује у улози изабраног гласника да однесе једну од

судбоносних порука Вожда Карађорђа Арсенију Гаговићу, архимандриту Пивског манастира. А то је избор који мора по „старохерцеговачком завету обавити“, каже наратор и писац ове необичне приче. На том ониричком путовању наилазиће на препреке, али ће намијењену му улогу испунити. Ријеч је о једној згуснутој и чудесној причи, истканој од стварности и фикције. Као да је слиједио аутопоетички Маркесов став из пролошког у књизи пасажа „Очеве (не)освештане луле“. А он гласи: „Прича је дело ћудљивог сна“.

Толико о овој посљедњој за живота објављеној књизи Милорада Радова Блечића, писаној у маниру његове раније објављене прозе. А то је проза, како по форми тако и по садржини, какву нико није писао. Он је имао своју препознатљиву и специфичну приповједачку логику и стратегију. Само једно своје прозно остварење, „Очеве (не)освештане луле“, означио је новелом. Међутим, има више његових дужих проза које би се по књижевно-теоријским мјерилима могле сврстати у ту приповједачку форму. Он је у причи и причању налазио духовно и душевно задовољство, настојао да то задовољство пренесе на саговорнике и читаоце, „који уживају у тој камерној музици језичке уметности“, како би рекао велики прозни писац Вељко Петровић, који истиче да је стварање приповијетке „поступак високог уметничког ранга“. У предговору књизи „Дах живота“ (Београд, 1964), он диференцирано гледа на ауторе прозних остварења. Она каже да романописац или писац душе приповијетке дозвољава себи многе слободе: „може да се шири, да плави равничарска река, дозвољава себи много штошта: може да се шири, да плави, да ствара аде, наносе и да их спира, разграђава делте“. Међутим, краћу приповијетку упоређује са муњевитом планинском ријеком, која може да освијетли цијеле градове, „а своју праскаву, снажну пену преобрази у усијани челични лив“. Код Блечића, чини нам се, има и једног и другог, и равничарске ширине и пивске плаховитости.

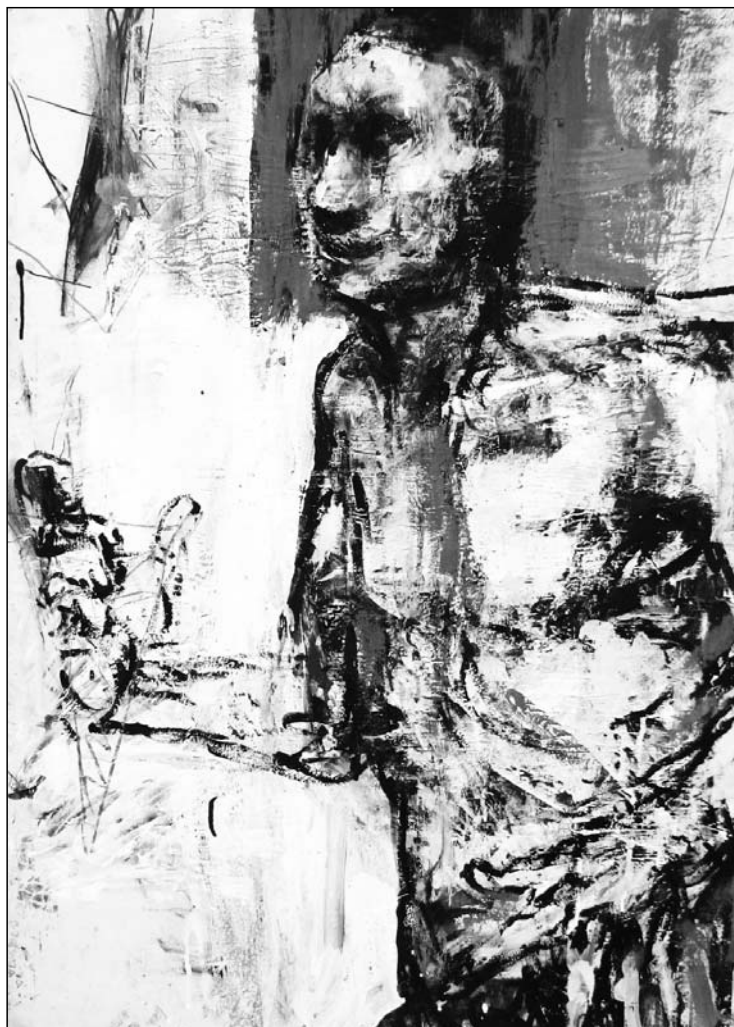
У својој прози, а и у другим књигама, Милорад Радов Блечић оставио је трајан спомен Пиви и Пивљанима, као српски писац и Старохерцеговац. Био је њихов књижевни глас и гласник, креативни баштиник оних најплеменитијих особности људи цијелог једног простора, а није прикривао ни њихове мане и заблуде. Изградио је више упечатљивих ликова који су и у стварности постојали, обезбједио им увјерљива литерарна одличја. За ову прилику издвајамо лик пишчевог оца, сјајног рукотвора, рибара, пливача, пчелара, гуслара и наратора, строгог а правичног; затим лик баке Божице, његове заштитнице, те мајке Крстиње, која му је била духовни и морални коректив. Његове прозне и друге књиге представљају књижевну и језичку драгоцјеност, образац како се може народски приповједати о древном и минулом, преплитати га са ововременом, а да то не буде старомодно и превазиђено. Био је чувар изворне приче и лијепе ријечи, несвакидашњи усмени

наратор и бритаk полемичар.

Већину својих књига, не само приповиједне прозе, обезбиједио је пролошким пасажима из дјела великих писаца и мислилаца. Андрићевим најчешће. Желио је да има стамене ослонце и оријентире. А уз многе приповијетке исписао је дескриптивне посвете, некимa и од овдје присутних.

Волио је Милорад Радов Блечић да бесједи о другима, а радовао се и кад би неко о њему бесједио. Овдје је данас ријеч о њему, у драгој му Билећи, а биће о њему говора, обавијештен сам и у Гацку. Вјерујем, душа ће му се радовати.

(Саопштење на Ђоровићевим сусрећима „Српска проза данас“, Билећа, 22. септембар 2006).

Раде СИМОВИЋ

*СЦЕНСКИ ПРОСТОР КАО ПРИВИД ЖИВОТА У ПРИЧАМА
ПЕТРА КОЧИЋА И ЂУРА ДАМЈАНОВИЋА*

Јунак из романа *Прољеће Ивана Галеба* Владана Деснице на једном мјесту каже: *Што има, молим вас, у томе специфичног што би важило за драму а не за остале литерарне врсте? Зар ми и кад читамо Илијаду или Ану Каређину такођер не инсценирамо читајући себи у глави, једнако кад читамо Шекспира или Ибзена?*¹

То што примјећује Десничин јунак критичари дефинишу као драмско обликовање и једну врсту посебне умјешности прозних писаца да се користе и техником драме. Петар Кочић је у том смислу посебно занимљив, а драмске елементе у његовим приповијеткама истакли су многи познати критичари од Јована Скерлића и Јована Кршића до Зденка Лешића, Николе Кољевића, Предрага Лазаревића и Станише Тутњевића. Сви они подвлаче сродност *перцепције његових приповести са законима позоришне уметности*.²

Сличне поступке уочавамо и у причама Ђура Дамјановића, слѣдбеника Петра Кочића, а то је једно од битних обиљежја крајишких приповједача. Тај поступак видљив је у избору језика, тема, лирске метафоре, оштре сатире, хумора и прије свега позорнице, као видљивог догађања њиховог приповиједања. Позорница, односно *сценски простор* значајно моделује њихово приповиједање и утиче на *топ рађње* и садржај прича. На тој сценској саборности могуће је и *различито* читање прозног у драмско претакање код ових аутора.

ИЗАЗОВ ЈЕДНЕ ОМАШКЕ

Исидора Секулић у свом тексту о Петру Кочићу, говорећи о Давиду Штрбцу, каже: *он је сјајан и дирљив наизменично, али право*

¹Владан Десница: *Прољеће Ивана Галеба*, Београд, рад 1970, стр. 227-232.

²Лука Кеџман: *Драмско обликовање у приповијеткама Петра Кочића*, Академија умјетности, 2005, стр. 18.

позоришта нема, јер су све остале личности само ситнишћини... Кочић није био драмски писац.³ Ова њена реченица тумачи се углавном као омишља, а и данас је заговарају многи тумачи драмског Кочића приликом проучавања драматуршког обликовања његових приповједака.⁴ Нисмо склони да наведени цитат прихватимо као омишљу јер се из ове мисли јасно разликује и раздваја позоришни од драмског Кочића. Анализирајући лик Симеуна Ђака Исидора у наставку текста потврђује (а никако побија – како се то често тврди!) раније изречену мисао поводом Давида Штрбца и каже: *Глумачки обдарен, он живи пред људима фрагменти из народног живота, пребације прошлости и садашњости, убеди људе у неку интимност, испуни их ситрашћу која ситрује из убедљивих постојања. Симеун је комбинација усменог народног приповедача који и измисли садржину, декор и глумца, и одмах костимира себе и игра своју измишљотину.*

Позорница је често мјесто дешавања Кочићевих приповијетки, али не значи да је то и сценски простор на коме се одвија драма. То што је мјесто дешавања његових приповијетки - *перило, кнежева равн ниже поља, качара и кошао - сценски уоквирено*, и даље нам више говори о ситним стварима народног приповиједања него приказвања. Исидора јасно уочава да Кочићева *лакоћа инсценирања* није драмско већ литерарно окупљање у коме је главни јунак више заводљиви причалац него драмски актер. Има ту свакако драмских елемената, *набоја и призора*, а они су ближи филмском него позоришном сценарију. Драматуршки мјерено, Кочић је приповједач код кога би *монодрама* као могући израз могла пронаћи своје мјесто, док би се позоришна драма – истински намучила. О томе нам говоре многе реализације драмских *превођења* приповједног Кочића на позоришну сцену. Сценски простор у његовим приповијеткама потпуно је *геометризован* и подређен причању. Исидора је, дакле, сасвим у праву кад каже да су у његовим приповијеткама осим главних јунака, *све остале личности само ситнишћини*.⁵ Дакле, *сценски простор* као *привид живота у приповијеткама Петра Кочића* могао би се дефинисати као привид причаоца, као глумачка вјештина главног јунака у којој његова *патриотска узбуђеност, која је добра за ејска крепања, није добра за позориште*.⁶ Теза је доказива у многим Кочићевим приповијеткама а ми ћемо као примјер одабрати *Мрзуду*, циклус прича о Симеуну Ђаку и Јаблана.

У наведеим приповијеткама доминантан је *сценски простор* у коме се уз помоћ драмских елемената - дешава прича. У *Мрзуди*,

³Исидора Секулић: *Петар Кочић. критички радови Исидоре Секулић*, Нови Сад-Београд, Матица српска-Институт за књижевност и уметност, Српска књижевна критика, књ. 14 1977, стр. 168.

⁴Лука Кеџман: наведено дјело, стр. 29.

⁵Исидора Секулић, наведено дјело, стр. 28.

⁶Исто.

копиле је родило копиле. Она је погоријешила, ама и зријех свој окајала. Да је другачије поступила, Мргуда би изневјерила свој карактер, који Кочић дефинише као *слаћка, преслаћка крв*. Народ је пресудио и у том закону природе крије се почетак и крај свих закона. *Перило* је сценски оквир на коме је смрт и љубав неумитна – а његово учешће у овој снажној драмској приповијести не утиче на драмску тензију, јер је епски позната и предвидива. Напросто, *ејско крећане* које уочава Исидора Секулић *заштомњава* неизвјесност драмског.

Циклус прича о *Симеуну Баку* сценски је такође ограничен *качаром и коћлом* као позорницом. Међутим, сви јунаци на тој позорници, осим што подржавају *монодрамско приповједање Симеуна Бака* и кушају ракију *разговорушу* готово да не дјелају. *Привид живојћа* саткан је од изузетне маштовитости, рјечитости и глумачке генијалности Симеуна Бака, али - он је и даље само и једино заточеник причаоца у којој је сцена *геометријска*, а драматургија *наративна*. Највећи резултат у сценском обликовању живота требала би да, гледано првим погледом, да приповијетка *Јаблан*. *Кнежева равна испод њиња* природна је позорница, а борба бикова *већ виђена* агонална представа у којој се главни актери (Јаблан и Рудоња) боре на живот и смрт. Зденко Лешић то назива *призором у којој је симболика Јабланове побједе над царским биком њако рећи укључена у сам приказ*. *Јаблан стоји поносито на мејдану и риче, а њанински врхунци силно – силно одјекују*. *Кочић је имао повјерења у изражајну снагу њога приказа, ња је успио да он сам поентира његову причу.*⁷ Занимљиво је да и ова прича изграђена са готово свим позоришним елементима: субјект Лујо, актери Јаблан и Рудоња и публика која је на сцени - ипак не *производи* сценски уобличен привид живота већ снажну и епски поентирану приповијетку. Јасно је да и овако мали број примјера потврђује Исидорину тезу да Кочић, и поред огромне личне жеље, *није био драмски писац*. Разлог вјероватно лежи и у чињеници што је то прије свега велики приповједач о чему су свој суд изrekli наши највећи критичари. Између осталог, и *омашка* Исидоре Секулић итекако подупире ову тезу.

ОМАШКА ЈЕ КОРИСНА

Наводна *омашка* Исидоре Секулић, кад је Петар Кочић у питању, корисна је за размишљање на тему: *зашто се и како приповијетка одваја од новеле?* На први поглед тешко је раздвојити ове приповиједне облике и из тих разлога проучавање њиховог *сценског обликовања* у наративној структури Кочића и Дамјановића може да буде од користи. Видјели смо да се и поред низа драмских елемената Кочићеве приповијетке *изнутра отимају драматуршком*

⁷Зденко Лешић: Приповијетке Петра Кочића, Предговор, Свјетлост, Сарајево, 1982., стр. 13.

превођењу, иако то на први поглед изгледа парадоксално и неувјерљиво. Његова је сцена само пуки простор, а драмски потенцијали у оквирима филмског и монодрамског израза. У том смислу Кочић није ништа једноставнији од Андрића, само што је мало заводљивији, па се за једног мисли да је *преводив* а за другога *теже преводив* на позоришну сцену. А тешко је и са једним и са другим, јер њихов *сценски простор* унутар приче није *привид живоћа* већ *тежачка приповједност*.

Са *новелистима*, по нашем мишљењу, сценски простор *активно сарађује*, вјероватно и због тога што се новела *користи* сличном *техником* као драма.⁸ Сама драмска структура унутар новеле укључује *сценски простор* као један од битних актера у развоју и исходу наратива и ту већ не можемо говорити о *геометријском* него о *недефинисаном* простору. Самим тим, тако формулисан сценски простор обликује привид живота у мјери у којој траје и чин приповиједања. За примјер смо одабрали Ђура Дамјановића зато што је драматуршка паралела између њега и Кочића логична и дозвољива из суштинских, а и завичајних разлога.

Сам назив Ђурине прве збирке прича *Магла у рукама*⁹ упућује на *недефинисан* сценски простор у коме живи и траје *драмска илузија* колико и *привид живоћа*. И сам писац у уводу књиге каже: *Магла и ја шетали смо реком. Гошова да нисам видео реку, није је река видела мене. А отишао сам да ме види река да сам био са реком*.¹⁰

Три његове приче: *Жена преко ријеке*, *Покојникова смрт* и *Јевџаши*, кад дође зима драматуршки су повезане са Кочићевом *Мргудом*, *причама Симеуна Бака* и *Јабланом*. *Жена преко ријеке* гријеши попут Мргуде, воли попут Мргуде и дешава се – такође, у кући и на појилу, или у његовој близини. Међутим, за разлику од *Мргуде* *сценски простор* у овој причи игра активну улогу и утиче на њен коначни исход. Драмску тензију више потхрањује Вуканова кућа од крушконосатог Вукана. Јагодина жеља сразмјерна је Мргудиној жељи, али за разлику од Мргуде Јагодину смрт, поред осталог, *покреће условљава* и сценски оквир (соба), док је код Мргуде драматуршки расплет искључиво условљен моралним распећем. Кад говоримо о сценском простору и његовој *недефинисаности* код писаца новелиста, у њега се осим физичког простора укључују и остали учесници приче, све до статиста. У *Жени преко ријеке* публика активно учествује у приповједном обликовању: од крушконосатог Вукана и свекрве до сеоских жена које су *шрчале* за њом, *никад је не ситижави*.¹¹ Једноставно речено, *Жена преко ријеке* нема класичну, *геометријску појелу* на причаоце и публику већ су они *сценски сливени* у простору који је физички одредив а драматуршки *недефинисан*. Отуда је и пуно већа улога

⁸Речник књижевних термина, НОЛИТ, Београд, 1992, стр. 528.

⁹Ђуро Дамјановић: *Магла у рукама*, Глас српски, Бања Лука, 1998.

¹⁰Исто, стр. 8.

¹¹Исто, стр. 28.

помоћних јунака у причи Ђура Дамјановића него у Кочићевој *Мрђуди* а тиме је и могућност његовог *превођења* из новеле у драму изгледнија.

Покојникову смрт сценски одређује *качара и кошао*, само што умјесто монодрамских излива Кочићевог Симеуна Ђака овдје сусрећемо ретроспективну – драматуршку обраду *заумности* Илијиног живота. И овдје се пије и долијева ракија *пушаруша*, али сви *казански јунаци* (Микаило, Кузма, Коста, Кукица, Саво Вериша, Стојић, Будимир Чергић и луди Баја) активно учествују у стварању приче (она није већ створена па се ишчекује сласт њеног *злумованог приповиједања* као код Симеуна Ђака) и свако на свој начин долијева и причи *разговоруши*. Сценско обликовање ове новеле, поредак јунака, низања ситних зађевица и искричаве агоналност коју оне производе – продужава привид живота који се потврђује смрћу као једном врстом, да цитирамо професора Кољевића, *духовног тријумфа*.¹²

Најбољи примјер *сценског простора* као *привида живога* и продужетка тог живота кад је *сценски простор* у *функцији* нарације јесте прича *Јевташи, кад дође зима*. Сваке зиме Јевташ јутром долази у сусједну, домаћинску кућу као јединствен сценски простор у коме су укућани, ватра, кафа, ракија, јело и *свакојутро долазећи* Јевташ – једно *недефинисано* драмско стање. *Бројутро, пријатно, здраво сванули, смије л се у собу... Јевташи одма нађе сточић... ал је у вас, вели, војка пошло... бил каву... велимо ми... ош ли и циџар уз каву и ракију... ајд Јевташи да доручкујемо... поћи још једну ја једи крува...* И тако, свако јутро и сваки дан. Сцена обликује јунаке, а јунаци сцену. Живот има смисла док представа траје, за домаћине као сценски приказ а за Јевташа као привид игре и суштина смисла. Тако већ годинама. Међутим, једног дана, из чисте заиграности домаћина, односно писца - новелисте, Кућа одлучи да *занијема*. *И договоримо се ми, кад сутира дође, да се правимо да га не видимо и не чијемо. Отварају се врати: Бројутро, пријатно, смије ли се у собу... Ми ћутимо... Бројутро, пријатно, здраво сванули... Ми ћутимо... Ми ћутимо, ми само ћутимо... Јевташи поцрвени, почеша се по кайи и изиће.*

Дешава се нагли драматуршки обрт који раније нисмо сретали код приповједног Кочића. Новелиста Дамјановић, очито, не користи само драмске мотиве, већ и драмску технику, а то новела као *наративна играоница* дозвољава. На сцени је у *Јевташу...* драматуршки обрт писца Дамјановића какав не сусрећемо у *Јаблану* и *Мрђуди* Петра Кочића, као причама са *наводно* посве изграђеном позоришном драматургијом. И ту није крај:

Јевташ је увијек био јутро дана... А Јутрос га нема. Покуцамо, зовнемо, Јевташ се не јавља. Да није умро? Развалимо

¹²Никола Кољевић: *Духовни тријумф Давида Штријца*, Путеви, бр 5, 1966, стр. 470.

враћа, журнемо јаче. Кад! Кад Јевђаш се објесио.¹³

Десила се, дакле, смрт са потпуно покривеном драматуршком поентом. То није ни самоубиство Мргудино, ни страдање у Вуковом гају, ни смрзавање Слатке Душе и нећака Реље Кнежевића – то је филигранско, драматуршко *сажимање драме у новели* у којој је један обрт, готово неслана шала, ситница, довољна да сценски обликује привид живота и поентира – да поново цитирамо професора Кољевића – са смрћу као духовним *тријумфом*.

¹³Никола Кољевић: *Духовни тријумф Давида Шригља*, Путеви, бр 5, 1966, стр. 470.

Милан НЕНАДИЋ

ПЛЕМЕНИТ ЧОВЕК ДУБЉЕ ЈЕЦА
(О поезији Ранка Јововића)

Међу српским песницима по којима ће се, за дуже времена, памтити крај двадесетог столећа, има један по имену Ранко Јововић. Рођен је у Црној Гори, у селу Косић, 1941. године. Од прве књиге *Гвоздена шума* (1968), преко књиге прекретнице *Додир шуме* (1971), *Дивљи њлач* (1977), *Пољубац за Ану Ахмајову* (1985), *Земља за уком* (1987), *Пагани пред расцењем* (1994) објавио је до данас још песничких књига, као и *Изабране њесме* (1991) и избор под насловом *Дивљи њлач* (1997) који је направио сам песник. *Дивљи њлач* се завршава „Пост скриптумом“ који овде наводимо: Овом избору се има што додати Али нема што одузети / Поезија коју стварам Односно која мене ствара Избор је / Изабрана је/ Тако говоре песници / Ако бих говорио другачије / Нико ми не би вјеровао. Нагласак је, овде, на *Поезији коју стварам Односно која мене ствара Она је избор Изабрана је*. Реч је о високом признању, заиста честом, али су све ређи песници који имају „покриће“ за такво признање. У овом случају, реч је о животном опредељењу, о поистовећењу Поезије и Песника, без остатка. Не треба, у Јововићевом случају, користити књижевнотеоретске заврзламе (То нека раде други). Овој поезији не треба учитавати (И то ће, не бринемо, обавити други). Она је таква каква јесте, она носи, она собом носи. Она захтева, она и бескрајно нуди.

Ако има нешто што може, у две речи, да сажме црне странице са којих светле Јововићеве песме, то је *ејџос* и *џанатџос*. То је, заправо, *џонор између ејџоса и џанатџоса*, ова поезија је и клисура и мост између два начела, ако етос схватимо у исконском његовом значењу – *карактер*. Реч је о песнику заљубљенику у смрт, у најцрња места свега што *џојавно, и мишљено и осећано* – собом носи. Овај богомдани дар, гестом достојним племића, бацио је у лице света своје меланхолично биће, колико дрско и немилосрдно – толико складно и памтљиво. Аристотел је давно приметио да су сви генијални људи меланхолични. Слично мишљење има и Гете,

признајући да је „мој песнички жар био слаб, све док сам добру ишао у сусрет. Но, распламсао се на високо, када сам бежао под претњом зла. – Оцртава се само у тамној позадини: Зато поетском генију погодује елемент меланхолије“. Ако је реч о тамној позадини – е, мајчин сине, црње позадине од наше стварности у прошлом веку, није било.

А где је права стварност човекова, где је, и шта је стварност песника Ранка Јововића? За све оне који су прикрили главу уз живот и сисају као пијавице, стварност се налази искључиво у њиховом личном добростању и добробити њихових најрођенијих. Такви не хају за више циљеве и не улажу напор који ће резултирати понирањем у саму стварност камоли да покушају да је промене, помере, изместе или макар непоткупљиво да је сагледају. За њих стварност остаје онде где ју је сама природа поставила. Онда се не треба чудити да су ретки песници попут Ранка Јововића, да су уклетити и да постоје пре ради других него ради себе. Трагична озбиљност наше јаве породила је трагичну озбиљност Ранка Јововића, она је магнетски привлачила његова преосетљива чула, сјајан ум и непоткупљив таленат. Они ретки, за нормалне ненормални људи, чија личност није сведена на практични егоизам, у стању су да понирући схвате саму суштину ствари, бића, појава, да сегну до највиших истина, да их као и Јововић обухвате речима, одену урухо препознатљивог песничког језика. Његова поезија је примални крик расног песника, Човека који је схватио. Ранко Јововић је схватио, али Ранко Јововић је то и рекао песнички уверљиво. И то је дефинитивно тако. Само истински песници могу стварност да гледају напредасе, да је изместе у објективност. Зато су Јововићеви људски подвизи често доживљавани као нешто скандалозно, нешто непримерено људској природи. Али, ту је Јововић велик и све што му се приписује (и дописује), опет је његово, опет је то он. Њему је циљ био и остао – *његова ѡесма* која подразумева императив да је све „тако, и само тако“ А око ногу му се мота руља којој је песма, којој је поезија (па и Јововићева), само *средств*о. Тражили су, траже и тражиће своје ствари, свој посао, своју релативну срећу и, по правилу, то ће и налазити у кругу онога *јединог* који је све принео на Олтар Поезије. Поезија Ранка Јововића је *ѡлем*ићка *ѡв*елѡа. Припадајући Строгом Реду Уклетих Песника, то јест Реду оних који не кокетирају са смрћу, овај апартни алхемичар речи својим стиховима, системом уста на уста – у живот враћа живот. Парадоксално? Није, јер господар речи „као господар залудног сјаја“ зна шта је жртвовао, чега се морао одрећи како би његова песма доживела тријумф једноставности, опојан тријумф складно казане истине.

Нешто слично се догађа и на личном плану: Хиљаде свакојаким познаје Ранка Јововића „лично“ само зато што је и он жив човек, саздан од „просте твари“, па ипак свима њима није својствено што је својствено управо Јововићу. Он има песнички

белег. Он га, богме, и носи. Ко тај белег нема, нити га може носити, нити га може подносити. И песников живот свагдањи, права је „ризница немогућих подвига“, али се величина није стекла тиме: права вредност похрањена је у изузетан саркофаг поезије изразитог индивидуалца. Могу мислити колико се пута и сам песник морао до вриска загрцнути док је бирао и поново проживљавао давне кржаве угрушке обликујући, на пример, књигу „Дивљи плач“ (1977). Ту је и сумња, мајка знања, свакако имала свога удела. Обим књиге „Дивљи плач“ најбоље показује да се Јововић тешка срца одрицао неких песама, одбацивао их као орахову љуску остварујући само умерено језгро, чист амалгам својих песничких досега. Он се држао обрнутог принципа, заправо јединог принципа којег се држе уклетни песници: истина се, поготово скандалозна и трагична наша истина, не казује шапатом. Она се мора вриснути до неба, до иза самог неба. Наћи ће, неки тамо ће чак инсистирати не друштвеној неприпитомљености Јововићевог елементарног својста (као да се вреди прилагодити нашој стварности!). Али, то је само доказ да се Песник, давно већ, еманциповао од погане наше опште каквоће и успоставио високи стандард до којег многи никада неће добацити ни најмоћнијим телескопом. На томе почивају и свагдањи неспоразуми везани за Ранка Јововића. Он, богу хвала, не штеди ничију маску, а још је мање марионета на трагичној нашој позорници. Генијална разборитост дозвољавала му је да буде и актер и публика, да боље види „шта нам се догађа“, да без милости врисне своје „не“ у лице нашој опрезности у блато. Рачунције би од тога „направиле посао“, Песник никада. Рачунције су биле и остале способне за разне акције, само је Песник остао способан за Дело.

Када је реч о поезији, име Ранка Јововића изговара се пуним устима. У једној мудрој књизи из давнина пише да *племенић човек дубље јеца*. Овоме се може додати да, коначно, најплеменитијем не остаје него да плаче непрестано, да плаче и без престанка, да плаче до Бога и даље од Бога. У песми „Васкрсење“ Јововић страхује да се Свет не промени, да не умре. Какав је такав је, он је добар и од Бога је као и наш живот – *а Бог не џруне*. Проказан а искрен до изнемоглости, Јововић се мири са годимнама и самоћом док, кроз сузе пуне крви и жучи, проноси високо подигнуту заставу Поезије, стално подсећајући и опомињући да се, без дубоке вере, лако не прелази поље живота и да је, још само поезијом, могуће гонетати укупно наше посрнуће у минулом столећу.

Валентина ЧИЗМАР

ФЕНОМЕНИ ЉУДСКОГ ОПСТАКА У СВЕТЛУ
ANDRÉ COMTE-SPONVILLE-a

Књига француског филозофа André Comte-Sponville-a (1952) *The Little book of philosophy* обраћа се не само филозофској публици, већ обухвата све оне који показују интерес за основна питања филозофије. Стога, она представља и извештај увод у филозофију и за оне, који на бази првотне информираности о ономе чиме се филозофија бави, остају у даљој упитаности.

Пре свега, Комте и почиње оним феноменима који су у темељу те људске упитаности. Реч је о феномену сазнања, смрти, љубави, времену, мудрости, уметности, политици, етици, Богу.... Кроз тумачење ових феномена он открива њихов егзистенцијални смисао за људски опстанак.

Професор на Сорбони, овим делом уводи читаоца у филозофију, али немајући намеру да га представи као неки школски приручник, већ као путоказ основних питања која су већ у темељу људског опстанка. Многи критичари, оцењују ово дело француског филозофа, *The little book of philosophy*, изузетним, управо стога што открива суштинска подручја филозофског мишљења и показује зашто је филозофија релевантна у нашим свакодневним животима. (У светској филозофији Компте-Спонвил је познат делом: „A Short Treatise on the Great Virtues“, које је преведено на 24 језика.)

Како филозофирати, пита се Комте-Спонвил? Једноставно речено: филозофирајући, јер једино и чему се можемо учити у филозофији је филозофирање само. На самом уласку у филозофију човек размишља о сопственим мислима, о ономе што мисли, о другима, друштву, постојању, зашто је нешто баш такво а не другачије, о узроцима, о сврхама.

Комте, филозофију посматра у ширем контексту, него што је то филозофија као универзитетски курс. Он филозофира о филозофији као саставном елементу људске егзистенције.

„Наравно да је могуће мислити без филозофирања, живети без филозофирања (у моментима глупости или страсти). Али је немогуће, ако се не филозофира, мислити свој живот или живети

своје мисли: то је оно због чега филозофија јесте.“¹

Смисао филозофских питања се не може поредити са теолошким ауторитетима, који сматрају да се не може ићи у бесконачан процес тражења. По Бошњаку мишљење увек претпоставља умеће постављања питања. Нарочито, „када се ради о смислу свијета и живота, питање о питању увијек открива нове модусе. Нити ту има крајњег питања, нити задњег одговора. У том смислу питање себе никад не може укинути, јер себе не схваћа као задње. Тада се долази до појма бога као опћег објашњења на сва питања, чиме питања имају исходиште и уточиште, па се као питања понашају као готови одговори без нових питања, а то је у бити догматика.“²

Сваки је увод у филозофију, према Финку, напор да филозофија започне. Свако у својој нутрини наслућује филозофију, она пребива у сваком човеку као основна могућност људске егзистенције. Потреба да она започне дешава се тамо где човек размишља о себи, о смислу живота. Филозофија је мишљење произашло из мишљења, као разложност и критика. Бошњак би се сложио да је увод... „филозофија о филозофији тј. методологија филозофирања... Задатак је увода у филозофију да каже шта је филозофија, да објасни филозофски пут у филозофију. Позната је изрека да нема краљевског пута у геометрији, што вриједи за сваког у том учењу то вриједи и за краља..... Тако је то и са филозофијом.“³ „Филозофија као увод јесте отворени хоризонт за филозофску критику филозофије и критички пут у филозофију.

Проблем почетка филозофије Хегел сагледава у „Феномено-логији духа“ а, класична експозиција тог проблема је представљена и у његовој „Енциклопедији филозофских наука“, која је настала из потребе да се изнесу упутства за његова филозофска предавања. Према предговору из 1827. Хегел у *Енциклопедији* уводи читаоца у властиту филозофију:

„Оно око чега сам радио и радим у својим филозофијским настојањима јесте знанствена спознаја истине. Она је најтежи пут, али који једино може имати интереса и вриједности, а дух ако је он једном пошао путем мисли и ако на њему није запао у испразност, него ако је себи сачувао вољу и срчаност истине.“⁴

Према Хегелу, уочавање разлике између спекулативног и резонујућег начина мишљења је нужно за правилно приступање филозофирању. Свако филозофирање које започиње из непосредног откривења онога што је божански разум, ганутости срца, представне образованости мисли, које се не труди нити око правог

¹Andre Comte-Sponville, *The little book of philosophy*, Vintage Books, London, 2005, str. XII

²Бранко Бошњак, *Филозофија, Увод у филозофско мишљење и ријечник*, Напријед, Загреб, 1982, стр. 24

³Исто, стр. 14

⁴Г. В. Фридрих Хегел, *Енциклопедија филозофских знаности*, Веселин Маслеша-Свјетлост, Сарајево, 1987, стр. 10

знања нити правога филозофирања, јесте само замена цикорије за кафу.

„Истините мисли и научни увид могу се добити само у раду појма. Само појам може произвести ону општост знања, која није ни обична неодређеност и оскудност обичног људског разума већ образовано и потпуно сазнање, нити је она необична општост умне способности која се изопачила под утицајем лењости и умишљености о својој генијалности, већ је истина која је доспела до властите форме, истина која је способна да буде својина сваког самосвесног ума“.⁵

Џеј Вилијам Хадсон (Jay William Hudson) увиђа да је Хегелово увођење у филозофију увођење у његову сопствену филозофију. Увођење у било коју област је прелаз од нечега релативно познатог ка нечему релативно непознатом. По Хадсону одатле произлазе три класе проблема: најпре, шта се код оног који је филозофски неупућен претпоставља као релативно знање? Потом, шта је релативно непознато према чему се настоји реализовати прелажење? Треће се односи на саму природу прелаза. Наиме, шта би он требао да буде по себи?

Оно што се може сматрати као претпоставка онога што полазник релативно зна, односи се на становишта здравог разума о животу, заједно са познавањем књижевности, уметности, религије, историје, науке. Због ових ствари је нужно спровести увођење. Хадсон поставља низ питања о могућим начинима увођења. Да ли је реч о филозофском речнику? Неки управо тако мисле. Да ли је реч о откривању проблема филозофије? Ка коначним решењима као таквим? Типичним решењима? Постоје они који тако мисле. Да ли је реч о увођење у историју система филозофије? Или у одређене системе које представља онај који уводи у филозофију? Моћ спонтаног филозофског мишљења? Све ово речено? За Хадсона одговор је позитиван. Докле год човек почиње са становишта *здрвог разума* нужно је и увођење.

За Комте-Спонвила филозофија са собом носи темељну, корениту упитаност, трагање за општим истинама, рефлексивност мишљења (мишљење о мишљењу), она је трагање за највећом могућом рационалношћу. „.....она је уметност разума..... али такође води и ка уметности живљења; понекад она ствара системе, екстраполира тезе, аргументе, теорије.....“⁶

Стога, Комте-Спонвил филозофију и представља као критику илузија, предрасуда, идеологија. Мисаоно трагање за тоталитетом стварности, постојања, подразумева трагање за универзалним истинама. Али такво трагање филозофије представља једно поприште борбе на којем умност и разум имају да окушају

⁵Г. В. Фридрих Хегел, *Феноменологија духа*, Београд, Детера, 2005, стр. 35-36

⁶Andre Comte-Sponville, *The little book of philosophy*, Vintage Books, London, 2005, str. XV

своје снаге. Рат се објављује сваком облику фанатизма, опскурантизма.

Филозофија је неизоставни део људске природе, човек је и филозофска животиња – приметиће Комте, јер се потреба за филозофијом одвија и открива сваки пут када мислимо о свету, човеку, срећи, правди, смрти, Богу, знању... Филозофија, по свом пореклу и основу, јесте непрекидна тежња ка мудрости, или знању. Непрекидна тежња као љубав за мудрошћу остаје као вечно настојање да јој се приближавамо. Из ове тенденције и произлази да се филозофијом може остварити онај циљ живота – испуњење среће. Оваква позитивна визија о циљу филозофије као достизању среће води француског филозофа још од студентских дана. Он се одушевљава Епикуровим одговором: „Филозофија је активност, која нам, посредством дискурса и разлога, прибавља срећан живот.“⁷

Комте-Спонвиле излаже дијапазон основних феномена филозофије у чијој је основи питање - како треба живети. У приказима кроз дванаест поглавља, Комте-Спонвил се позива на дотадашњу традицију филозофије, од Грка до савремених филозофа.

Феномен политике и етике

Подручје политике и њеног деловања унутар поља моћи појављује се Комте-Спонвилу као незаобилазни моменат људске егзистенције у одређењу његове судбине и живота. Ми увек припадамо некој моћи, можда неколицини од њих, али не морамо припадати било којој и по сваку цену.

Фуко је слично заговарао, да постоје безбројне форме моћи, где све оне могу коегзистирати на основу прихватања најјаче међу њима. Прихватање одређеног ауторитета, по Комте-Спонвилу, претпоставља да одузимамо од себе део властите моћи. То не доноси увек успех. Одатле, по њему, и произлази политички интерес, интерес за бављење политиком. На тај начин концентрација моћи чини људе јачима. Не индивидуално јачима, већ сви заједно, заједно радије него супротстављено. Иначе не би било потребе за политиком.

Потребу за политиком можемо сагледати из саме човекове позиције као друштвене животиње, која се развија међу другима своје врсте. Она настоји остварити решење конфликта интереса без насиља, где су снаге радије уједињене него супротстављене. Она је потребна да бисмо зауставили рат, страх, варваризам. Шта је политика? Комте-Спонвил је представља као (менаџмент) управљање конфликтима, савез (удружење) и баланс моћи без

⁷Andre Comte-Sponville, *The little book of philosophy*, Vintage Books, London, 2005, str. XVII

прибегавања рату. Он је уметност заједничког живота, унутар једне државе или града (полиса, као код Грка) са осталима које нисмо изабрали и који су нам у одређеном погледу ривали радије него савезници. Она подразумева поделу моћи и борбу за ту моћ, конфликте, компромисе и споразуме ради решавања неспоразума. Али, свакако она почиње тамо где се рат завршава.

Управо тамо где постоје неспоразуми политика је потребна, јер о стварима око којих постоји заједнички консензус она није нужна. Она је супротност рату, и у томе је њена величина, она је супротна природном стању у којем постоје констатни конфликти са другима. Природно стање у коме је сваки човек непријатељ човеку је само обележје живота који је истовремено и сиромашан, усамљен, зверски и кратак. Стога је, за Комте-Спонвила, више исправнији онај живот у којем постоји подела моћи, заједнички закони, држава.

Свако одбијање да се учествује у политичком животу претпоставља одрицање дела наше моћи, што може бити опасно, а с друге стране повлачи и одрицање од одређених одговорности, што је достојно прекора. „Бити аполитичан је уједно и погрешно и нетачно: то значи ићи против наших интереса и наших дужности“.

С друге стране, није по себи довољно само се ослонити на хуманитаризам као форму стране политике, милосрђе као облик социјалне политике или анти-расизам као форму имиграционе политике. То би значило себе обмањивати. Милосрђе, анти-расизам и хуманитаризам заиста и једсу фундаментални морални квалитети, али они као такви, у политичком погледу, не могу решити ни најмање социјалне конфликте. Уколико би поседовали ту моћ, политика не би постојала.

Политика се мора узимати одвојено од области морала, дужности или љубави, јер се не бави њиховим предметима. Њено предметно подручје је борба за моћ, различитост мишљења, стицање интереса и конфликт интереса. Политика не може бити узета ни као форма алтруизма, она је интелигентни, социјализовани егоизам. Свакако да је удруживање интереса углавном за свакога боље од универзалне конфронтације и хаоса. За разлику од политичког система, моралност је без-интересна сфера. Па, док морал увек тежи да буде универзалан, политика је партикуларна. Политика је у извесном смислу и колективна, док се морал односи пре свега на индивидуу. Нити морал нити економија нису довољни сами по себи у одржавању људске егзистенције. Људи нису нити само свеци нити потрошачи, већ пре свега и грађани. Политика чини могућим да грађанин и даље да буде грађанин. У погледу на ту своју улогу за човека није довољно да се само нада правди, миру, слободи и просперитету, већ да те услове или предуслове његовог опстанка и обезбеди. По Комте-Спонвилу то се може ефективно постићи кроз колектив, и следствено томе, кроз политику. Он истиче, да се политика не може једноставно свести нити на морал, нити на економију. То не значи да је она потпуно индиферентна од морала, нити да јој недостаје економска димензија.

Аристотел је имао право, када је рекао да је човек зоон

политикон, јер без политике човек не би могао да обухвати своју људскост. Поред етике и економије, политика је за Аристотела незаобилазни део људске практичке мудрости (знаности). С тим у вези, Аристотел износи и поделу начина живљења сходно врстама знаности (теоријске, практичке и поеитичке), што значи да свакој врсти мудрости одговара одређени начин вођења живота и постојања људског бића.⁸

⁸Аристотел је први израдио специфичне принципе етичко-политичког подручја и тиме оцртао природу политичког знања уопште. Диференцирање знања на теоретско и политичко почива код Аристотела на диференцирању подручја у којима се одвија људски опстанак. Једно је супстанцијално подручје које не можемо променити, само га можемо интерпретирати. У њега спада божански поредак космоса, божанско уопште, математичко. Предмет практичке и политичке филозофије је целина људског деловања и одлучивања, као и институције које су приликом деловања успостављене. Основна теза која се провлачи кроз Аристотелово дело *Политика* има у виду да се политичка заједница и њој одговарајући облици владања потпуно разликују од домаћинске заједнице (оикос-домаћинство) и начина владања у њој. Основна разлика у начину владања ова два подручја је у томе што у подручју *оикоса* не влада једнакост, већ су односи деспотски. Полис (држава-град код Грка) почива на једнакости слободних грађана, који су као такви представници својих домаћинстава и родова. Из ове поделе на домаћинство и државу произлазе најдубљи мотиви Аристотеловог политичког мишљења. На тој основи се потом конституише и природа политичког знања уопште. Полис, међутим, није никаква правна особа, он је идентичан са грађанством. Од квалитета грађана зависи устав, па је полис (држава) онаква какви су грађани. Он грађане одређује као оне који учествују у власти, али, при том ипак, не у истој мери и на исти начин. (Аристотел, *Политика*, Загреб, Глобус, 1988. стр. XVI-XVXVIII)

За Грке полис је био поредак, а поредак закон. Некада је закон темељен на општем поретку природе. Међутим са појавом софиста и општом кризом моралности, услед расредиштености јавног живота поредак људског се издвајао из окриља природног. Требало је осмислити неко ново упориште против релатизованог политичког дискурса. Аристотел настоји да својом аналитиком политичког пружи нову идеју поретка, одговарајући духовном изазову своје епохе. Отуд он у политици. Настојећи да објасни смисао полиса, он утемељује политичку филозофију не као умеће, као што је случај код Платона, већ као нарочито знање. На основу повезаности човековог бића и активитета, Аристотел објашњава наше постојање у свету. Сходно томе, полис се одређује као поље неопсредне откривености тог активитета нашег бића. Још једна значајна црта Аристотеловог мишљења које је важно за разумевање човековог бића у свету је повезаност човека као бића логоса, логосног бића и човека као политички бивствујућег. Посредством логоса, (где се логос присваја, усваја као саприпадан моменат свог сопственог бића) човек политички бивствује у заједници са другима, који су исто тако логосна бића. Бивствујући политички он бивствује у складу са својом људском природом. Сам логос се казује многоврсно. Многоврсност логосне артикулације политичког недвосмислено имплицира и многоврсност политичког бивствовања. Што значи да постоје различити модалитети манифестовања политичког, мно-

Разматрајући проблем етике, Комте сагледава нужност ослобађања од свих владајућих мњења о етичким феноменима, да би се они могли сагледати у непосредној вези са људском егзистенцијом. Једна од тих заблуда је и у свакодневном схватању етике као инструмента осуде.

Улога етике није у имплементацији кажњавања, репресије нити осуде (будући да за то постоје друге институције, као затвори, полиција итд). Иако Сократ умире у затвору, последњим гутљајем кукуте, његова смрт, коју он сам изабире без могућности бекства, у себи носи моменат слободе у већем степену него код они који су и донели ту исту пресуду. То је место одакле по Комте-Спонвилу почиње етика за сваког од нас. Она почиње не тамо где је репресија, осуда, већ тамо где постоји моменат слободе.

Он то показује једаним мисаоним експериментом:
 „...замисли да поседујеш (невидљив) прстен. Шта би ти урадио? Шта не би урадио? Да ли би и даље поштовао имовину других људи, као на пример, њихову приватност, тајне, њихову слободу, дигнитет, њихове животе? Нико не може одговорити уместо тебе: питање се односи на тебе самог....Твоја моралност је оно што ти захтеваш од себе, не због онога што би други могли о томе мислити, нити због неке спољашње претње, већ у име одређеног појма добра и зла, дужности и забране, онога што је прихватљиво и неприхватљиво....Практично речено: моралност је укупност правила која ћеш поднети, било да си невидљив или непобедив.“⁹

Да ли етика тиме може бити индивидуална? Одоговарајући на ово питање, Комте-Спонвил сагледава етички парадокс, противречност у чињеници да ли се она може применити само на појединца, или је реч о њеној универзалној примени важећој за свако људско биће.

Не постоји апсолутна етика. Али апстинирање од окрутности, расизма или убиства по Комте-Спонвилу није питање личног приоритета, нешто што зависи од укуса појединаца. То је суштински питање опстанка и дигнитета друштва у целини, човека, цивилизације. Уколико би се сви људи одавали крађи или лажима више не би постојало право својине, поседовања или би, у другом

штво различитих политичких система, којима се Аристотел тако исцрпно и бавио. Аристотелов дискурс о полису се умногоме везује за логику устројства полиса, за њен опстанак и благостање. Стварање државе није само у пуком успостављању уређења, већ пре свега у одржању државе...“ваља пронаћи оно што чини да државе опстају, избегавајући све оно што их може довести до пропасти.“Од судбине државе зависиће судбина грађана, док, с друге стране, од политичке зрелости тих истих грађана зависи судбина државе. (Аристотел, *Устава атински*, Београд, ПЛАТΩ, 1997, стр.17-33.

⁹Andre Comte-Sponville, *The little book of philosophy*, Vintage Books, London, 2005, str. 3-4

случају, свака комуникација постала апсурдна или узалудна. „Ако би убијали, човечанство и цивилизација би били на путу пропасти: не би постојало ништа осим насиља и страха и сви бисмо били жртве самих себе, убица....Ово су само хипотезе, али нас воде до суштине о ономе што етика јесте.“¹⁰

Комте-Спонвил се позива на Кантов категорички императив, на Русоову максиму које указују да је у основи сваког етичког деловања нужна имплементација општег, универзалног кроз појединачно деловање. По Канту свако добро делање радије следи разум него сопствене интересе, наклоности.

На том трагу Комте се и пита одакле човеку потреба да брине не само о сопственом животу, већ и о универзалним принципима властитог деловања?

Да је то нужно, указује чињеница да се не може порећи да зло и страхоте не постоје. За Алаина, етика је сазнање које је апсолутно обавезујуће, као респектовање сопствене људскости и људскости других.

То претпоставља одрицање оног дела себе који мисли само на себе или уопште не мисли.

Из Сократовог става да је *врлина знање* може се извести непосредан закључак да је морал резултат спознаје. Свака врлина, на тај начин, мора да поседује општу природу која превазилази оквир дате индивидуе. Тај став је важан корак у човековој свести о моралу, јер су за појам природне индивидуе важнији морални погледи који долазе преко културе, него тежња за задовољством, коришћу. итд, сматра Ирлиц. Резултат Сократовог принципа у својим консеквенцама доводи до еманципације моралне личности. Његов принцип, по Хегелу, представља средиште целокупног светско-повесног преокрета. На место пророштва, опстојећих обичаја и општеприхваћених моралних ставова примат је постављен на сведочанству духа индивидуе и субјекта, који на самога себе преузима одговорност доношења властитих одлука.

Феномен уметности

Предметно поље уметности је неодвојиво од филозофске рефлексивности, па тиме и сама уметност постаје за Комтеа саставни део људске егзистенције.

Током историје естетике, у античком добу, појам лепога има најпре метафизичко значење, особито код Платона. Категорија лепог у том периоду остаје још увек општа, „нешто што се не односи на уметничко дело у његовој особености.“¹¹

Историјска дедукција правог појма уметности почиње са

¹⁰Andre Comte-Sponville, *The little book of philosophy*, Vintage Books, London, 2005, str. 7

¹¹К. Еверет Гилберт и Хелмут Кун, *Историја естетике*, Београд, Дерета, 2006, стр. IX

Кантом, где уметничко дело представља разрешење противречности које је постојало између духа и природе. Филозофска рефлексија о лепом је потпуно остварена тек са немачким класичним идеализмом код Канта, Хегела, Шелинга. Након чисто теоријске контемплације о лепоме платоновског и аристотеловског типа, тек након Канта естетика је постала наука, а уметност добија своје више уважавање. „Према Хајдгеру, историја естетике почиње са историјом западне метафизике, а естетика у модерном смислу који јој даје њено довршење од стране Хегела само је једна форма коју је могла узети рефлексија о лепом и уметности у модерно време за које је карактеристична субјективизација света.“¹²

Модерна епоха, као епоха конституирајуће субјективности, је важан моменат за историју естетике. Појава модерне естетике сугерише све више окретању субјекту и његовој перцепцији, спознајним моћима - машти или осећању, естетској интуицији и проблему уметничког ствараштва. Она (модерна епоха) поставља субјект у центар своје пажње. Знатан узрок који ће изазвати овакву последицу може се тражити не из рефлексије о уметности директно, већ у рађању картезијанске филозофије субјективности и нововековном идеалу сазнања. Правац ове перспективе је одлучујући не само за развој математике, логике, физике, већ и за уметност, где се дешава промена и у схватању теорија о лепом уопште. Сфера чулности, добија своје утемељење као предмет достојан сазнања. Тиме естетика добија своју самосталну област, еманциповањем чулности, сензитивне спознаје (*cognitio sensitiva*) и разграничавањем од логике, како је поставља њен оснивач.

За Баумгартена, поредак чулности постаје поредак уметности. Поредак чулности одређује улогу и место естетике.

Појам *cognitio sensitiva*, је у дефинисању предмета естетике одређен широко. Реч „*Sinnlichkeit*“ (чулност) садржи, код Немаца, двоструку конотацију: она изражава и нагонски карактер (означава и тамне спознајне способности човека, међу којима је и осећај бола, угодности, неугодности, ужитка) и, с друге стране, спознајно-чулну перцептивност.. За Баумгартена ова врста спознаје је инспирисана Лајбницовом општом схемом о перцепцији монада. Баумгартен преузима директно од Лајбница став да нејасно сазнање и тамне представе спадају у подручје естетике. Преузимајући сензитивну спознају и откривајући њене законе, естетика их чини нормама

¹²Баумгартенова естетика обухвата и теоријску и практичну страну уметности. Предмет њеног истраживања односи се и на уметничко стварање и уметничко дело. Стога, она није упућена само на чулну спознају, већ одређује и принципе и опште одредбе песништва и уметности уопште. Њени принципи леже у основи сваке критике, па је реч о теорији на коју се ослања сваки суд укуса. Али, с друге стране, она се разликује и од сваке критике и теорије појединих уметности (поетике, реторике)..... Испитујући ниже спознајне моћи, естетика омогућава да се оне усмеравају у правцу просуђивања и стварања уметничке лепоте. (Данко Грлић, *Естетика II*, Епоха естетике, Напријед, Загреб, 1983.стр.154-157

уметничког стварања.¹³

Након Баумгартеновог утемељења, имамо ближе довођење предмета естетике у везу односа лепоте и истине, а не и лепог и доброг, чиме је он, на тај начин, интелектуализовао своје естетичко гледиште. После њега, ова дисциплина филозофије постаје наука о лепоте, а затим са Шелингом и Хегелом филозофијом уметности.

На основу општих представа о уметности Комте закључује да је категорија лепоте једна од њених могућих циљева, али то није њена задовољавајућа дефиниција. Природа је такође лепа, чак и више, додаје француски филозоф. Он претпоставља да човек може представити природу само под условом да се пројектује кроз њу, да пронађе себе унутар ње и то на тај начин што ће је трансформисати или поново створити.

Поново стварање није могуће без уметности. Уметници, настојећи да подражавају свет, немају други модел осим самог света. Свет себе самога не може имитирати. Уметност омогућава да човек контемплира о себи у акту контемплације, препознајући себе у акту препознавања, сматра Комте-Спонвил: „Целокупна уметност јесте као огледало.....у којем човек препознаје нешто своје чега није био свестан. Вероватно. Не зато што човек у уметности гледа једино самога себе. Радије стога јер он не може да гледа било шта друго - док не изгуби себе у потпуности - без бивања свесним самога себе у акту гледања. Истинско огледало у коме човек тражи себе јесте свет“.

Да ли је тиме могуће целокупну уметност свести на умеће подражавања природе, пита се Комте. Старо-грчка дилема око схватања уметности као *мимесиса*¹⁴ јесте по много чему парцијална и поједностављена. Она се не може применити на целокупан обим уметности. Имитација заузима веома мало место у архитектури, чак и у музици, па и у савременом сликарству и скулптури.

¹³К. Еверет Гилберт и Хелмут Кун, *Историја естетике*, Београд, Дерета, 2006, стр. VIХ

¹⁴Према Ернест Фишеру читава историја западно-европске естетике је, још од својих почетака код Платона и Аристотела, натоварила два бремена. По Платону, уметник треба да подражава идеално лепо. Код Аристотела је реч такође о подражавању, али у битно другачијем смислу. Подражавања за Аристотела није битно механичко подражавање, већ проналажење парадигми. Са појмом подражавања су у непосредној вези и други проблеми, проблем односа естетског и етичког, естетског и логичког тј. вишестрани однос између лепог, доброг и истинитог. Појам подражавање (грчки: *мимесис*, лат. *imitatio*) у грчкој традицији је имао неколико значења, за разлику од савремене употребе која означава и понављање.. Подражавање за Грке није пуко понављање. Он је првобитно означавао свештеникове култне радње које су се састојале из игре, музике и певања. Подражавање није било просто репродуковање спољашње стварности, него изражавање унутрашње стварности (експресија) слично функцији глумца. Сликарство и књижевност су две уметности којима је појам подражавања важио као полазно начело током читаве историје.

Концепција *мимесиса*, која је владала до почетка XIX века, постављала је уметника и ствараоца пред један те исти задатак. Наиме, према Сретену Петровићу тај задатак се односи на представљање идеално лепог у уметничком делу. На том трагу, Петровић запажа да је вођство теорије *мимесиса* имало својих објективних разлога. Уметнички настројен човек показује страсну тежњу за стварношћу. Али, с друге стране, у њему се, такође, може сагледати чак још већа тежња за нестварним.

Десоар се слаже да уметничко биће у себи носи ову противречну тежњу. Уметник њој тежи, али тако да истовремено у тој тежњи показује и настојање да побегне од исте стварности. На том основу је и превладавање те исте стварности једна од суштинских црта уметности. Према Канту дела уметности нису само приказивања лепих објекта, већ су уметничка дела, заправо, лепа приказивања објеката.

Савремени токови уметности, по Комптеу, изражавају пре свега стваралачку, а не више толико миметичку функцију.

Разрешење питања да ли ће се уметности одредити као копија или стварање, налази свој одговор у Кантовом ставу да је лепа уметност једино и заправо уметност генија (параграф 46. *Критика моћи суђења*).

„Геније јесте таленат (природна обдареност) који уметности прописује правила. Пошто таленат као урођена стваралачка способност самог уметника спада у природу, то бисмо могли изразити и овако: *Геније* је урођена природна способност (ингениум) помоћу које природа прописује уметности правило.“¹⁵

Изузетна важност овог става упућује да је стварање правила у уметности једино могуће кроз само уметничко стварање. На том основу Кант таленат и сагледава као оно за шта се не може прописати никакво одређено правило. Генијалност се у уметности не може научити. То је просто тако, али ипак противречно. Прададокс генија се заснива на његовој оригиналности која се не може свести на сет правила, било да се она подражавају или имитирају. С друге стране, његова оригиналност мора увек да служи другима као узор или модел ради просуђивања.

У основи уметника-генија је моћ која га оспособљава да ствара дела, а такође, омогућава и синтезу појавног и бесконачног, чула, осећања и разума,ума. Наиме, јасно је да се по Канту без уобразиље као моћи ни не може говорити о генију. Појам генија се

Токови модерне уметности допринели су да се појам подражавања потпуно уколини из теорије уметности и естетике. Аполинер, говори о кубизму као уметности конституисања која тежи да се уздигне до стварања и више није подражавање као старо сликарство. За Микеланђела је потпуно прихватљиво да се сликају ствари које никад нису постојале. (Сретен Петровић. *Естетика*, Филолошки факултет, Народна књига, 2006, стр.82-87)

¹⁵Имануел Кант, *Критика моћи суђења*, Београд, Дерета, 2004, стр.147

никако не може замислити без уобразиље као способности уобличавања уметничког дела. У томе се може сагледати и посебна позиција уметника, која указује на оно што он јесте.

„Шта је са генијем? Он није научник и никад то неће бити. Он је путник који премешћује оба света: он познаје муке људске, бриге човека овосветовне егзистенције, али уједно, он опипава и бездан бесконачног. Покушава да те две ствари, те две страсти, да та два порива усклади, да премости пукотину.“¹⁶

Великим уметницима се стога сматрају само они који поседују ту синтетичку моћ, по Комтеу. Комбинацијом појединачности и универзалности, субјективности и објективности, спонтанитета и дисциплине уметници на тај начин стварају истинско поље уметности, које се битно разликује од технологије и науке. У свакој цивилизацији која користи лук, стрела тежи да уравнотежи две-трећине њене дужине. Ова технолошка конвергенција, не говори ништа о човеку, нити његовој интелигенцији. То је типичан пример проналаска, а не стваралаштва, и стога је неопходно разликовати њихове приступе. Без браће Лимијер ми бисмо још увек имали само биоскоп.

Сличну ситуацију аутор заговара и у уметности: „Шта би био Моцарт без Хајдна? Шуберт без Бетовена? Сви они без Баха? Генији померају уметност напред....“ Она је незаменљива у нашим животима. Све уметности имају заједничку карактеристику да евоцирају емоције, без обзира да ли их оне поседују или су корисне. Кома је потребно нешто више приликом слушања Моцарта, чак иако се претпостави да његова музика раздире душу? Оно што важи као лепо неодвојиво је од оваквог безинтересног допадања.

С друге стране, уметност у својој сазнајној функцији подучава да кроз њу волимо истину, „износећи лепоту објекта, чак иако је објект по себи ружан или баналан... Две јабуке... пар старих ципела....неколико музичких нота. И одједном то је као да је Апсолут самог себе окачио на зид или кроз ваздух, исијавајући сву своју блиставост, сву своју безвременост, сву своју истину, коначно откривену, као да међутим никад раније није био откривен...“¹⁷

Незаменљивост уметника и њихова стваралачка, генијална остварења, јесу део човечанства без којих би оно само било сигурно нешто потпуно друго него што уствари јесте, закључује Комте-Спонвил. То не значи да би без њих човечанство било мање лепшим, мање културнијим, већ мање истинитијим и хуманијим. Постоји та узајамна стваралачка нота између уметности коју ствара човек и човека којег је уметност створила. Она се не може порећи.

¹⁶Сретен Петровић, *Естетика*, Филолошки факултет, Народна књига, 2006, стр. 188

¹⁷Andre Comte-Sponville, *The little book of philosophy*, Vintage Books, London, 2005, str. 104

III

О свим важним феноменима људског опстанка Комте расправља у сличном маниру, позитивно одсликавајући и одстрањујући заблуде, предрасуде које владају о истима у свакодневном животу. На тај начин он отвара пут у филозофију и то увек на основу питања о суштини нечега, наиме шта нешто јесте. Он их уклапа у смисаони контекст који је заиста одредио повест филозофије у њеном развоју, а такође и западно-европску цивилизацију и смисао људског опстанка.

Мудрост (грч. *σοφία*, лат. *sapientia*) за којом човек тежи, било контемплативној или практичкој (*phronesis*) остаје правац усмерења за достизање највеће могуће среће. Иако је апсолутна мудрост недостижна у потпуности то не значи да треба одустати од кретања у том правцу. Свакако, мудрост не треба доводити у везу са неким трансцендентним идеалом или неким другим животом на који бисмо требали чекати, већ је она овај живот живљен у истини, знању, љубави, хармонији.

Како то постизати, остаје недовршен задатак, због чега ће човечанство имати сталну потребу да филозофира.

Минерее - Валентин ЧИЗМАР

Жан-Пјер САЛЕНС

ЛИЧНИ ПОСЕД

*

Већ годинама
Пишам
На све четири стране
Хартија белих
Омеђих тако
Лични посед
Који
Слободом
Назвах

*

Колико њих, богова, заплака, јер песници нису

Богами. За добар стих, ово је добар стих.
И дубок, уз то.

Наравно.
Богова можда и нема.
Нема можда ни песника.

Свеједно.
Понављам.
Одузимам две речи.

Колико њих заплака јер нису

То је и даље лепо... и још дубље...
Толико дубоко да би могло постати опасно.

Што потврђује да се у поезији
Можемо лишавати одређених речи...

Одвратно!

*

Мецена рече
Узми, песниче,
Лиру
И моју драгу опевај
Узми, песниче,
Лауту,
И моје име опевај
Надалеко ћеш се прочути а и зарадићеш нешто

Господине
Рече песник
Лепа вам је драга
Али је гуска
Знатни сте, доиста,
Господине,
И преглупи приде
А јебе ми се хоћу ли бити или не на гласу

Процвиле псеудо-мецена
Иди дођавола
Кучкин сине

И песник збриса
Смејући се
Док се стихови исписиваху по челу његовом

*

Сећате ли се
Оног лудог попа
Који
Умисли да је Бог

Е па
То је био он

*

Голубица
На гробу

Ето мира

*

Живот ме ждере и сатире
Оставиће ме докраја здробљеног, задиханог,
Крај пута, у зајутарје

У међувремену му, пак,
Истом мером узвраћам
Бесно чупам
Својим жутих истрошеним зубима
Утамничене звери
Гроздове сласти
Слапове среће

Гризем у њ пуне чељусти

Уколико су ми подочњаци тешки
Уколико ми је чело наборано
То је зато јер у мени има
Више живота но што га свет садржи

Предуго обуздаван
Он дивљачки по простору скаче

То вам је као телесна љубав

Која иде до уништења
А живот би хтела

Стапање тако присно да све мора да прсне
Да ништа остати не сме

Све
Се то
Своди на повратак

Мировању

*

У нека времена давна
Била приколица
На четири точка
Од којих један упорно одбијаше
Да се врти

Беше од дрвета лошег
Од дрвета стабла бунтовнога

Доказ томе
Кад Јеретика спаљиваху
И тај точак
Ставише на сноп

Све изгоре
Све
Сем точка

Након тога
Инквизиција учини све да уништи
Уклети точак врагом обузет
И пође јој то за руком
Уз доста
Напора

Тек делић би спасен
Како
Од стране кога
То нико не зна

Али оно што знам
То је
Да сам из тог дрвета
Изрезао лулу
И држало своје

И да нисам једини у томе

*

Готова је маскерата. Баците маске и покажите
Своја лица.
О не.
Страх од ужаса тог. Од ништавила страх. Ништа у ништа.
Мање од ништа је то.
Зато играмо улогу. Ликове измишљамо.
Тај сам ја. Онај други сам ја такође. Тај трећи
Сам и даље ја. Сви су они ја.
Но ја сам, ко сам?
Први? Други? Остали?
Јесам ли уопште иједан од њих?
Нисам ли пајац који недостаје тој збирци?
Онај којег видео нисам. Разумео нисам. Осетио нисам.
Сумња.
Истрајава, вековечна.
Мораш да изабереш, веле посрнули.
И зарад њих. Али и зарад властите кукавности.
Насумице бираш улогу.

То није увек успело.
Сад, свеједно.
Више се не двоумиш.
Не лењствујеш.
Не размишљаш.
Играш на једну карту.
Срљаш у једном смеру.
Газиш.
Булазниш.

*

Жице натегнуте
Ниједна другу да додирне
Но све испреплетене
Нечујан
Им звук
Толико напрегнуте

Која ће пући

Сломљена гитара
Крива харфа
Здробљена кривотворена цитара

Везујемо бродовља сидреним ланцима
Дизаличина рамена каблове више не држе
И паук се млохава њише
На врху свога веза
Аријаднина нит је фарса
Прерушена у сутерен
На ланцу је толико карика
Да једна више
Једна мање

Конац ноћне тихе сете

Нафтовод равнодушја у пределима пустим

Пертле ће саме од себе да свисну
Молитвеник је зачарани круг
Змија која се уједа за реп

Уже самоубице на моју кравату личи

А зао друм се стере до у бескрај
Као каква челична врпца
У фабрици железa

*

Ја сам рогоња
Стихотворац
Опседнут женским полом
Кога држи за највишу
Сласт
Напуштен
Безнадежан
Суицидан

Могоа сам
Уз то
Бити и дебео, мастан, мек
Или леп
А
Можда чак
И глупљи
Него што јесам

На крају крајева
Добро се извлачим

*

То више није празнина
То више није ништавило
То је још горе
То је повратак елдорада

Више нема илузија али томе нисам ја крив
Више их нема јер их више нема
Залудно је тражити иза маски
Залудно их чупати
Иза њих су друге
Хиљаду пута ружније
А иза тих
Има их још грђих
И тако до у бескрај

То не изговарам али знам
Знам да је то све само сан
Мог ума болесног

Ви не постојите

Ја вас измишљам разумете
Обликујем вас
Стварам

Ја нисам Бог
Ја сам гениј Божији
Дворска луда и од ничег пунина

Ви што пролазите не примећујући ме
Кад бисте знали да бих вас једним покретом
У папир бео претворити могао
И оставити да вас изједу књишки мољци
Књижевни мољци
Каже ли се књишки или књижевни
Каже се књижеван
О ко кужан
Сутрашњи је дан са својим развијеним једрима облака
На бестрасном ветру

Ноћу постајем црнац и скитница
Да бих у децу утеривао страх
Пијанци ми плаћају пића
Да ми никад дан не сване
Да бих им још и још
Гланцао ципеле
Па ипак ја читам руски
А узгред више нисам ни жедан
 Ни гладан
 Имам свега
Један преостали атом здраве памети
Кога добро скривам
Да ми бар тај
Не украду

Жан Пјер Саленс је рођен 1945. године у Рубеу. Учествовао је у неколико уметничких покрета: „Светионик“, 1970; „Таван 72“; „Група Пол Ванрије,...“ Управник је Културног центра града Туркоена од 1979. до 1983. 1982. објављује збирку песама „Легенда или сећања чеда мртвог“, у Лилу, из које је преузет овај избор. Заједно са Пјером Шантреном, Анријем Морелом и Филипом Флерусом оснивач је групе „Rebell’s“ (музика, поезија, сценски наступи). Песме су му објављене и у следећим зборницима: „A fleur de Mots (Врхушцима речи)“, Imprimerie Véré, Lille, 1983 ; „Je parle d’un pays de vent (О земљи ветрова зборим)“, Société de littérature du Nord, Imprimerie Nationale, 1983.

Превод са француског Борис ЛАЗИЋ

Чарлс РАЈТ

* * *

Месо причешћа је невидљиво месо и духовна
твар.

Рећи ћу.

Као свака видљива ствар
Увек ме нешто вуче наниже, и убрзо ће ме убити и
припојити себи.

Брод живота, кажу, брод живота обезвређен
Потом поново састављен у оно видљиво.
То је то, мирис пролећа налик на пожуду у тек процвалом
воћњаку

Безобличан облик таме почиње да се осипа и
израћа,
Виђен свет почиње да се тетурa,
На месту где седим је мирна, непомична тачка
под тим таласима света.

Сафир, кристална провидност,
Прстен фараона и Маја,
Урокљиво око, заштита од враџбина
Муња је и гром, амајлија, спаситељ од пијанства.

Пурпурна је боја проницљивости, видовитости,
Боја успомена - -
љубичаста је боја сећања,
Боја звезданих кристала расутих по полусенци, тврдим
звездама.

Облачно по подне, онда слабо сунце, па поново облаци,
Поветарац пири

У дворишту иза куће и личи на серију олуја
У малом, шиба главице детелина, из сна буди траву.

Пети је јун 1994,

Да су ми родитељи живи

Данас би славили шездесету годишњицу брака.

Тешко је замислити, чини ми се, рођено дете старије

Него што ћеш ти икада бити, јер ја не могу.

Седим на једној од копија *Brown-Jordan* столице на

расклапање

Коју смо донели из Калифорније.

Одмах поред брадатог унука кога моја мајка никад није

видела.

Једног поподнева, или поднева, свему овоме доћи ће крај.

Али не овог.

(Из циклуса *APOLOGIA PRO VITA SUA*)

Чарлс Рајт (Charles Wright) рођен је у Тенесију 1935. Школовао се на Давидсон колеџу на Универзитету у Ајови, где је и магистрирао. Добитник је бројних награда за поезију и преводе укључујући и Пулицерову награду за збирку песама *Црни зодијак*. Од 1983. предаје креативно писање на Универзитету у Вирџинији. Рајтове значајне збирке песама су *Обрнуто љаветинило* (2000), *Ајалачија* (1998) *Црни Зодијак* (1997), *Свети сачињен од десет хиљада ствари: Песме 1980 – 1990*, *Зонски дневници* (1988), *Канџири музика: изабране ране њесме* (1983) за коју је добио Националну књижевну награду; за превод Еуђенина Монталеа *Олуја и друге њесме* (1978), добио је ПЕН награду за превод.

Са енглеског превела Марија РАКИЋ

Јулијан РАМАЧ

ШИРОКИ ДЊЕПАР

У Украјини је више од века и по веома популарна песма *Ревé ша сшóдне Днiйр широкiй*, што у преводу на српски значи *Јечи и сшeње Дњeйпар широк*. Њу вероватно зна сваки Украјинац, од деце до оних најстаријих. Данас се она пева као народна песма, коју је написао у првој половини XIX века највећи украјински песник и талентовани сликар Тарас Шевченко (1814–1861). Сва поезија овог песника проткана је жељом за слободом свог народа, те није чудо што су га власти царске Русије, због „бунтовних и веома дрских стихова“, послале у десетогодишње прогонство. Он је и у прогонству писао и сликао и вратио се у домовину већ као познат песник.

Песма *Ревé ша сшóдне*, у којој је описана бурна ноћ на Дњепру, у ствари представља првих дванаест стихова познате Шевченкове баладе *Ойчињена* (укр. *Причинна*), објављене у првом песниковом зборнику поезије *Кобзар*¹ (1840)². Јунакиња баладе је млада девојка, која, омађијана чинима врачаре, лута по ноћи поред Дњепра тражећи свог драгог, који јој је при одласку обећао да ће се вратити. Око ње под дрветом окупљају се речне виле и успављују је. Ујутру наилази на коњу млад козак, њен драги, и, видећи да она више није жива, и сам се убија.

Несрећна девојка је сиротица, нема оца, мајке, никога на свету, има само вољеног козака, којег безуспешно тражи. Песник дубоко саосећа са њом и моли Бога да јој подари више среће.

На првих дванаест стихова ове баладе мелодију је компоновао Данило Крижановски (1857–1894), предавач руског и латинског језика у мушкој гимназији у месту Болграду на црноморском приморју. Композицију је посветио украјинском драмском писцу и глумцу Марку Кропивницьком (1840–1910), који ју је објавио 1886. и 1898. године (царска полиција је запленила оба издања). После тога Марко Кропивницьки је отпевао целу песму у Одеси у својој драми *Дај срцу слободу*, одвешће те у невољу (укр. *Дај серцю волю, заведе в неволю*) и од тада је песма *Ревé ша сшóдне* постала веома популарна. У варијанти која се пева у народу крај мелодије је мало измењен.

И стихови о судбини несретне сиротице имају своју мелоди-

ју, али је њен композитор непознат. Она се данас сматра народном мелодијом.

Литература:

Б. С. Штейнберг, И. М. Ямольский, *Энциклопедический музыкальный словарь. "Советская энциклопедия", Москва, 1966, стр. 425.*

Moderato

Што је - чи ши - рок Дје - пар та - ко и ху - ји кроз ноћ ве - тар
 За тмур-ним об - ла - ци - ма сти - же, час ли - це кри - је ме - сец
 Још пет - ли тре - ћи се не гла - се, сво се - ло спа - ва, свуд је
 љут! До зем - ље сви - ја др - во сва - ко, шум ва - ла бур - них но - си
 блед, к'о чун што вал га мор - ски ли - же и о - пет му се гу - би
 мук, у га - ју са - мо шкри - пи ја - сен и кроз ноћ ћу - ка зо - ве
 свуд, До зем - ље сви - ја др - во сва - ко шум ва - ла бур - них но - си
 след, к'о чун што вал га мор - ски ли - же и о - пет му се гу - би
 љук, у га - ју са - мо шкри - пи ја - сен и кроз ноћ ћу - ка зо - ве
 свуд,
 след,
 љук.

¹Кобзар је украјински народни певач који прати своје певање свирањем на козби, старинском украјинском инструменту сличном гитари. Именом Кобзар именовали су и самог Шевченка.

²Шевченков Кобзар објављен је и на српском језику: Тарас Шевченко, Кобзар, Рад, Београд, 1969; Тарас Шевченко, Кобзар, Савез Русина и Украјинаца Србије, Нови Сад. 2006.

Добрашин ЈЕЛИЋ

БОЈА КОЈА ПЈЕВА

Владислав Милићевић Владо рођен је 1938. године у Гњилом Потоку, код Андријевице. Завршио је Умјетничку школу, у Херцег-Новом и Архитектонски факултет, у Београду. Извјесно вријеме био је на студијском боравку у Норвешкој. Имао је дванаест самосталних изложби слика у Београду, Будви и Баранама. Ово му је тринаеста изложба. Број тринаест је добар ако се све скоцка. Но, ако неко не мисли тако, може да сматра да је ово прва изложба из друге серије од дванаест изложби, које ће Милићевић да прикаже.

Милићевић је овог пута изложио 29 уља на платну, која свједоче о нарочитом ликовном рукопису овог сликара. То су: *Сећање, Комска вила, Сјокојна жена, Невиност, Песма жени, Чаробњак, Одмор, Лежена о птицама, Јућро, Пољубац, Огледало, Пауза, Портрети јесника Мија, портрети књижевника Брђанина, Виолинисткиња, Инспирација, Посматрач, Пред чудом, Кишин дан, Жена из чекаонице, Драгица, Игра коња, У врбацама, Хармоникаш, Флаутисткиња, Оркестар, Гордана, На појилу, и Глава бика.*

Изложени су претежно актови, и зато изложба носи назив АКТ.

Има мишљења да се види колико је у занатском смислу умјетник искорачио по томе како слика актове и мртве природе. По овдје изложеним актovima може се закључити да је Милићевих акт врхунски савладао. Актovi за мотиве имају женске или мушко-женске фигуре. У оба случаја, у очи актова, то је видљивије код женских актова, улази плавентио неба, и засјењује их. Остаје тако говор тијела, који је у великој мјери изричит, а зенице су унутра окренуте, тако да Милићевићеви женски актovi имају контемплативан однос према стварности. Приказана је ту и љепота жене, кроз линије и обрине њеног тијела, и интелект, којим не заостаје за мушкарцем. У том смислу, ова изложба се може посматрати и као својерстан облик испољавања мишљења о равноправности људских бића, о комплетирању њихових особина, које их и чине људским бићима.

Међу експонатима је и неколико слика које нијесу актovi,

као што су портрети, композиције и облици друге мотивације. Свима њима заједничко је што су рађене марљиво, што је Милићевић одговарао на позив инспирације, и доводио их до онога што највише може.

Милићевић користи широк регистар боја. Нијансе жуте, бијеле, плаву, зелену, црвену, браон, љубичасту. У неколико слика доминира једна боја, најчешће жута (*Пјесма жени* обасјана је жутом, златном бојом) и плава, али нема ниједне која је монохроматска, осим, унеколико, слике *Пауза*, која је, уз *Невиност*, можда, најуспјелији акт ове изложбе.

Небо, на сликама Владислава Милићевића, као да је „пуно себе”, сунце као да је „пуно себе”, и њихови плаветило и златни сјај преливају се и одлазе незнано куд. Али, ту је умјетник који не допушта да се то богатство проспе, већ га хвата и увлачи у своје слике. Тако земаљске ствари, обогате висинама, комплетирају се, и чини се као да су и од овога и од онога свијета. Жута боја показује сјај тијела. Плава навлачи мараму на очи, захваљујући чему женски ликови постају рационалне и контемплативне. Живот, барем овај сегмент приказаног Милићевог живота, зрачи својом пуноћом, егзистира у својој сложености. Али, живот је овдје дестилиран – из њега је одстрањено оно што није хармонија, што није врхунско међусобно разумијевање, што није врхунски квалитет, најбољи изглед. Као кад се човјек спреми да иде на свадбу неком свом драгом, па настоји да се и дјелом и одјелом покаже у најбољем свјетлу.

Иако можда није боља од осталих, јер ради се о сликама уједначеног квалитета, посебну пажњу привлачи слика *Комска вила*, у нијансама плаве боје. Она као „заштитни знак” Комова, надвисила је врхове ове планине, али је и њен саставни дио. Готово све је ту интензивно плаво, од плавог су клесани и лик и рељеф. Као да се кренуло од великог плавог камена, па одузимао оно што је сакривало вилу и њено станиште. Тек сад се види лијепа дјевојка, модра као рудобрдске боровнице, како ужива у плаветнилу окружења планине, из које се она сама, по прилици, изњедрила. Сличан поступак примијењем је у слици *Невиност*, само што се овдје ради о слици наге жене, „ископане” из неколико наноса бијеле боје.

Занимљиво је да Милићевић, осим *Комску вилу*, коју слика плавом-модром бојом, можда зато што је небеско плаво – божанско плаво, што је плаво озонско, па према томе персонификација здравља, односно вјечности, макар привремене, женске актове слика варијантама жуте боје, у којој је понајвише окера.

Плава-модра боја, осим у *Комској вили*, као да није од оне небеске плаве, већ неке из подземља или приземља, и она асоцира на муку, на тешкоће живота, одређена замрачења ликова – у сваком случају није радосна боја која пјева. Но, веселе боје, којих има на претек, односе превагу да разноврсношћу Милићевићевих слика тамније палете.

Милићевић слика широким потезом, тако да детаљи остају у другом плану. Њих замјењује перцепција гледаоца слике, на шта је

сликар рачунао. Изразит примјер такве слике јесте *Пољубац*, на којој се пољубац и не види, али наслућује се – све указује на то да јесте, јер нага тијела човјека и жене су испреплетана, а главе се додирују.

Да су ликови схваћени као дјелови средине, изразите су слике *Портрет ђесника Мија*, *Инспирација*, *Игра коња*, *Чаробњак*. Оне су дјелови цјелине, из које се тек благим отклоном издвајају, а чини се, као да су промолиле главе да зрикну у свјетлост, па да се врате у таму, која јесте њихово главно обитавалиште.

Има мишљења да о сликарству не треба говорити, већ му, као у храм, приступати тихо. Има и оних других, којим припадам и ја, који сматрају да говором о сликарству, ми сликарству указујемо част, јер га афирмишемо колико можемо. Ако његове појавне облике, ако његове поруке разумијемо.

Усудио сам се, дакле, да у кратком времену потребном за отварање једне изложбе анализирам основне карактеристике слика Владислава Милићевића, иако знам да није добро наметати мишљење било коме, да је најбоље да сваки посјетилац види слику како одговара његовом сензибилитету, и о њој, односно о сликару, формира и понесе своје утиске.

Слике, нарочито оне рађене живахним бојама, које иначе преовлађују, одају утисак тога да Милићевићева боја пјева, да је туга, која ту и тамо избија и сировог живота и са неких слика, јесте само друга страна живота, његово наличје, да сликар тежи оптимистичкој визији постојања, која обраћа пажњу на тамне стране, и пати, и своје, и патње других, али зна да има повољнијих могућности и њима тежи. А једна од најизразитијих тежњи у том смислу јесте стваралаштво.

(Говор на отварању изложбе, 2. јуна 2007. године)

Небојша ДЕВЕТАК

*КАКО СМО ВОЉЕЛИ И ЗАБОРАВИЛИ „ЋАЋУ“
(Сјећање на Јована Рашковића)*

Први пут сам га видео на телевизији, загребачкој, у прилогу снимљеном поводом оснивања Српске демократске странке у Книну 17. фебруара 1990. године. По „четничком имиџу“, бради и подужој боемски рашчупаној коси, личио ми је на већину оних које је поменута телевизија тих дана здружено снимала и уз коментаре о побуњеним србо-четницима пуштала „пучанству“ на увид. Међутим, слушајући његов говор, сталожен и разуман, без повишене интонације, а камо ли падања у ватру чему су били склони његови партијски сљедбеници, схватио сам да је овај човјек интелектуалац високог ранга који тачно зна шта и како хоће.

А знао је много, не само о политици коју је у суштини презирао и сматрао тривијалним и нужним злом. Био је прије свега научник, угледни психијатар, који до оснивања СДС-а, до своје 61. године, није био члан нити једне странке. Зло вријеме и мржњом начета држава натјерали су га да у позним годинама и сам загризе горки окрајак хљеба којим су се многи Срби у Хрватској прије њега загрцнули, а неријетко и угушили. Био је напросто гурнут у политички вртлог, у коме се захваљујући више својој проицљивости и етичким квалитетима него прагматичном промишљању одлично држао. Једноставном и умирујућом реториком умио је да са народом успостави корелацију обостраног прожимања и разумијевања. Непосредан и отворен, на многобројним митинзима говорио је маси о ономе што ју је у том трену највише интересовало. Зато никад није припремао или читао написане говоре. Имао је довољно и знања и самопоуздања да реагује у свакој ситуацији. Имао је Богом дату трибуналску способност која га је и без политичке амбиције муњевито уздигла у сам врх српског националног покрета у Хрватској. За разлику од дотадашњих Бакарићевих Срба послушника, чувара идеолошке исправности и испирача мозгова, он је своје сународнике једноставношћу и истинском увјерљивошћу са лакоћом ослобађао политичких фрустрација. Покушавао је да смири нарастајуће ратнохушкачке

тензије. Држао се оне старозавјетне максиме да *блаж одговор ублажава јарост, а ријеч осорна увећава срџбу*. Говорио је, буде ли потребно да ће, гандијевски, предводити марш Крајишника према Загребу, да ће преговарати и са црним ђаволом за добро крајишких Срба, а у Книну ће након сукоба са Хрватима за Ускрс 1991. на повике да им се да оружје смирити масу чувеном реченицом: „Ја сам ваш ћаћа, а ћаћа не шаље своје синове да улудо гину“. И сви су знали да тако уистину и мисли. Својим емоцијама и духом безличну и обезвређену ратнохушачку реторику осмислио је и продуховио новим вриједностима.

Његове наступе као предсједника СДС-а слушао сам (и гледао) у Петрињи и Вргинмосту. У Вргинмосту смо се и упознали. Успио сам некако, послје ручка, да му приђем, упркос силној свити која се мотала око њега и „украдем“ му десетак драгоцјених минута. Разговор је углавном био конвенционалан, прекидан честим упадицама људи из његове пратње, новинара и обичног свијета. Замолио сам га да за један од наредних бројева „Српског гласа“ кога сам тада уређивао, направимо један опширнији разговор, са чиме се одмах сложио, али како рече, чим пронађе мало слободног времена. Међутим, како су се политичка збивања тада одвијала филмском брзином, до договореног интервјуа, на жалост, никад није дошло. Те деведесете стално је био на путу, обилазећи и најзабаченија крајишка села, ширећи идеје своје странке на најбољи могући начин - у живом контакту са сународницима, консолидујући уједно и партијску структуру СДС-а, смирујући све агресивније „јастребове“ у својим редовима. Крајина се просто свалила на његова плећа. И не само Крајина већ цјелокупно српство, рачунајући ту и дијаспору. Свима је импоновала његова харизматична личност, ерудиција и животна мудрост. Препознали су у њему несвакидашњу фигуру која се својом благошћу и очинском одговорношћу, може поредити само са скрушеношћу и пожртвовношћу Светог Саве. Не знам српског политичара који је за тако кратко вријеме на политичкој сцени постигао такав метеорски успјех и такву популарност. Међутим, било је и оних, нарочито међу политичарима, који су његов начин вођења политике сматрали непрагматичним. То је заблуда, његово бављење политиком било је само - неуобичајено.

У једном интервјуу рекао је да је његова онтолошка структура да свакоме вјерује и да неће да мијења своју људску природу, јер би неповјерљивост значила наметање његовој природи неких категорија и садржаја који су јој страни. Дакле, вјеровао је у личност, у индивидуалну особеност бића, у *изабрану* слободу као водиљу, неусловљену, која не манипулише људима. Само човјек са таквим осјећањем слободе могао је да каже: „Не бојим се никога до Бога.“ Етничке слободе је сматрао слободама групнога типа, које су власништво најбројнијег народа. „Таква слобода је условљена слобода која се дијели другима као милост и према властитом дозирању. Ствара се ограничена, регулирана и контролирана слобода као стална пријетња непослушним групама и народима.

Водећа етничка странка додјељује слободу као ударје за послушност. Српски народ у Хрватској је несклон оваквој слободи, он хоће да скупа са хрватским народом и равноправно гради демократску и слободну Хрватску“ - говорио је. „Наглашавамо да смо ми самостално и аутономно национално биће. Срби у Хрватској су дио српског народа, али се не одричу својих самосталних концепција. Ми желимо самостални интегритет. Немамо идеја о томе да инфантилно овисимо о матичној српској држави. Бит ћемо барем подједнако критични према режиму у Хрватској коју и даље сматрамо нашом домовином, као и према режиму у нашој матичној држави Србији.“ („Српски глас“ бр. 2, јун 1990).

Подсјећајући се данас на ове његове ставове и изјаве просто је невјероватно како су на њих били глуви и Туђман и Милошевић. Па чак и за урбане Србе у Хрватској његови наступи и тоналитет изреченог био је преоштар и неприхватљив. Као да нико није схватао да се само компромисом може доћи до рјешења. Али у томе је и био проблем - компромис није одговарао максималистичким прохтјевима „очева нација“ како Хрватске тако и Србије.

Ова његова карактеролошка црта, мирољубивост, једнако је била позната и Србима и Хрватима. Срби су је разумјели кроз поруку *да им служи а не да им буде вођа*, а Хрвати су је искористили за прљаве политичке игре као у случају објављивања фонограма разговора са Туђманом у „Данасу“, и са Бољковцем у „Слободном тједнику“. Намјера објављивања ових „разговора“ била је да се Рашковић прикаже као издајник, који иза леђа својих сународника прави погодбе са хрватском влашћу, на штету Срба, и да се на тај начин изазове раздор у СДС-у. На жалост циљ је у потпуности постигнут, јер накнадна саопштења СДС-а нису отклонили недоумице које су произвели поменути „разговори“. Његова отвореност и политичка наивност утицале су да из вида изгуби ону Цицеронову мисао да *говорник увјек мора да има на уму три ствари: шта говори, на ком мјесту говори и како говори*.

Да су у ову прљаву работу били умијешани и Милошевићеви прсти, кога је иначе Рашковић сматрао opakим и злослутним параноиком, није тешко прозрети. Приликом једне посјете Милошевићу, Рашковић му је изнио свој став о мирном маршу Срба до Загреба, који је сам назвао *српским усџанком без оружја*, који би био погодна прилика да се иностраној јавности предочи шта се у Хрватској дешава. Милошевић је овај предлог арогантно одбио, тврдећи да свјетски моћници разумију једино језик силе. Уз то је захтјевао од Рашковића *да наложи крајишким Србима да испровоцирају немире у Хрватској, те да организује убиства униформисаних Срба у Крајини, милиционера и војника, па да то прикрије зенгама, а послеје штога да повуче све своје посланике из Сабора*. Рашковић га је пренеражен слушао, ћутећи. Разговор је завршио одговором Милошевићу да он нипошто није погодна личност за такве послове. Убрзо послеје овог непријатног сусрета дошло је до објављивања поменутог фонограма у „Данасу“. Треба

ли и напомињати да је то урађено у вријеме „историјских преговора“ Милошевића и Туђмана у Карађорђеву. („Профил“ бр. 53, Драган Танасић: Заборављени тестамент Јована Рашковића).

Неприкосновени трибун, који је код већине Срба уживао огромно повјерење, симпатије и дивљење био је овом бруталном намјештаљком страшно погођен и психички разорен. Над њим је овим чином извршена егзекуција. Политички одстрел. Нанесена му је рана од које се, на жалост, више неће опоравити. Ускоро, затим, са овог свијета отићи ће - заувјек. Као и његови Крајишници из своје Крајине, само три године касније. Ми Срби смо чувени по томе што смо, кроз историју, започињали много, а започето ријетко кад довршавали. Да би створили велика дјела потребни су и велики мислиоци и визионари. На жалост, српски политичари од свих квалитета најмање су имали управо визионарских. А бавити се политиком без визије исто је што и бавити се умјетничким радом без надахнућа и инспирације. Политичар може ваљано обликовати будућност само ако има тачне представе о њој.

Напуштање овоземаљског свијета велико је искушење за све. Отрежњујуће, које наводи на промишљање о смислу људског битисања. Ријетки су они који су својим животом испунили своју мисију, а међу такве засигурно спада и Јован Рашковић. Само, Срби су, између осталих гријехова склони и брзом заборављању. Јован Рашковић је био човјек који је саосјећао и са онима који гријеше, а ми смо већ згријешили препуштајући такву једну громаду да тоне у ничим заслужени заборав.

Ћирај сећања - Небојша ДЕВЕТАК

Милица ЛИЛИЋ ЈЕФТИМИЈЕВИЋ

ЕПИСТЕМОЛОШКА ОСВЕТЉАВАЊА

(Бојана Стојановић-Пантовић, *“Побуна против средњих”*,
“Мали Немо”, 2006.)

У јанусовској природи језика као медија којим се обликују књижевна дела је и кључ за поновна ишчитавања и тумачења литературе у којима се увек може пронаћи неки недовољно уочени квалитет, неко својство које кореспондира са савременим теоријама и значењима. Потребно је само мало више смелости и надаре познавање истраживачких метода које се могу најоптималније искористити. Бојани Стојановић-Пантовић не мањка ни једно ни друго, шта више! Она на принципу разлике темељи своја истраживања и проналази пут до оних својстава литературе што откривају превратнички дух појединих аутора који су означили неслагање са постојећом књижевном праксом и настојање да буду другачији, модернији. Трагајући за оним што представља одступање од канонизованог система било да је у питању формација, епоха, књижевни покрет, топс или жанр Бојана Стојановић-Пантовић фокусира то што је од битног значаја за целокупну књижевност, те стога нуди једну нову верзију историје књижевности мозаичког типа, модернијих схватања и саобразнију поимању савременог читаоца. У теоријским приступима одређеном књижевном феномену какав је рецимо експресионизам, којем се ауторка више пута враћала, или жанру какав је песма у прози, она користи резултате претходника о којима је вишеструко обавештена а потом их надограђује смелим и оригиналним закључцима. Наново осветливши основе Кодерове поетике, она значај овог песника сагледава из перспективе његових савременика, као што и подвлачи његов утицај на данашње песнике. Подсећајући да је Кодер, који је живео у доба предромантизма, (1806-1891) и био у сенци Симе Милутиновића Сарајлије, Његоша, Змаја и других, неоправдано заборављен и потиснут другачијим тенденцијама, а да за његово оживљавање и враћање у литературу велики значај има његов тумач, историчар књижевности Божо Вукадиновић (1935-1974), који је до крајње реализације довео четири преостала Кодерова спева, а

нарочито препис “Словара”, односно “Митолошког речника” сачуваног у рукопису, а који се појављује трудом Алека Вукадиновића брата, Боже Вукадиновића и настављача кодеровске језичке линије, Бојана Стојановић-Пантовић показује да се Кодеровим делом озбиљније позабавио и историчар Миодраг Поповић који је у својој монографији о романтизму јасно рекао да је за данашње песнике Кодер изазовнији не само од Сарајлије него можда и од Лазе Костића. Наглашавајући Кодеру окренутост тајни језика, његова космолошка и филозофска интересовања којима је обогата поезија тог времена, Бојана Стојановић-Пантовић запажа да је то привукло и савремене проучаваоце његовог дела Саву Дамјанова и Небојшу Васовића, али и да је отворило путеве развоја поезије у правцу ирационалног, заумног, мистичног, што ће кореспондирати са традицијом женског писма. Она даље истиче да је Кодер инсистирао на стварању над-реалног језика вишег реда који упућује на духовне ентитете и метафизички поглед на свет, као и да је он вероватно једини песник од романтичара који је већ средином деветнаестог века формулисао властиту поетику у чијој сржи је свест о аутономији песничке уметности, за разлику од дотадашњег утилитарног погледа на литературу. Бојана Стојановић-Пантовић уочава да основе Кодеровог херметичког песничког говора почивају на басмама и нашој езотеријској и окултној традицији из женске усмене поезије, али и да је његов поглед на свет гиноцентричне орјентације која је заправо антиципирала нови сензибилитет што се у том веку већ најављивао као нова стилска формација, а то је симболизам. “Реч је о једној апсолутној неприпремљености ондашње српске, али и хрватске јавности за суочавање и читалачки договор са делом које апсолутно одудара од логоцентричне, миметичке и семантичке предвидљиве, традиционалне поезије, дакле од једног ухотаног хоризонта очекивања, каже ауторка наглашавајући да се песник користио деконструкцијом жанровске поделе на лирско, епско и драмско. Његове “Роморанке” сведоче о напору проналажења јединственог језичког система који ће манифестовати свеукупност бића и света, а да приступ том језику-ребусу мора бити заснован на интуицији, како се иначе мора тумачити језик симбола. Она наводи огрешења о Кодера од стране тадашњег жреца литературе Јована Скерлића који је оспоравајући вредност Кодерове поезије заправо тачно уочио да је реч о симболистичком карактеру Кодеровог песништва. “Болесно оригинални речник” је управо вредносна одредница у најпозитивнијем смислу речи коју је време потврдило јер се кодеровска линија у поезији и данас реализује, а у време процвата авангарде била је темељ за смеле узлете “изван средишта”, да се послужимо ауторкином одредбом.

У књигу “Побуна против средишта” ушли су текстови писани разним поводима, као предговори, критике или самосталне студије и огледи, мада њихова иницијална намена остаје по страни будући да су тематски структурисани и да чине јединство управо одговором на насловом постављени циљ. То нарочито потврђује

свеобухватни одељак посвећен развоју и конституисању песме у прози под насловом: “Песма у прози као двострука родовска фигура”. У тежњи за историјским и теоријским одређењем овог жанра ауторка указује на његова хибридна својства и присуство још у библијским текстовима тврдећи да је до поетичког конституисања дошло у западноевропској књижевности када су романтичари Иго, Новалис, Клајст, По и други, осетили потребу да искораче из постојећег нормативног оквира и створе неку нову форму која би адекватније изразила њихову иновативност, индивидуализам и снагу маште њиховог генија. Та врста побуне против жанровских ограничења уродила је развојем нових прелазних форми какве су новеле у стиху, еп, лирски роман и довеле до фрагментаризације и раслојавања форми поезије и прозе до њиховог прожимања, као и до превласти слободног стиха који је давао више маха песничкој мисли што је тежила ослобођењу од крутих правила метрике.

Бојана Стојановић-Пантовић прецизно дефинише песму у прози указујући на сличности са поезијом и прозом, али и на оно што је диференција специфика самог жанра, а у чему јој сигурно помаже и властито искуство творења ове форме у њеној недовољно запаженој, вредној песничкој књизи под називом “Бескрајна”. Она такође осветљава пут којим се кретао овај жанр између XVIII и XIX века до њеног ревитализовања у другој половини XX века када се изнова појављује као разрешење од претеране употребе слободног стиха и колоквијалног говора. Посебну пажњу посвећује неговању песама у прози код савременика: Стевана Раичковића, Љубомира Симовића, Данилова и других.

За темељније представљање овакве теоријске књиге било би потребно много више времена, но што ова прилика то допушта, стога још само неколико акцената везаних за ново, другачије читање оригиналног и критичарског писма Исидоре Секулић о којој је много писано а да као што видимо из ове књиге, није исцрпilo све димензије њеног свеобухватног дела. Савремен приступ прозном првенцу Исидоре Секулић, “Сапутници” подразумева виђење из перспективе симболике наслова, жанровског тумачења и анализе топоса самоће, резигнације, отуђености и еротских конфликта, што су одлике модерне лирске прозе. Као и у претходним студијама и у овој се врше компаративна истраживања и контекстуализовања која доводе до валидног вредносног суда, али и до ситуирања писца у европски културни миље. У том смислу Бојана Стојановић-Пантовић ће Исидорине “Сапутнике”, књигу која је отпочетка погрешно читана јер се није уклапала у Скерлићев виталистички концепт, потпуно превредновати поставивши је на место угаоног камена темељца савремене, модерне српске прозе, коју ће наставити Црњански, Винавер, Краков, Васић, једном речју писци експресионистичке оријентације, јер се већ код ње врши не само дисторзија приповедачког поступка него долази до радикалне промене погледа на свет, до ослобађања женске самосвести и до детабуизираниог говора који ће се нарочито испољити у роману “Ђакон Богородичине цркве”.

Тумачећи Исидорино поимање еротског у овом роману, Бојана Стојановић-Пантовић констатује да се у рецепцији стваралаштва ове најумније Српкиње, како су је многи доживљавали, толико тога променило на прави начин што потврђују и поновна штампања њеног опуса. Ново виђење овог романа који је сматран религиозним иде у правцу расветљавања еротског, односно антагонизма између полова који се уместо хепиендом завршава разлазом, Ђакон остаје заробљен у оковима догме а Ана Недићева своју женску осујећеност трансформише у осветољубивост одлазећи за невољеног доктора Пашковића. Такав развој догађаја у роману истраживач види у експресионистичком поимању примата еротског над душевним. Иако су у књизи “Побуна против средишта” посебно дата три текста у којим се анализирају три аспекта стваралаштва Исидоре Секулић, они творе јединствен духовни профил ове врло комплексне списатељице и критичарке. Њено виђење односа литературе и критике посматра се из перспективе аутентичности, те је за то потребан таленат, односно онај “ретки спој уметника и научника који мора поседовати и широку културу и познавање укупне књижевности без чега нема ваљане критике”. Међутим из понуђене анализе Исидориних критика јасно је да упркос свему томе критичар повремено поступа као човек од крви и меса, што значи недовољно дистанцирано од дела, да некад пада у опасност да делу дописује смисао које оно нема, и да му треба довољно луцидности да уочи све оне танане слојеве дела, нарочито поетског какви су звучање и значење што је нарочито добро уочавала код Настасијевића, потврђујући да критичар мора такође бити и уметник.

Компаративно осветљавајући различите поетике и појаве у дугом временском интервалу са акцентом на оном што је превратничко и што помера традиционално поимање књижевности Бојана Стојановић-Пантовић је понудила другачију модернију историју књижевности која епистемолошки осветљава никад до краја дефинисану књижевну уметност, али и теоријску мисао која је прати. Са ауторитетом врсног познаваоца и тумача она ревалоризује и редефинише општеприхваћене ставове темељећи их на прецизној научној апаратури.

Славица ГАРОЊА РАДОВАНАЦ

ВИШЕСЛОЈНО КЊИЖЕВНО ШТИВО

(Анђелко Анушић: „Адресар изгубљених душа“, Стилос, Нови Сад, 2006)

У малој, али драгоценој продукцији српских писаца који су дужи временски период стварали у Хрватској, недавно се појавио и роман Анђелка Анушића под метафоричним насловом *Адресар изгубљених душа*. У наглашеном песничком дискурсу, у форми проширеног поднаслова, аутор наглашава да је ово *роман о посуђеном животињу у двадесет и две приче које ће се једном причајти*. И иначе, овај кратак роман одликује, и у формалном и у семантичком смислу, јак поетски набој, као исказ по којем се стваралаштво Анђелка Анушића све више препознаје. Сем што га карактерише метафоричан поетски језик, густе симболичности, свака од 22 повести, условно поглавља, такође су поетски насловљене, не без дослуха са библијским језиком (*Прашина, све је прашина, над прашином, вели прогнаник*). И сама романескна форма је крајње разлабављена, тако да се свака од повести може читати засебно, са тек понеким заједничким јунаком у симболичкој функцији. Ипак, све њих обједињује заједничка тематика - живот учесника и изгнаника након грађанског рата на нашим просторима, који све више поприма облике једне велике духовне катаклизме на овом простору Балкана крајем деведесетих година 20. века.

Иако говори о недавно минулим трагичним догађајима, аутор пре свега и изнад свега остварује уметнички текст, где високосимболичним језиком говори, и то само у одабраним секвенцама/поглављима о наведеним догађајима, никада их не именујући колоквијалним језиком, чак ни на нивоу информације. Сугерисањем језичких слика, пажљивом читаоцу лако се намећу асоцијације о којем времену и простору, и нарочито о каквим јунацима (а они су већином Срби Крајишници) је реч. У крајње олабављеној романескној форми, са смелим асоцијативним и историјским повезивањима и вертикалама (попут навода речи цариградског прогнаника „непознатог имена, казане у Фиренци маја или јуна 1453“, у директном споју са речима „рашчињених људи са врбовим прутом у руци“, „свргнутих Домаћина“ са Саве, Дрине и Уне из „Међуречне

Атлантиде“, тј. из Непостојеће Земље, ствара се вишеслојно и снажно, експресивно књижевно штиво. У фантазмагоричним фрагментима смењују се тако приче о појединцима последњег Нечовештва који од виђених и претрпљених призора ужаса скрећу с ума (као Коста из прве приче пред којим су млади бојовници са шаховницама на рукама, бацили унука у бетонску мшшаницу у раду); ту су ликови-симболи страдалника из првих „чистки“ по хрватским градовима („дезинсекција од портирнице до ординације“), доктора који је истраживао јаме из другог рата, па склоњен у болницу за умоболне, изданих и разочараних војника у избегличкој колони, које писац назива Крајпуташима са Војне Границе, која се и иначе као симболички топос стално провлачи у разматрању људских судбина, или судбина читавог једног нација са овог тла (*Хијерборејски мук*). Концетрично проширење поља значења, односно, сазнање, да на овом тлу време за српски национ као да је стало, представља и на неки начин централна повест Старице (Босилке) која у избегличком кампу садашњем, кроз симболичан али и препознатљив крајишки идиом приповеда о страдању прошлом, не појединачном, већ масовном и колективном, од истих војника са „оним словом“ (ушашким знаком - У), у чему се, по свој прилици, препознаје њено искуство уласка у предворје смрти - логор Јасеновац на Сави: *...Мој родане, ово је већ виђено. Исто ово је било и онда, само мало друкчије. Ко да сам се вратила у онај вакај, сјала у своје сјоје босих ногу...* Приликом раздвајања са шестогодишњом кћерком у логору Јасеновац, прекида се и ова прича о Старици, са пишчевим коментаром: **ОСТАЛА ЈЕ ЗАРОБЉЕНА У СВОЈОЈ ПРИЧИ.** Многи сегменти менталитета Крајишника дотакнути су у одабраним поетским пасажима и причама, попут сегмента о Петру Урици, који је жалио да земља-крчевина остаје необрађена и обрађивао све што је било напуштено, да би са последњим избеглицама, како горко-хуморно примећује писац, „припадницима јулијанског календара“ стигао и сам у Војводину, на којој неће дочекати ни прву зиму, пресвиснувши за својим остављеним крчевинама. Супротан пример је хапшење Голуба Горевине интелектуалца и уредника листа *Одњишће*, који је оптужен за изазивање „пожара ширих размера“ или Илије Змијанића, званог Гуслар, који због песама и урамљене слике „познатог сакупљача народног блага“ одведен у привремени затвор, чекаоницу железничке станице, одакле је, кроз четири дана, изнет мртав. У *Складнићаревој Књизи сјрадања*, у том густом сплету људских судбина-симбола, има и ведријих сцена: препознавања, успешних на страни, избегличких и-мејл порука, спајања нити коначно покиданих односа и судбина. Симболичан завршетак у том смислу, представља и писмо докторке Финке Преслице, са високим степеном аутентичне исповести, о разлозима, зашто је морала да потпуно промени свој идентитет и измисли ново име, Марта Загорац, са већ приметљивом, траумом прогоњене, да би била остављена на миру, али и непрестано понављала ко је. Завршни акорди овог романа, војничка исповест о несталој колони цивила код Бузете на Банији, помешана

са фантазмагоричном фолклорном визијом морије која најављује и лично страдање војника РСК - препад „олујне“ војске која све заједно, и мртве и живе и рањене трпа у хладњачу из које ће он само чудом преживети, довршава се једном суптилнијом, не мање трагичном сценом - човек и жена са псом који им је спасао живот не одлазе са колоном, јер возач неће да повезе и пса - све то уоквирено експресивним ауторским коментаром - С ХОМЕРОМ НЕТРЕМИЦЕ НА ПУТУ БЕЗ ОДИСЕЈА којим се роман и завршава.

У наглашено модерном дискурсу, овај роман има и својеврстан додатак „за амбициознијег читаоца“, што одражава и позицију из које је настајао и сам роман. У завршном, такође високосимболичним језиком исказаном коментару, аутор заокружује своју визију, неопходним успостављањем паралела између појединих догађаја, ликова и радње, као и сопственим искуством, све то песнички наткриљујући библијском парафразом са почетка дела - прашина, света прашина над прашином, све је, чиме заокружује у овом делу свој укупан тематско-уметнички ангажман.

Владислав ЂОРЂЕВИЋ

ТУРСКИ ДИВАН

(Борис Лазић, *Центар за културу, Пожаревац, 2005*).

Извор српске националне свести је православље, тачније светосавље. Оно је, речима владике Николаја, „ентелехија” српства. Срби неправославне вероисповести могу осећати инконгруентност између свог националног и верског идентитета. Један од њих Борис Лазић, путописац и песник, у „Турском дивану” тај несклад покушава да отклони инсистирајући да је *језик*, а не *религија* национални *principium divisionis*. О томе у „Турском дивану” изричито пише на три места:

1. Писац најпре са негодовањем спомиње „неке радикалне струје, у оквиру православне цркве” (sic) које „обзнањују да Србе православље чини то што јесу” (стр. 13). По њему, носиоци таквог становишта су „верски фундаменталисти” (стр. 13). Носиоци таквог става нису „верски фундаменталисти” него они који објективно сагледавају националне идентитете: на западном Балкану националну свест обликовале су три религије (православље, католицизам и ислам). Покушај писца да на место верског критеријума успостави неки други „обухватнији од саме вероисповести” као што су „језик”, „култура” и „цивилизацијски обрасци” (стр. 13) представља замућивања основне истине: православна вера лежи у темељу православне цивилизације, муслиманска вера исламске цивилизације, а католичка и протестантска вера западне цивилизација. Никава релативизовања не могу довести у питање ту основну цивилизацијску поделу.

Писац наставља да развија своју у основи погрешну тезу по којој су поред верских фундаменталиста, и „комунисти” и „атеисти” такође били ти који су шездесет година „од вероисповести стварали народности” (стр. 14). Стварање националне свести на основу религије није производ комуниста. Оптужити за „стварање Неодрживих (sic) државних творевина” „комунисте” и „стаљинисте” и њихову „тоталитарну идеологију” (стр. 14) значи пренебрегавати чињеницу да су садашњи национални идентитети на западном

Балкану постојали давно пре доласка комуниста на власт. Западни Балкан познаје старе етникуме: Србе, Хрвате, Босанце, Македонце, Дукљане (Дукља је, сведоче историјски извори, најстарија држава Јужних Словена) и многе друге. Они нису продукт „комуниста” већ историјског трајања старог хиљадама година. Западни Балкан познаје и многе друге нације. Оне су се развиле на основу специфичне регионалне или државноправне свести (Славонце, Далматинце, Дубровчане), језичке свести (Цинцари, Јевреји, Турци, Словаци, Русини, Украјинци, Немци), идеолошке свести (Илири, Словени, Југословени), чак и професионалне свести (Власи). У сваком случају, генеза националног идентитета међу Јужним Словенима изузето је сложена и не може се сав њен настанак једноставно приписати „верским фундаменталистима” и „стаљинистима”. Учинити то значи придати им превелик значај. Лепити етикете и олако изрицати осуде није упутно у једном огледу који претендује на аналитичност и суптилност.

2. Развијајући своју тезу о ирелевантноси религије за национални идентитет писац надаље пише: „У Србији се и данас, парадоксално, само на темељу конфесије, не рода нити језика, сматра да Срби мухамеданци нису, у смислу етничком, Срби него муслимани, Бошњаци, и није морално-политички подобно нити политички коректно другачије писати о томе него као о свршеном друштвеном чину” (стр. 66). Нимало није парадоксално да се на основу конфесије развијају национална осећања. Разврставање по конфесионалном кључу није спецификум само данашњег времена и само нашег поднебља. Индијци су се поделили по верском кључу. Босански, Муслимански („Турски”) национални идентитет није производ модерног времена, већ је веома стар. У средњем веку су окосницу босанског идентитета чинили крстјани, а у новом веку муслимани. Осим тога, примере те врсте налазимо и другде: становници Индије, Ирске и других земаља разврставају се по конфесионалном кључу иако имају исто национално порекло. Пакистанци и Бангладешани су муслимани, Индијци Хиндуси; Ирци католици, а Енглези англиканци).

3. Писац настоји да успостави језик као мерило народности тврдећи да се Андрићева српска свест корени „у духу народном, у песми („Сви ми, неко више неко мање, водимо порекло из наше народне песме“, бележи Андрић), не у цркви нити вероисповеди. Корен пресми је старији и није свако исте цркве верник, нити је сваки човек верујући – али баштиник и крштеник једнога језика јест, а у језику је садржан мит, прадавни поредак свести. Култ је једно – културни образац друго. Једно се нужно не изводи из другог иако парадокс култура хоће да у њиховом корену превасходи феномен ирационални, религијски” (стр. 98).

Сличну идеју писац је изнео и у „Белешкама о Аркадији” (Књижевна омладина Србије, Београд, 2000) тврдећи да се „у

двадесетом веку бесрамно манипулисало чињеницама, и од верског припадништва сварало национално и националистичко поимање `хрватског` Дубровника” (стр. 66).

Пишчев покушај да успостави језик као критеријум националног идентитета је романтичарски и у суштини анахрон. Хердер је сматрао да језик најбоље одражава дух народа (*Volksgeist*), народну душу (*Volksseele*) и да је стога само он темељ националног идентитета. У том смислу Вук Ст. Караџић је делу „Срби сви и свуда” сматрао да су штокавци „сва три закона”, тј. све три вере Срби. Такво романтичарско становиште је анахроно; данас га нико више не заступа. Данас се зна да на национални идентитет не утиче само језик, већ и други критеријуми, међу којима је религијски један од најважнијих. Религија је негде најважнији генератор националног идентитета. Белгијанци се осећају Белгијанцима јер су сви католици иако припадају трима етничким заједницама: фламанској, валонској и немачкој. Холанђани калвинистичке вере су образовали Холандију, а Холанђани католичке вере (Фламани) који говоре истим холандским језиком и којих данас има 5,5 милиона ујединили су се са истоверским Валонцима који говоре француски и који су им инородни. У Ирској је, насупрот белгијском случају, религија дезинтегративни чинилац. Иако станују на истом острву и говоре истим језиком, католици се осећају Ирцима, а англиканци Енглезима или Британцима. Географско-историјски чинилац такође је битан у одређивању националног идентитета. Аустријанци и Немци се осећају припадницима две нације иако говоре истим језиком. Швајцарци се, насупрот томе, осећају припадницима једне нације иако су језички и верски подељени; верски на католике и калвинисте, а језички на говорнике немачког, француског, италијанског и ретороманског језика. Насупрот томе, Американци, Новозеланђани, Аустралијанци, Јужноафриканци и многи други говоре енглеским језиком али се не осећају Енглезима.

На западном Балкану, супротно Вуковом предлогу, управо су религија и историјска свест кључни чиниоци у одређивању националне припадности. Католици су Хрвати (чак и ако живе изван Хрватске), муслимани су Босанци (чак и ако живе изван Босне), православци су Срби (чак и ако живе изван Србије). Неки православци који живе у Црној Гори осећају се и Црногорцима имајући у свести своју историјско-географску посебност. Они који су атеисти или припадници неке друге религије национално се одређују према свом верском пореклу; особа чији су преци били католици осећа се Хрватом, чији муслимани Боснацем, а чији православци Србином. Језик, у случају западнобалканских народа, емфатично *није* чинилац националног идентитета; то је – супротно Хердеровом, Вуковом, романтичарском концепту којег је некритички преузео писац „Турског дивана” – верска и државноправна посебност.

Путописац се похвално изражава како о једној православној

царевини (Византији), тако и о једној исламској (Османско царство). Благонаклон је према неправославним иконоборачким хришћанским јеретицима: античким (монтанистима), средњовековним (палвићанима, богумилима – бабунима, патаренима, катарима, албижанима, валдезијанцима) и модерним (адвентистима). Св. Сави посредно пребацује идолопоклонство (стр. 30) и, уопште узев, православнима спочитава „обожавање слика” (стр. 33). Он, дакле, не прави разлику између указивање почасті незнабожачким боговима (идолима) и хришћанском Богу и Његовим светитељима; његов је приступ, дакле, практичан и чувствен. Православни приступ је, напротив, теоретски и апстрактан. Православни, следећи закључке VII васељенског сабора (II никејског) којег је сазвала царица Ирина (780-790), намесница цара Константина VI (771-797), одржаног септембра и октобра 787, праве теоретску разлику између обожавања, богопоштовања, богослужења, клањања које се исказује само Богу и Хлебу и Вину претворенима у Тело и Крв Господњу (*latreia, adoratio*) и поштовања, указивања почасті светима и иконама (*proskynēsis*). Уопште узев, за писца „Турског дивана” „јерезе” су „носиоци друштвене, културне, националне еманципације” (стр. 36).

Писац повременим антиправославним сентиментом као да жели да сугерише независност српског националног идентитета од православља. Тако се он сећа „последњег, од унижених српских владара” Стефана Томашевића (занемарујући да је он био босански краљевић и од невоље српски деспот) истичући да је он био „богумил” (тачније би било рећи „крстјанин” јер је богумилско име било непознато у Босни), а пред смрт и католик (стр. 36). Свакако, било је неправославних Срба, чак и великих имена (Андрић, Селимовић) које писац у том контексту и спомиње (стр. 97), али, у таквим ретким случајевим по правилу је реч о особама које се национално сврставају сећајући свог верског порекла. Слично важи и за Хрвате некатолике. Они се осећају Хрватима сећајући се свог католичког корена. Писац „Турског дивана”, Србин неправославац, одлучно се опредељује за српску националност верујући да национална припадност исходи првенствено из његовог говорења српским језиком. Истина је заправо да се он опредељује за српску националност јер поседује свест о свом православном пореклу. Писац свесно потискује религиозни чинилац (православно порекло), чак га самосвесно негира, указујући на *језик* као на кључни чинилац националног опредељења, али то је очигледно самозаваравање, јер када је реч о западном Балкану, националну свест не детерминише првенствено језик, већ традиционална верска припадност, макар она била потиснута или прекинута, као што је случај са писцем „Турског дивана”.

Драгица С. ИВАНОВИЋ

ЗЛАТОУСТИ СТИХОВИ

(Андрија Радуловић: *Снијежна азбука*, Октоих, 2007.)

Одавно свикли, што због овисности о Гутенберговом открићу што због неопирања увреженим обичајима, да слова замишљамо превасходно као црни траг на белом папиру, можемо се наћи у чуду пред “снијежном азбуком“, у којој се слова вежу једно за друго као влажне пахуље кад стегне мраз.

Страх од белине, већ и Малармеу добро познат, као неспокојство пред празнином неисписане хартије, која може, буде ли песникова борба са њом успешна, призвати песму, страх је који Андрија Радуловић није искусио. Доследан контрасту црног и белог, преосмислио је њихове улоге, као што је преосмислио и превредновао многе митске садржаје и веровања дубоко укореењена у свести човека данашњице, тако да, опречно уобичајеном схватању, снежна слова исписују “кара-књиге“. Контраст је Радуловићу, и иначе, веома битан. Предности ове стилске фигуре, тако присутне у нашим народним, како јуначким, тако и лирским песмама, у савременој поезији ни близу нису искоришћене у толикој мери. *Снијежна азбука* је у целини заснована на контрасту, који се није задржао на уобичајеној антители два семантички супротстављена појма, омеђаном границама једне песме или још уже, уским оквирима једног јединог стиха, већ је пробио све међе, и прожео све сегменте ове књиге, претварајући је у неприкосновено сведочанство о јединству супротности. Начело контраста је уочљиво и у самој композицији књиге (довољно је поменути да се песме *Пекар* и *Ојачар* налазе једна поред друге), и у говору у којем архаизме често смењују неологизми и туђице (са једне стране “јагњице златоруне“, “извезене таваје“, “лумбреле“ и сл. а са друге “фарови“, “барбике“ и “портпароли“), и у неочекиваном стапању лирског и иронијског.

Иронијом се овај лирничар брани од сентименталности, од излишне патетике, замке у коју је врло лако упасти. Радуловићева иронија иде од најпрефињеније, благохуморне (као у песми *Свишцац*, када за “бркајлију, костоломца“ каже да је *Знао ћирилицу / и рачун до*

сїио / ѿолико и живио), па све до опоре и реске, којом се обрачунава са својим временом и још више са својим савременицима, о чему најбоље сведоче песме *Вјештица*, *Сїари Грци данас* и *Писмо Чаславу Милошу*. Но тај обрачун са вештицама које су “мутирале“, писцима који “преписују“ и необразованом светином, која не би ни знала за Аристотела да није филмова о Александру Македонском, још увек не значи да се песник у потпуности приклонио прошлим временима. Он их, додуше, призива, он их изнова сагледава, настојећи да открије *како се дозивамо кроз годове*, како смо од “тенца“ стигли до савремених вештица. Ни једног тренутка се Радуловић не опредељује за прошлост, мада је, када о њој пева, најчешће присутан елегичан тон, тек понегде нарушен каквом симпатичном пошалицом. Ни митска, ни национална, па ни породична прошлост нису нешто неприкосновено. Када помиње своје претке, неће пропустити да помене (опет иронија!) и њихову оставштину: *судове и ѿаїије / од којих боли глава*; када посеже за неким митским предлошком, стичемо утисак да то чини превасходно због тога да би извршио депатетизацију мита, као у песми *Тенац* (вампир, како стоји у фусноти), иначе једној од језички најбогатијих Радуловићевих песама, која због своје изузетне мелодичности постигнуте упркос наративности и дугом стиху којим је писана, завређује да буде пренета у целини:

*Тукло је камење крововима мукло ноћу
расковник боквица хајдучица ѿражили се
а изгорио силан ѿамјан восак и гас за фењере
Поїенчио се рођак комишија кум и браїи
Миленко пошїиени и све ѿако док му не одоше
у сватїове окићени злоговином и бијелим луком
као Војводи Влашком шїио је јађњице златїоруне
воденичарке крило и у ноћно сїадо уїїјеривао*

*На гробљу пог сїиїјенама сачекао их поун мјесец
са зеленим зубима*

*Из гроба побила куїина
а у вампире вукодлаке и остїалу војску
више нико одлазио није*

Иронијски однос према миту и прошлости, што нам доказује и ова песма, не води одбацивању, порицању, негацији, већ једном другачијем, знатно реалнијем сагледавању, које омогућава да прошлост и садашњост више не буду подвојене. Не идеализујући прво, не одбацујући друго, Радуловић проналази начин да их повеже и стопи не само на нивоу узрочно-последичних односа, већ и у много вишим сферама. Какав је био свет и какав данас јесте, песник нам дочарава без имало улепшавања, а не остаје скривено ни то како он такав какав јесте ипак опстаје, и још више, како уопште заслужује да постоји. Призивање Достојевског и његове мисли да ће

лепота спасити свет, и то баш у песми *Сојеница* која започиње тмурним стихом *Данима дан њразних очију влада*, води нас ка одговору. Поезија је “свебиље” које ниче из потопљених снова, поезија је лепота која спасава и уздиже свет. То је Радуловићу потпуно јасно.

*А лијепо знам
одувјек сам знао
да је поезија
најбитнија на свијету*

стоји у песми *Дјетињство*. Све што би да опстане, све што би да траје, хоће у стихове. Песник, као ковач, као Хефест, бог ватре и њен првотни чувар, *кује слово по слово*, творећи песму, а са песмом и наду да ће захваљујући њеној лепоти из ове свеопште катаклизме продуженог трајања, из ове агоније која траје већ столећима, васкрснути свет и све што је у њему вредело.

Својом најновијом збирком песама, Андрија Радуловић је доказао да је вешт у претварању времена у слова, и да су слова његове “снијежне азбуке” кадра да створе златоусте стихове, међу којима има и оних што би да се одметну у вечност.

Љиљана ЛУКИЋ

ТРАГАЊЕ ЗА СОПСТВОМ

(Ранко Павловић, Лов, „КОВ“, Вршац, 2007)

Мало је писаца из Републике Српске који су подједнако заступљени у издаваштву и периодици и с десне и лијеве стране Дрине. Ранко Павловић је један од тих ријетких који својом свестраном књижевном дјелатношћу обогаћује српски литерарни корпус.

Иако је Ранко Павловић (1943) објавио неколико збирки пјесама, најбоља, најсублимнија и најупечатљивија је збирка „Срж“, (2005), коју је тешко надмашити јер је поставила високе узусе књижевних вриједности.

Најновија Павловићева пјесничка књига под насловом „Лов“ неким својим цјелинама подсјећа на квалитетне пјесме из „Сржи“ и то на фону интимистичке поезије, елегијског и меланхоличног штимунга (који сублимише пјесникове емоције у парадигму његових сјећања и снова).

Поетска збирка „Лов“ састоји се из следећих циклуса: „Лов“, „Цвијет, дјевојчица“, „Завичајне“ и „Хиљаду лијепих лица“ укључујући 51 пјесму.

Први циклус „Лов“ отвара се пјесмом „А Иван Бездомни чека и чека“, пјесмом са дубинским значењем која спаја два тематска мотива о пјесниковом трагању за „другом обалом“ и спознајом среће (лични мотив) и трагање за „Капијом спасења“ Булгаковљевог јунака Ивана Бездомног (општи мотив). Тако се лично и опште преплићу у чудној симбиози, уз увођење још једног мотива о судбини умјетникових рукописа. Оно познато Булгаковљево схватање да „рукописи не горе“ преобраћено је у могућност да „рукописи ипак могу сагорјети“. Тиме пјесма добија трагичан призвук јер бијег на другу обалу је само фиктиван спас уколико писца не наслиједе његова дјела и не наставе његов живот надвладавањем физичке смрти. Дубоко мисаона, са значењским контекстом који се не нуди на први поглед, ова пјесма је успјела творевина, могло би се рећи антологијског значаја.

Пјесник даје наслов овом циклусу, а и збирци, по пјесми „Лов“ у којој је људски живот „сламка међу вихорове“ јер се у

природи води стална борба (не истиче ли то и Његош?). Започињући као лагодна игра (да се „сити наиграмо“), лов постаје виши степен одржања у животу („да се наједемо и опстанемо“), али убрзо прелази у ритуал одбране („онда смо ловили друге ловце / да не лове нашу ловину“) да би на крају дошао парадокс („па смо почели да ловимо самн себе“), који се завршава поентом („јер ко једном крене у лов - не зауставља се“). Ехо Настасијевићевих стихова „Лове, а уловљени“ примјетан је у овој Павловићевој творевини премда су и једна и друга пјесма специфичне, свака на свој начин.

У лијепој пјесми „Срчика“ сублиминисани су Павловићеви поетски супстрати: мисаоност и емотивност. Уосталом, продор у суштину (срчику) је сан свих мисаоних људи, али пјесник оваплоћује ту људску чежњу емоционално, присно, поистовјећујући се са предметом своје жудње:

*До своје средовјечности кад израстиао је дан,
срчика којој се тек почела назирати срж,
прожела је моје кости, моје срце, моју мисао.*

Та суштина јавља се као прозрак, „тања од нити сна“ и као што се изненада јави, ненадано ће и нестати. Чим ноћ освоји „дјелић васионе“, она ће се расплинути и, како пјесник каже, „слутим“, стопити с треперавом свјетлошћу далеке звијезде.

Тежњу за спознајом суштине пјесник допуњава пјесмом „Суштина лета“. Пјесма је прегнантна, дубинска, емотивно узаврела, сва заснована на парадоксима:

*Тек кад се на земљу спустимо,
спознамо суштину лета,*

пјева пјесник, истичићи тежњу ка висинама као једну од битних одредница свих оних који од живота траже неки виши смисао, неку трајнију и чвршћу везу. Свакодневна борба са животом доводи нас у разне ситуације које спутавају наш замаха, али „да нема тих болних приземљења, / не бисмо ни знали шта је то жудња за летом“.

Празнина је исто тако једна од категорија којој пјесник посвећује своје стихове. Борхесовски лавиринт прати човјека и он је увучен у његове кругове. У пјесми с насловом „Празнина“, необичном лирском медаљону, празнина је и изван човјека и у њему самом, те се пјесник пита: „И у којој празнини, кад за то дође вријеме, / тебе да тражим, мој брате изгубљени?“

Пјема „Коначно“ трагичан је лајтмотив живота, у коме се све прије или касније оконча, само је смрт безвремена „у својој коначности, само је она коначна (?).“

Овој теми, теми смрти, Павловић посвећује пјесму: „Одлазак пријатеља“ а наговјештаји смрти дати су и у пјесмама: „Тиктакање“, „Сасвим обичан дан“, „Прерана јесен“ и „Тренутак истине“, у којој се смрт прихвата као датост, као тренутак „последњег замаха крила“. Персонифицирање смрти у виду птичијег лета, који сим-

болишу двије бијеле голубице, стапа се са визијом даљина у које се одлази у неповрат.

Смрт је једна од великих тема лирике од њених најранијих дана и, како је рекао Толстој: „Човјек чим научи да мисли, мисли о смрти.“ У пјесми „Дођи, узми месо!“ Павловић пркоси смрти с врха пирамиде коју је градио „смјерно, цијелог живота“. Пјесник позива смрт да узме „месо, кости, крв, утробу“, али да му остави душу:

*Нека душа њросџа, ко вучица жладна,
као удовица у својој осами,
њохрли њустџињи, нишџавилу, маџли,
или ка бескрају - да сџозна истџину.*

Та спознаја истине мучи пјесника чија поезија има и филозофску конотацију, Зато је Павловићева лирика лирика модерног сензибилитета, поезија човјека који загладан у космос тражи одговоре на питања која муче човјечанство од постанка.

Овдје се чује далеки ехо архетипских и митских варијација као и одраз садашњих спознаја (пјесма „Дивље звијери“). Павловић ће склон и симбиози мисаоних и родољубивих елемената, што је нарочито дошло до изражаја у пјесми „Трпеза на сред њиве“. Ту „војници из памћења“ бахато „посједаше за трпезу“ оновремених (ратара) и лијеп чин празничког ручка нарушен је доласком хорди са запада „које носе главе наших предака“.

Павловић маестрално постиже смјењивање реалног и иреалног, оновременог и митског, садашњег и сновидећег. Пјесников паноптикум је чудовишно оркестриран, у њему се смјењују појмови добра и зла и архитектоника пјесме је тако исказана да су прве три строфе посвећене добру, а потом долазе три строфе у којима је доминантно зло.

Двије строфе на крају пјесме су као врста неког епилога: непријатељи уништише све а пјесник на крају поручује:

*А џи, из чије куће с друђе сџране џоџока диже се
сџуб џлавичасџоџ дима, жладаш и смјешкаш се,
не слуџећ' иџа ће с џвојом џрџезом суџра биџи.*

Симболика која избија из ове пјесме даје јој специфично обиљежје. Мотивски пјесма је на оригиналан начин исказала родољубље, што придоноси њеној посебној вриједности. Не треба заборавити ни лексички израз, чему придоносе ријечи: трпеза, погача и посебно упечатљив израз: отченут („отченуто парче руменог сунца“).

Нека врста родољубивих пјесама дата је и у циклусу „Завичајне“, у коме десет пјесама чине складну цјелину, везану за пјесников завичај: његово родно село Шњеготину. Пјесник је и у ранијим збиркама пјевао пјесме о свом завичају, о драгим особама, оцу, мајци и браћи. У овом циклусу то је сјећање на некадашње родно село, на локалите који га окружују. Павловић мајсторски даје

описе села, бирајући карактеристичне појединости тако да су слике предјела и људи упечатљиво и рељефно дочаране, посебно кад пјева о мајци и оцу, и њиховим свакодневним пословима. Лексика је прилагођена амбијенту збивања („Дједова крчевина“). Посебну ноту овим пјесмама даје елегичан призвук јер личности о којима пјесник пјева одавно већ почивају на сеоском гробљу.

Најупечатљивија пјесма овог циклуса (зашто не и антологијска?!) је „Стазе у Шњеготини“. Лични мотив љубави према родном селу пјесник је уздигао до постулата општег и сваки читалац пјесме(родом са села мора доживјети ову пјесму као своју сопствену.

Тако се Шњеготина, брдовито село, каменитих стаза и богаза, доживљава као предео који су „походили“ и пријатељи и непријатељи, препредени трговци и освајачи, видовњаци, врачеве и преваранти, порезници који су глобили и откупљивачи који откуп ни лијепом ријечју нису плаћали и „сви су са псовком одлазили, носећи ожилке на ножним прстима /и проклињући камење по стазама“.

Али, само они који су у Шњеготини рођени и по њеним посним њивама и утринама „голотрби и босоноги“ за овцама скакутали, само они који су се напили воде с њених бистрих потока и „давно зарасле ожилке на стопалима / од урокљивих очију љубоморно чувају“, само они носе у себи успомену на родно село јер без тих ожилка не би имали ни „дјетињства ни завичаја“.

Дубоко доживљена и преживљена ова завичајна тема може се симболично пренијети и на сав наш народ који своју земљу, своју Шњеготину, воли изнад свега и носи је у својој крви и својим венама. Ово је химна малог народа који израста у велики, захваљујући „соковима“ упијеним у свом завичају.

Задивљујућа је Павловићева љубав према завичају, те она исплутава из описа који нас очаравају не само својом љепотом него и милозвучношћу и богатством лексике. Тако у пјесми „Миклеуша“ пјесник пјева:

*Зри љетџо у ошврџлом лииџу рејуџине,
зују бумбар у цвастџи канџариона,
мирис џшенице из сноџља у крџтинама
мијеша се с мирисом џожњевене ражџи,
са дјетџињџтвом џонесеним из завичаја,
а Миклеуша све џананију шумор
уџкива у џлаветџи сна над крошњом бријестџа.*

Павловићево мајсторство у овом опису везано је и за спону стварног и сновидећег, за повезивање „correspondens“) слухних („тананију шумор“) и визуелних сензација („плавет сна“), које су надстварне. Уз то ту су и мириси („ми рис пшенице из снопља у крџтинама“) који придоносе убједљивости амбијента.

На крају књиге је циклус „Хиљаду лијепих лица“, циклус љубавне и елегичне поезије који саджи пјесме везане за младалачке љубави или елџије поводом онога што је прошло а оставило је

Међутим, треба истаћи да се Павловићева збирка пјесама „Лов“ одликује низом веома успјелих пјесама које показују да је овај аутор врстан поетски стваралац и потврђују претпоставку која произлази из збирке „Срж“ да се поезија овог пјесника може сврстати међу врхунске у данашњој српској лирици.

Борис СТОЈКОВИСКИ

САРАДНИЦИ ЈОВАНА НЕНАДА

Устанак Јована Ненада догодио се у постмохачкој Угарској. Некадашња моћна средњовековна краљевина била је руинирана, обезглављена а њене земље су освајали Турци који су после освајања Балкана све више продирали у централни део Европе. Овај покрет окупио је око себе велики број Срба, али и припадника других народа, у својој основи био је антитурски, али и антифеудални. Како се у то време на територији Мађарске водила и борба два краља, претендента на трон и круну Угарске, тако су и Јован Запоља и Фердинанд Хабзбуршки желели да једну велику и организовану армију имају уза себе.

Како би се успешније борио против Турака, али и водио преговоре са обе стране, Јован Ненад је организовао какав-такав двор и радио на стварању феудалног сталежа. Иако је устанак имао и антифеудалну црту, организацију свог двора Јован Ненад Црни преузео је директно из феудалног устројства Угарске, делимично и Турске. Себе је окружио са 600 јаничара, а имао је палатина и ризничара, личног секретара, изасланике на страним дворовима и војног заповедника. У питању су били Радосав Челник и делимично поп Васиљко, као војни заповедници, с тим што је Челник био главни капетан. У световној служби највише знамо о Суботи Врлићу, Јовану Долићу и Фабијану Литерату.

Највише података имамо о Радосаву Челнику. Био је заповедник војске Цара Јована. Јован Хоберданц, изасланик Фердинандов, о њему говори у писмима краљу од 26. маја и 4. јуна 1527. као *Radazaw Chelnyck personalem ac capitanem generalem Ioannis Czaar* и предлаже да посебно писмо пошаље Челнику а посебно Јовану Ненаду.¹ Сам Радосав је очигледно имао веома истакнут положај, што ћемо видети и касније. Врло је могуће да је од раније био командант неке војничке дружине која је и у

¹Szentkláray Jenő, *Levelek Csernoevics Nenád (Iván Czár) a "fekete ember" történetéhez*, Történelmi tár, Budapest, 1885, 511. даље Történelmi tár

претходним временима учествовала у одбрани угарских граница од османског надирања.² Ради се очигледно о великој групи ратника на чијем је челу стајао Радосав и која је представљала основу војне снаге покрета Срба под вођством Јована Ненада.³ С обзиром на бројност те војске и победе које је остваривала током свог ратовања и за време покрета Јована Ненада и после изгледа да се заиста радило о професионалним ратницима, бар у основи. Са друге стране Миодраг Аћимовић наводи да је Радосав Челник постао командант војске када је Јован Ненад утврдио Суботицу као своју престоницу.⁴ Међутим, Јован је пре него је од Терека освојио Забатку (Суботицу) већ имао низ успешних војних операција што такође сведочи да је Радосав и од раније био војни заповедник.⁵ За Палића Радосав је и заменик Цара Јована Ненада.⁶ Ђорђе Сремац наводи да су Срби боље уредили бојни ред и да су видели да Перењијева војска није спремна, па су их Јованови војници напали и на Тиси победили армију ердељског војводе.⁷ Самим тим што је ова војска очигледно имала и тактику и била организована сведочи да се ради о спремним и увежбаним професионалним ратницима.

Колики је значај Челникове војске најбоље сведочи писмо које му је Фердинанд упутио и у коме му поклања 200 кметова и позива на верност. Фердинанд је преко Хоберданца послао посебно писмо за Радосава, а посебно за Јована Ненада. Ево шта Радосаву каже у писму од 23. јуна 1527. године: *Radozaw Chelnick personali et generali capitaneo Ioannis Chaar Nenada. Ferdinandus etc. Egregie fidelis dilecte. Ex litteris egregii fidelis nobis dilecti Iohannis Hobordanchy de Zalathnok intelleximus quam fidelem te in servitiis nostris exhibueris, quantoque animi desiderio nobis inposterum quoque servire intendas, quod a te grato quidem et clementi suscipimus animo, Te requirentes studiosus, ut in hiis, quae in bonum utilitatem ac ad asserendam dignitatem nostram cedere conspexeris, animo forti cures aliosque ad idem faciendum invites, caeteraque acias unacum eisdem, quae fidelibus et bonis subditis virisque fortibus quam maxime congruunt; sicut teipsum pro iustitiae aequitasque amore tuapte facturum esse gratiose confidimus et vicissim erga te omni gratia nostra recognoscemus. Ex adiunctis item videbis inscriptionem ducentorum iobagionum, ut petiisti, quibus aperto cognoscere*

²Н. Лемајић, Српска елита на прелому епоха, Сремска Митровица-Источно Сарајево, 2006, 256.

³Н. Лемајић, нав. дело, 257.

⁴Миодраг Аћимовић, Федор Никић, *Цар Јован Ненад*, Летопис Матице српске, 315, 1, Нови Сад, 1928, 37.

⁵Већ новембра 1526. пали су Черевих и Баноштор, уп. Сима Ђирковић, *Последњи десјоти*, у *Историја српског народа II*, Београд, 2002, 482-483, (даље *Историја српског народа II*) и Имре Санто, *Буна цара Јована Ненада*, Зборник за историју Матице српске 12, 1975, 24.

⁶Миленко Палић, *Срби у Мађарској-Угарској до 1918*, Нови Сад, 1995, 37-38.

⁷Ђурађ Сремац, *Посланица о пројаси угарског краљевства*, Београд, 1987, 97.

debes nostram in te clementiam, quae tibi sic in rerum nostrorum tramite recto commeanti nunquam deficiet.

*Datum Vienna 25. Iunii 1527. regnorum nostrorum primo.*⁸

Из писма видимо да је краљ Радосаву Челнику дао племство (односно титулу егрегиус), а поклонио му је у Бачкој жупанији Sentlerinc, Bewzonte, Ryzonth.⁹

У већ поменутом писму од 4. јуна 1527. Хоберданц је рекао краљу Фердинанду Хабзбуршком да је Јован Ненад обећао помоћ када краљевска војска крене на Будим. Заузврат тражио је 1000 кожних оклопа са шлемовима за своје војнике, а за себе одговарајуће одело. За Челника је тражио заставе, справе, оружје, добошара, трубача и хаљине, како за свог војног заповедника, тако и за самог Црног Човека.¹⁰

Када је покрет Јована Ненада пропао, прилази Турцима са највећим делом војске у Срем. Радосав се населио у Срем и настанио у месту Небојци (Небојши) на Вуки.¹¹ Када је превео Србе узео је титулу *сремског војводе*.¹² Ова велика војска чинила је значајан фактор у одбрани османских граница. Могуће је да је ова војска и раније ту боравила и да је била укључена у отомански војни систем сачињен од влашких сточара у смедеревском санцаку.¹³ Занимљив је став да док је Челник био сремски војвода, Срем је поново процветао, обновљен је и Сланкамен и поново насељен.¹⁴ Овај град се помиње још у XI веку, поседовао га је деспот Ђурађ, а 28. јула су га освојили Турци без борбе. Две године касније он је шајкашки центар, из њега Томори пружа отпор, а пада дефинитивно уочи Мохача. Око 20 000 Срба је прешло у Срем после пропасти покрета Јована Ненада и део је вероватно отишао у Сланкамен. Према попису из 1546. становништво овог града је било српско.¹⁵ Вероватно је био насељен и раније, што сведочи да је могуће да је управо обновљен и поново насељен после 1527. године, дакле када Челник и његови људи прелазе у Срем.

⁸Történelmi tár, 515.

⁹А. Ивић, *Четиристогодишњица Цара Јована Ненада*, Браство, XXI, Београд, 1927, 114, уп. и фусноту 22. за текст саме повелје из Бечког архива.

¹⁰Történelmi tár, 512; Smolka Szaniszló, "Fekete" Ivan, Századok 17, 1883, 19, уп. и фусноту 1; А. Ивић, *Четиристогодишњица Цара Јована Ненада*, 112; Душанка Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању покрета Јована Ненада*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига ВИИИ, Нови Сад, 1962-1963, 25; М. Палић, нав. дело, 40. Палић наводи да је тражено „специјално оружје“ за командни кадар.

¹¹Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, Нови Сад, 1990, 147.

¹²Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 108.

¹³Н. Лемајић, нав. дело, 256-257.

¹⁴*Споменница на прославу четиристогодишњице смрти Цара Јована Ненада*, Суботица, 1927, 30-31.

¹⁵Детаљније о граду в. Душанка Динић-Кнежевић, *Словенски живаљ у урбаним насељима средњовековне јужне Угарске*, Зборник Матице српске за историју, 37, Нови Сад, 1988, 17-20.

Човек за везу између краља и српских главешина је вероватно био Павле Бакић, и он је одржавао контакте како са Челником, тако и са другим првацима сремских Срба.¹⁶ Остао је и Радосав на вези са Фердинандом и обавештавао га о приликама у Турској, а самом краљу је до Радосава било много стало. Подржавао га је да се бори за хришћанску веру, обећавајући му одређена добра у наслеђе и потврђујући раније стечена. Сам Радосав био је на челу сремских Срба. У Шпајеру, 24. марта 1529. Фердинанд пише Радосаву Челнику и другим виђеним Србима око деспота Берислава да је овај Турцима одао неке тајне. Такође, шаље им Хоберданца као изасланика и обећава да ће са војском ускоро да нападне Турке.¹⁷ После пада Бача у турске руке, деспот је тражио помоћ, није је добио и извео је војнике. Преписка је настављена и даље. Информација о заробљавању деспота Стефана и његове мајке као и о посланству српским пограничним заповедницима изаслата је и у Срем тамошњим главарима. Међу њима марта 1529. писано је и Радосаву Челнику и Фокмановићу, *capitaneis aliisque Rascianis Sirmij* и то на српском језику. Фердинанд опет наводи да припрема поход на Османлије.¹⁸ Потом и 5. августа 1529. Фердинанд пише *Egregys, agilibus et nobilibus, fidelibus, nobis dilectis Radazaw Chelnick alyisque Rascianis Sirmij Existentibus*. Он их позива да остану верни и да се о даљем делању споразумеју са Јованом Хоберданцем. Исти дан одговара и Хоберданцу и упућује га на даље преговоре баш са Радосавом Челником и другим главарима српским.¹⁹ Током 1529. Радосав Челник пише краљу Фердинанду и Јовану Хоберданцу. Краља уверава на верност и спремност да му помогне. Хоберданца информисе о ситуацији на граници.²⁰ Иако сам Радосав није формално прешао на страну Фердинанда један документ из *Haus-Hof- und Staatsarchiv* у Бечу, из *Kriegs acten* за 1529. годину, сведочи да је Радосав Челник верни поданик краља. Тома Надажди, угарски феудалац, у том документу помиње Челника *qui fuit capitaneus Hominis Nigri, quique post occisum illum in Thurciam cum omnibus quibus praeerat se receperat et est nunc quoque iuratus et fidelis regiae Maiestatis, scripsit ante aliquot dies Turcas venire esseque eos iam in propinque ac constituisse ad coloniam usque proficisci neque prius reverti quam subiecta colonia et vastati Germania. Is Chelnyck orat ut regiae maiestatis festint se mox Thurcis hostis futurum quum prium regiam Maiestatem, in Hungariam venisse, intellexerit; preest enim omnibus illis cum quibus illuc prefectus fuit, aliquot miles hominum.*²¹

¹⁶Н. Лемајић, нав. дело, 77.

¹⁷Történelmi tár, 730-731; А. Ивић, *Сјоменици Срба у Угарској, Хрватској и Славонији током XVI и XVII сјолећа*, Нови Сад, 1910, 14.

¹⁸А. Ивић, *Сјоменици*, 15-17.

¹⁹А. Ивић, *Сјоменици*, 27-29.

²⁰А. Ивић, *Сјоменици*, 33-34.

²¹А. Ивић, *Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем*, Загреб, 1914, 79, фуснота 3.

Када је султан кренуо на Будим, Радосав је о томе обавестио Фердинанда и молио га да пређе у Мађарску. У Кремсу 27. октобра 1529. *Nostri egregii Radazaw Chelnyk Rasciani*, добија Митровицу и *possessionem portionarima Krussedol*.²² Челник је ова места, можда и држао као турски војни заповедник, током 1530. из преписке откривамо да је још увек био у турској служби. Преписка у преласку на Фердинандову страну вођена је преко Павла Бакића, који у Пожуну 20. маја 1530. године пише краљу Фердинанду да Срби који су некада били у служби Јована Ненада желе да се врате из Бачке у Срем и буду поново краљеви поданици, ако им краљ пошаље бар 2000 војника.²³ Вероватно током августа или септембра 1530. године Челник и коначно прелази на страну краља Фердинанда.²⁴ Сам Радосав је писао краљу и Хоберданцу прекоревајући овог потоњег што чека последњи тренутак када је турска опасност огромна и само што Турци нису ушли у Срем. Краљ одговара Челнику да се о свему споразуме са Хоберданцем око пресељења, а краљев изасланик тражи поверљиве људе како би преко њих преговарао са Радосавом Челником.²⁵ Године 1530. Челник је учествовао у опсади Будима у војсци генерала Рогендорфа, са Павлом Бакићем.

После акција око Будима, почињу проблеми за Радосава Челника. Плашећи се османског освајања Славоније тражио је град Ричо у Тренчинској жупанији. Њега је држао кастелан Гаспар Доминић. Како је био позван од краља да се бори око Будима, породицу (жену и сина Стефана) је дао на чување Ладиславу Мореу, ораховачком властелину. Он их је тамо држао као заробљенике, не знамо зашто. Сам Радосав је покренуо спор који га је веома скупо коштао и око поседа и око породице. Самог Доминића Радосав је заробио. Радослав Челник описује ратним саветницима у писму од 23. маја 1531. како је заробио Гашпара Доминића и изјављује да га неће пустити док не добије обећани град Ричо, а 3. јуна из Прага му краљ одговара да пусти Доминића и преда га саветницима а они ће да се постарају да добије Ричо.²⁶ Краљ је тражио да пусти Доминића, а од Мореа да ослободи Радосављево породицу. Током августа краљ је писао угарском дворском савету и Ласлу Мореу око Челника и његових распри са њима.²⁷ Још октобра 1531. они нису били ослобођени, а за Радосава се заузео и Павле Бакић, са којим се спријатељио у борбама око Будима. Челникова деца и жена који су заробљени предмет су преписке Павла Бакића и краља Фердинанда. Октобра и новембра 1531. године један другом су слали писма, где

²²А. Ивић, *Историја Срба у Војводини. Од најстаријих времена до оснивања јошиско-јоморишке границе (1703)*, Нови Сад, 1929, 377, фуснота 105, Ивић цитира документ у бечком Државном архиву. Овај поклон није имао практичну вредност, у Срему владали Турци.

²³А. Ивић, *Сјоменици*, 42-44.

²⁴Н. Лемајић, нав. дело, 78-79.

²⁵А. Ивић, *Сјоменици*, 65-69.

²⁶А. Ивић, *Сјоменици*, 65-69.

²⁷А. Ивић, *Сјоменици*, 72.

је краљ обећао заузимање за Челникову породицу, а Бакић интервенише за њега у свом писму где јавља краљу о кретању Запољиних војника и моли плату.²⁸ Почетком 1532. група Срба се из Срема населила са Радосавом у Ђеру, Бакићевом поседу. Априла исте године Радосав опет тражи од краља Фердинанда Хабзбурга Ричо, тражећи и помоћ генерала Кацијанера. Заузимање града Рича и његово додељивање команданту Срба Радославу Челнику предмет је писма овог потоњег од 27. априла 1532. из Ђера где Челник од краља тражи да заповеди Јовану Кацијанеру да помоћу војске Челника уведе у посед.²⁹ Не знамо како се ова прича завршила, јер ту престају подаци о Радосаву Челнику. Ово увођење у посед није извршено и вероватно је поново прешао на страну Запоље и Турака. У лето 1532. године Грити сакупља војску за рат са Фердинандом, јавио му се и неки дели-Радич. Ненад Лемајић сматра да се ради управо о Челнику. Вероватно због ранијег преласка Фердинанду, Грити наређује да се дели-Радич обеси код Острогона.³⁰

Поповић га описује као припростога народског човека. Није знао језике, сем српског. Краљ му је писао на ћирилици.³¹ Он је вероватно „војвода Рајко“ из народне песме *Рајко војвода и Марџића девојка*. Подвлачио је своје српство и посебно Срем што ставља уз своје име.³² Ословљаван је и као „деспот капетан“, капетан, војвода.³³ Ненад Лемајић Радосава Челника са правом описује као најугледнијег сремског првака после Мохачке битке.³⁴ Он је тај углед несумњиво стекао дуготрајном и тешком борбом и ратничким квалитетима.

Што се других војних команданата у војсци Јована Ненада тиче, крајње скромне и изразито оскудне податке имамо у вези са попом Васиљком. Он је такође био један од команданата Јована Ненада, после пропасти овог покрета пришао је Перењију.³⁵ Ивић наводи да је 1528. командовао поп Васиљко четама које су се пред налетом Перењијевих трупа повукле у Липово. Он је водио операције око Моноштора. Код Липова Валентин Терек и Перењијеве трупе доживеше тежак пораз.³⁶ Очигледно да је у

²⁸А. Ивић, *Сјоменици*, 85-89.

²⁹А. Ивић, *Сјоменици*, 98-99; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 148.

³⁰Н. Лемајић, нав. дело, 80, уп. и фусноту 160. после 27. априла 1532. нема више извештаја о Челнику, а Ђорђе Сремац овај догађај ставља у лето исте године, то је Лемајића још више уверило у то да су Радич и Радосав Челник иста особа и да је овај сремски и српски војсковођа на овај начин завршио.

³¹Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 149.

³²Ибид, Н. Лемајић, нав. дело, 176-177, код оба се могу наћи детаљнији подаци о идентификацији војводе Рајка са Челником. Сем њих и Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 387, фуснота 7. дели овај став налазећи, као и Поповић у цитираном делу, да је Рајко хипокористик од Радосав.

³³Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 147.

³⁴Н. Лемајић, нав. дело, 176.

³⁵Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 145.

³⁶А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 92.

међувремену променио страну, могуће је да је био професионални војник. Помиње се и у документима (*Vasalconem Rascianum sacerdotem cum suis corpiis*) он је био један од војсковођа Радича Божића, после Божићеве смрти остао је веран Запољи и на челу своје војске се борио против Фердинанда. Вероватно после 1529. нестаје са сцене.³⁷

Што се, условно речено, цивилних представника тиче који су били уз Јована Ненада, треба истаћи његовог палатина и ризничара Суботу Врлића, секретара Фабијана Литерата и Јована Долића. Ова два последња су били и емисари Јованови.

Палатина и ризничара Суботу Врлића наводе и савремени извори. Ђорђе Сремац наводи да је Субота Врлић палатин, ризничар и војвода који је баштину племића делио даровницама Србима.³⁸ Вероватно је овде у питању стварање тог феудалног сталеза, или придворског племства на које се Цар желео ослонити.³⁹ Јован Ненад је Суботу Врлића именовао за благајника, палатина и намесника по узору на мађарске краљеве.⁴⁰ Замењивао је свог господара док је овај био у војним походима.⁴¹ Мијо Мандић у говору поводом откривања споменика Цару Јовану Ненаду у Суботици наводи да је Јован Ненад узео Суботицу за престоницу да је Србина Суботу Врлића поставио за палатина и првог свог доглавника.⁴² Аћимовић каже да је Субота Врлић био намесник Суботице.⁴³ Шокчић пише да по имену Суботе Врлића многи изводе име самог града Суботице.⁴⁴ Он је и по овом аутору био палатин и ризничар Јована Ненада. Што се тиче назива града у *Споменици на прославу четиристогодишњице смрти Цара Јована Ненада* за овог доглавника Цара Јована се каже да је Субота Врлић управљао Забатком у својству намесника и био у сталној вези са Будимом. Срби и Буњевци су по њему назвали Суботицу, јер је он једини Субота који је стајао на челу града у важним моментима, а пре њега се Забатка није звала Суботица, после њега јесте.⁴⁵ Када су Челнику и другим блиским сарадницима Јована Ненада дељени поседи, Субота Врлић је добио различите дарове.⁴⁶

Што се тиче његових активности после погибије његовог господара, историографија је сложна да је пришао Турцима и

³⁷Д. Ј. Поповић, *Војводина у турско доба*, Војводина И. Од најстаријих времена до Велике сеобе, Нови Сад, 1939, 386.

³⁸Ђ. Сремац, нав. дело, 85.

³⁹Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању покрећа Јована Ненада*, 24-25.

⁴⁰А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 69.

⁴¹А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 76.

⁴²Мијо Мандић, *Откриће споменика Јована или Ивана Ненада*, Књижевни север, III, Суботица, 1927, 489.

⁴³М. Аћимовић, Ф. Никић, нав. дело, 37.

⁴⁴Јосо Шокчић, *Суботица пре и после ослобођења*, Суботица, 1938, 5.

⁴⁵*Споменица на прославу четиристогодишњице смрти Цара Јована Ненада*, 29.

⁴⁶А. Ивић, *Четиристогодишњица Цара Јована Ненада*, 114.

постао један од најповерљивијих њихових људи и ухода.⁴⁷ После пропасти покрета и Јованове погибије постаје генерални инспектор турских пограничних градова у служби Османске империје.⁴⁸ Постојале су читаве породице које су живеле од ухођења, међу њима и породица Врлић. Једни су били у турској, а други у аустријској служби. За Суботу Врлића се каже да се *појављује лепо обучен, по обичају дворјана са много сребра, и уходи скоро сва места*.⁴⁹ Сва ова запажања међу различитим ауторима имају корен у једном документу који нам је основа за познавање активности Суботе Врлића после пропасти устанка Јована Ненада. У исказу Ивана Граховића, кога су Турци заробили при освајању Беркасова 28. марта 1529. године и који је касније дошао у Линц каже: *De exporatoribus Thurce ad has partes dicit neminem alium novisse nisi quendam Sobotha Verlych, Rascianum, qui aliis cum servitoribus Hominis Nigri fuit commendatus Regie Maiestati. Is incideret pulcro apparatu more curialium bene argentatus et visitaret fere omnia loca; hunc sciret a Thurco habere sallarium XVII asperarum, qui faciunt florenorum hungaricorum trecenti quadraginta*.⁵⁰ Срећемо још Врлића као уходу у каснијим годинама.⁵¹ Као што смо видели ова породица је била међу онима којима је ухођење било занимање. На даље податке о њему нисмо наишли, може се претпоставити да је можда погинуо или умро у турској служби а да су његови потомци наставили да се баве шпијунажом.

Ириг је био место које је вероватно још Жигмунд уступио српској властели. Припадао је Вуку Гргуревићу као и деспотима Ђорђу и Јовану, а 1497. његов кастелан је био Вук Колаковић.⁵² Из Ирига је био и Јован Долић. Он је био у служби деспотице Јелене и из једног документа од 24. маја 1520. сазнајемо да је племић у њеној служби и да је напао поседе Ловре Илочког и Фрање Реваија.⁵³ Изгледа да је био силовит човек. Сукобио се са овим породицама изгледа око неких поседа и чак оружјем насртао на чиновнике и људе из ових породица.⁵⁴ Године 1527. је био у служби Јована Ненада, прво као кастелан града Бача, а и као емисар у преговорима са Фердинандом. Са Јовановим доласком Бач је прешао на страну цара па је Јован Ненад и слао Долића као иза-

⁴⁷Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 150; М. Палић, нав. дело, 41; *Историја српског народа II*, 487.

⁴⁸Споменница на прославу четиристогодишњице смрти Цара Јована Ненада, 29; А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 96, где Ивић децидно каже да је Субота Врлић као султанов плаћеник надгледао пограничне градове.

⁴⁹Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 150; ; *Историја српског народа II*, 487.

⁵⁰А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 96, фуснота 4.

⁵¹А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 370-371. ³⁷Д. Динић-Кнежевић,

⁵²Д. Динић-Кнежевић, *Словенски живаљ у урбаним насељима средњовековне јужне Угарске*, 20.

⁵³Н. Лемајић, нав. дело, 82.

⁵⁴Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 150.

сланика.⁵⁵ Прецизних података о томе када је и како Ј. Долић прешао на страну Јована Ненада нема. Како се устанак ширио из Поморишја ка Бачкој и Банату, могуће је да у том периоду и Долић постао службеник Црног Човека. Управо половином новембра уз Черевих и Моноштор, устанак напредује и на територији око Бача, јер је на њој било много стоке за сељаке, тј. устанике.⁵⁶ И у ово време могуће је да Јован Долић приступа покрету Јована Ненада.

Хоберданц га наводи уз Фабијана Литерата као посланике.⁵⁷ Фабијан и Долић били су посланици преко којих се вршила и комуникација са Ненадом у време сукоба са Запољом. У писму Фердинанда Хоберданцу од 3. јула 1527. Долић се наводи под именом *Iohannem Tolyth*.⁵⁸ У овом писму саопштава Јован Хоберданц да су га Срби изабрали за капетана и да су решили да управо Литерат и Јован Долић буду изасланици при двору.⁵⁹ У време сукоба са Перењијем они су били на двору краља Фердинанда. Фабијан Литерат је на свој захтев пуштен кући, а Долић је цео јун и јул боравио у Бечу. Ту је боравио све док аустријска војска није дошла у Угарску.⁶⁰

Долић је од Фердинанда у исто време када и Радосав Челник такође добио поседе. Добио је села Шари (или Шар), Бођан, Вајску, Хулатаг и Силбаш. У повељи од 5. јула 1527. године ова места су погрешно наведена у сремској жупанији.⁶¹ Занимљиво је да су ова места близу Бача, што нас упућује да је Јован Долић у овом периоду можда постао значајан феудалац на простору овог дела Бачке.

У доба његовог боравка у Бечу пада и писмо љубљанског бискупа, свега четири дана после Фердинандове повеље. Јован Долић је покушао да обезбеди поседе и за своја два сина, Луку и Димитрија.⁶² У овом писму Долић се наводи као кастелан града Бача, што значи да је на овој својој функцији био све време свог учешћа у покрету. То би могао бити разлог што је и добио горе

⁵⁵Споменница на прославу четиристогодишњице смрти Цара Јована Ненада, 30.

⁵⁶F. Szakály, *Remarques sur l'armée de Iovan Tcherni*, Acta Academiae Scientiarum Hungaricae 24, 1978, 41, 43.

⁵⁷Történelmi tár, 511, In aliis remittit se ad relationem Fabiani Literati et Iohannis Castellani Bachiensis; Fabianum remitti petit, Iohannem castellanum vero retineri apud Maiestatem regiam.

⁵⁸Történelmi tár, 516.

⁵⁹Ибид.

⁶⁰А. Ивић, *Четиристогодишњица Цара Јована Ненада*, 114, Поповић са друге стране каже да су у време пораза од 21. јуна 1527. године, и Долић и Литерат су били у Бечу, Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 143.

⁶¹Ову дилему разрешава и Поповић, који наводи да је то управо око Сомбора, *Срби у Војводини 1*, 150, док Лемајић унеколико прецизира да је крај око Бача, нав. дело, 82. Бођани и Вајска су заиста и данас у околини, као и Силбаш.

⁶²Алекса Ивић га је објавио на два места: *Из историје Срба у Угарској IV*, Летопис Матице српске, год. LXXXV, 259, Нови Сад, 1903, 51, фуснота 2;

наведене поседе.

Једини податак о Долићевој активности после погибије Цара Јована износи Миленко Палић. Он каже да је Долић одвео неколико хиљада Срба у Срем и постао турски сарадник који је наставио да шпијунира за Фердинанда.⁶³

Петар Пекић у свом научно потпуно безвредном делу *Повијест Хрватиа у Војводини од најстаријих времена до 1929. године* тврди да је Јован Долић био римокатолик и да су од њега постали садашњи Дулићи, наводи га под именом Иван Долић.⁶⁴ Касније ћемо видети како је Пекић похрватио и самог Јована Ненада.

Лични секретар Јована Ненада био је Фабијан Литерат. Ова личност побуђује многе контроверзе и о његовом идентитету, подаци су оскуди и крајње противречни, његова функција у покрету Јована Ненада је секретар и изасланик Црног Човека. Краљица Марија је крајем марта 1527. послала Јовану писмо да га придобије да пређе Фердинанду. Краљица је од брата тражила да Јовановог изасланика (*Nigri Hominis orator*) прими љубазно јер му Црни Човек може обезбедити велику војну помоћ. Ту мисију је обављао Хоберданц, а Јованов изасланик био је управо Фабијан који је требао да дође у Пожун и утаничи услове преласка. Јован у писму Фердинанду овлашћује Фабијана да преговара о условима под којима ће прећи у службу Фердинанда, односно за плату.⁶⁵ Фердинанд га је врло љубазно примио и по њему одговорио на царево писмо. Видели смо да је Фабијан са Јованом Долићем био емисар у Бечу, и да је на лични захтев отишао од краља. Хоберданц, са друге стране, препоручује да Долића отпусти а Фабијана задржи. Литерат је вероватно остао као тумач Ненадових писама.⁶⁶ У поменутом писму од 3. јула 1527. Фабијан је назван *literatum*⁶⁷, као и нешто раније Хоберданц што га назива.⁶⁸ У својој повељи којом Челнику дарује поседе, краљ Фердинанд Хабзбуршки Фабијана назива *Fabian Literatus servitor...Nigri Hominis*.⁶⁹ Сентклараи

Историја Срба у Угарској од њага Смедерева до сеобе њод Чарнојевићем, 57, фуснота 29. Како је ово изузетно значајно писмо јер помиње Долића и његове синове објављујемо га и на овом месту: Der Johannes Dolith, burggrave zum Watsch, des Schwartzten Man potschaft, so bey Kn. Mt. hie ist begert das ime zwen sun, der ain Lucas, und der ander Diometrus genant, fur ander furgesehen werden. Darauff haben die Kn. Mt. bewiligt so sy inn Hungarn kommen beshalben in mit seinen sunen guedmlichn zu bedencheln boch das sy sich irem erbieten nach Trenchin und wol in irer Kn. Mt. diensten halltenn.

⁶³М. Палић, нав. дело, 41.

⁶⁴Петар Пекић, *Повијест Хрватиа у Војводини од најстаријих времена до 1929. године*, Загреб, 1929, 39, в. и фусноту 2.

⁶⁵Történelmi tár, 506; Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 136, 138.

⁶⁶Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 139-140.

⁶⁷Történelmi tár, 516.

⁶⁸Történelmi tár, 511, In aliis remittit se ad relationem Fabiani Literati et Iohannis Castellani Bachiensis. . .

⁶⁹А. Ивић, *Четиристогодишњица Цара Јована Ненада*, 114, фуснота 22.

Фабијана назива *deák*,⁷⁰ а Петер Рокаи *íródeák*.⁷¹ *Deák* значи ђак, што долази од ђакон, а управо су ђакони обављали писарске и секретарске дужности. У ово време писарску функцију обављали су и световњаци и то све више. По Рокају он је писар, цивилно лице. Позивајући се на мађарске историчаре закључује да је надимак „литерат“ везан за световна лица, и као и други писари српских и јужнословенских племића у Мађарској.⁷² За Јована Ненада знамо да је двор уредио углавном по угарским обичајима, тако да овај Рокаијев закључак упућује да је и установа писара, као и палатина, преузета од савременика. Дакле, његова улога као секретара и изасланика Јована Ненада није спорна. Није искључено и да је он можда један од двојице Срба који су о смрти Јована Ненада информисали аустријске чиновнике.⁷³

Што се тиче његове могуће свештеничке дужности, ово питање је више него спорно. Фабијана Литерата Поповић 1939. године назива католиком фрањевцем из Илока.⁷⁴ Даље наводи, упадајући у извесну контрадикцију, да Литерат као фрањевац није могао добити поседе које је касније добио. Сигурно је био католик, али којем је реду припадао, Поповић тврди да не знамо.⁷⁵ Мијо Мандић Фабијана Литерата назива такође католичким фратром, именованим за секретара.⁷⁶ Јосо Шокчић има посве јединствен став да је Фабијан Литерат био илочки фрањевац и са бачким кастеланом Јованом Долићем био старешина Јованових чета.⁷⁷ А. Поповић, говорећи о споменику Цару Јовану Ненаду који је откривен у Суботици уз велике свечаности наводи да се на њему налази и *францисканац Фабијан Литерати*.⁷⁸ И *Споменица* има навод да је Фабијан Литерат је био илочки францисканац и царев најглавнији дипломата.⁷⁹ Поповић касније наводи да му се не зна ни народност, био је католик, Словен.⁸⁰ Марино Санудо такође Фабијана назива свештеником, али не помиње да је био фрањевац.⁸¹ Пекић сматра да је Јован Ненад био римокатолик и то документује

⁷⁰Történelmi tár, 510.

⁷¹Rókaй Péter, *Fábián Literatus, Cserni Jován íródeákja ábrázolások és tények, Az értelmiség Magyarországon a 16. –17. században*, Szeged, 1988, 49.

⁷²Rókaй P, nav. дело, 56-57.

⁷³Rókaй P, нав. дело, 54; о самом извештају и његов текст в. А. Ивић, *Историја Срба у Угарској*, 362, уп. и фусноти 1. на 81; исти, *Историја Срба у Војводини*, 57, уп. и фусноту 29, Ф. Сзакáлй, нав. дело, 52.

⁷⁴Д. Ј. Поповић, *Војводина у турско доба*, 193.

⁷⁵Д. Ј. Поповић, *Војводина у турско доба*, 204, уп.и фусноту 149.

⁷⁶М. Мандић, нав. дело, 489.

⁷⁷Ј. Шокчић, нав. дело, 5.

⁷⁸А. Поповић, *Четиристогодишњица „цара“ Јована Ненада*, Гласник Историског друштва у Новом саду, II, 1929, 299.

⁷⁹*Споменица на прославу четиристогодишњице смрти Цара Јована Ненада*, 29.

⁸⁰Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини I*, 150.

⁸¹Rókaй P, нав. дело, 55,уп. и фусноти 24 на стр. 58.

тима што је за главног саветника узео Фабијана Литерата, који је био илочки фрањевац. По њему, да је био Србин узео би радије православног него римокатоличког свештеника.⁸² Како ћемо касније видети, Фабијан вероватно није био римокатолички свештеник, тако да и ова Пекићева тврдња нема значај.

Међутим, додељивање поседа у бачко-бодрошкој жупанији доноси неке нове погледе на његову личност. Д. Ј. Поповић наводи касније, исправљајући ранији став, да вероватно Фабијан није био калуђер јер као такав не би могао да добије на своје име посед које му је дао Фердинанд у Бодрошкој жупанији.⁸³ На његово име краљ му је поклонио села Ујфалу (1441. поменут као посед деспота Ђурђа), Арнат, Ершекзаку.⁸⁴ Ови поседи су у то време имали своје правне власнике. Ујфалу и Ершекзака су били поседи калочко-бачког надбискупа, у то време Ференца Франгепана, Запољиног присталице, док је Арнат припадао кларисама. Занимљиво је да се 1610. калуђерице жале да је њихов посед већ 80 година окупиран. То би коинцидирало са увођењем у посед Фабијана Литерата.⁸⁵ Што се прва два тиче, могуће да је Фердинанд сматрао та два поседа без власника, јер је Франгепан био његов противник. Како надбискуп вероватно није располагао приходима ових поседа, утолико пре се чини веома вероватним да су и ова два поседа заиста припадала Литерату, мада то не мора да значи.⁸⁶ Основни проблем јесте непостојање повеље о увођењу у посед.

Улога коју је Фабијан имао, а на коју треба посебно бацити светло јесте свакако његова улога у ширењу идеологије Јована Ненада као од Бога послатог цара. О томе сведочи сусрет Џона Валопа, посланика Хенрија VIII са Фабијаном. Енглески изасланик наводи да се сусрео са изаслаником Црног Човека који му је изнео своја мишљења. Према наводима посланика Јована Ненада, он је цар Константинопоља, послат од стране Бога да казни Турке и да их истера из Грчке. Новца нема али живи од оног што рађа мађарска земља. Валопу је овај посланик, зацело Фабијан, још рекао да његов господар свега два сата спава, трећи час проводи у молитви. Такође је рекао и да ће Црни Човек помоћи краљу када половином јуна краљ дође у Угарску.⁸⁷ Фабијана као човека који се срео са Валопом прихватају и поједини аутори.⁸⁸ Временски

⁸²П. Пекић, нав. дело, 38, уп. и фусноту 1.

⁸³Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 150.

⁸⁴А. Ивић, *Четиристогодишњица Цара Јована Ненада*, 114, уп. и фусноту 22.

⁸⁵Rókaу P, нав. дело, 56.

⁸⁶Rókaу P, нав. дело, 56.

⁸⁷Simonyi E, *Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárból 1521-1717*, Magyar történelmi emlékek, I/5, Pest, 1859, 78-79, 83-84; Владета Поповић, *Белешке Валоја, посланика енглеског краља, о Цару Јовану*, Гласник Историског друштва у Новом саду, књига XII, Нови Сад, 1939, 221.

⁸⁸Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини 1*, 138; Rókaу Péter, нав. дело, 54.

Фабијанов боравак у Пожуну и писмо које је Валоуп послао кардиналу Волсију (26. април) коинцидирају. Већ знамо за Маријино писмо брату с краја марта када пада и Валоупов одлазак у Пожун где наводи да среће посланика Црног Човека. Знамо и да је ово време када су преговори о преласку Јована Ненада на страну Хабзбурговаца утначени или бивали при крају. Фабијанове речи које је упутио Валоупу на извештај посредан начин јачају тврдњу Петера Рокаија да Фабијан није био свештено лице, јер је мало вероватно да би римокатолички свештеник, фрањевац, говорио о обнављању Византијског царства и Грчке.

Други детаљ који упада у око јесте једини проглас самог Цара Јована Ненада који је пре 30. маја 1527. упућен *universis et singulis Christi fidelibus Hungariae*.⁸⁹ Овде већ наводи да се заклео на верност Фердинанду, али и себе назива од Бога посланим Царем.⁹⁰ Даље говори како ће истерати Турке, пагане, позива на слободу коју је Христос свима обећао.

Хемогуће је не приметити сличност између онога што је Фабијан рекао Валоупу и овог прогласа, који су такође хронолошки изразито блиски. Да ли је Фабијан Литерат прво Валоупу изнео ове тврдње, а потом као лични секретар Јована Ненада саставио овај проглас? Фабијану је морала добро бити позната и историја, али и тадашња апокалиптична литература и протестантизам. Јован (или Фабијан као главни идеолог) није узео титулу деспота, карактеристичну за српске вође у Угарској, већ царску, обнављајући у народу стари сјај негдашње Византије. Улога Фабијана Литерата је врло вероватно била знатно већа него што се то може учинити, а о томе нам сведочи управо документ Цона Валопа из кога се види да је изасланик Јована Ненада допринео ширењу идеологије покрета Срба после Мохачке битке.

Сараднике и најближе доглавнике Јована Ненада поделили смо у две групе. Међу војним, свакако најистакнутије место припада Радосаву Челнику о коме имамо и највише података и који је вероватно био професионални војник. Поп Васиљко је такође био војни заповедник, мањих трупа вероватно и о њему су информације најоскудније. У покрету овог самозваног цара учествовали су и световњаци. Субота Врлић је био палатин, ризничар и важан сарадник Јована Ненада. Јован Долић је био од старијег сремског племства и припадао је кружоку деспотице Јелене, а управљао је ванредно важним Бачом. Он је био један од емисара Цара Јована. Фабијана Литерата историографија махом сматра такође једним од изасланика, као и личним секретаром Црног Човека. Међутим, ослањајући се на два документа покушали смо да докажемо да је његова улога била знатно већа.

⁸⁹Smolka Sz, нав. дело, 22-23, уп. и фусноту 1 за текст на латинском, у самом тексту је Шмолкин превод на мађарски.

⁹⁰Ибид. Jowan Chaar a Deo missus... односно на мађарском Iván czár, isten küldötte...

Овај покушај реконструисања биографија знаменитих учесника у устанку који је предводио Цар Јован Ненад има циљ да још више укаже на комплексност овог покрета коме су се приклањали и неки од раније познати војници и племићи који су имали иза себе одређене поседе и војне успехе. Такође, после пропасти овог покрета, појединци су наставили каријере било у служби султана или Хабзбурговаца, вероватно се надајући поновном успостављању своје матичне државе. Биографије ових људи такође су и огледало стања Срба после пропасти средњовековних српских држава који су очување свог идентитета тражили под окриљем великих империја.

Ћираџ наслеђа - Борис СТОЈКОВСКИ

Претплатитиће се на ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет шtamпарских шабака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1000,00 динара за правна лица.

Претплата се може улагити на жиро рачун број 840-98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се прокњижи уплата, ми ћемо вам слаати часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона: 021/794-640.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Ђорђо Сладоје. - 2007, бр. 12 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2007 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 cm

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407